

Veselin Drašković

**KLOKOTRIZACIJA
TRANZICIJE**

- 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje -

Podgorica, 2018.

Izdavač

ELIT – Ekonomska laboratorija za istraživanje tranzicije Podgorica

Recenzenti

dr *Dragoljub STOJANOV*, redovni profesor
Univeritet u Rijeci, Ekonomski fakultet

dr *Radislav JOVOVIĆ*, redovni profesor
Univerzitet Mediteran, Podgorica

dr *Miomir JAKŠIĆ*, redovni profesor
Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet Beograd

dr *Bagrat YERZNKYAN*, redovni profesor
CEMI RAN, Moskva

Lektura: autor

Korektura: *Dragoljub Njako NIKČEVIĆ*

Priprema štampe: *Milojko PUŠICA*, dipl. ing.

Korice: *Jovan TADIĆ*

Štampa: “3M Makarije” Podgorica

Tiraž: 300 primjeraka

ISBN 978-9940-673-19-2

9 789940 673192 >

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetiње
ISBN 978-9940-673-19-2
COBISS.CG-ID 35696144

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
MOTO	9
PISANJE VS. ČUTANJE	10
PROMJENE VS. KRIZA	12
KLOKOTRIZAM VS REFORMIZAM	15
PRIVIDNO VS. STVARNO	18
KLOKOTRISTI VS. KOMUNISTI	21
POLITIKA VS SUDBINA	23
RAZVOJ VS. KRIZA	25
PARADOKSI VS. ORTODOKSI	27
PRILAGOĐAVANJE VS. NAZADOVANJE	30
OGRANIČENJA VS. MOĆ	33
EKONOMIJA VS POLITIKA	35
GLOBALIZAM VS. GLIBALIZAM	38
INDIVIDUALIZAM VS. INSTITUCIONALIZAM	40
KREACIJA VS. IMITACIJA	43
APOLOGETIKA VS. DIJALEKTIKA	45
PLURALIZAM VS. MONIZAM	47
LIBERALIZAM VS. INSTITUCIONALIZAM	49
MITOVI VS. MOTIVI	52
DILEME VS. PARADOKSI	55
FORMALIZACIJA VS. APSOLUTIZACIJA	59
EKONOMIZIRANJE VS. MATEMATIZIRANJE	62
SINTEZA VS. APOTEZA	65
EKSPERIMENT VS. INSTRUMENT	67
DOKTRINA VS. ART	69
NEUKA NAUKA	72
BIROKRATIZACIJA VS. DEBILIZACIJA	75
AUTONOMIJA VS. ANTINOMIJA	78
NAUKA VS. MIT	81
FORMA VS. REFORMA	83
ZAKLJUČAK	87
UMJESTO POGOVORA	91
O AUTORU	92
IZ RECENZIJA I KOMENTARA ČITALACA	95

PREDGOVOR

Ab imo pectore.

U ovom tekstu se fenomenološki i kritički ukazuje na evidentne i omasovljene negativne (kočione) procese i tendencije u kriznom ambijentu tranzicijskih društava. Radi se o *sistemskim* greškama i institucionalnim zatajivanjima. Oni potiču od neprincipijelne primjene principa glasačke mašinerije. Problemi se šire kao korov i ugrožavaju razvoj (društveni, ekonomski, institucionalni, naučni, obrazovni, kulturni, intelektualni, stvaralački i vrijednosni).

Sistem čine ljudi, koji bi trebalo da racionalno stvaraju, jačaju i usavršavaju jake i efikasne *institucije* i obezbjeđuju njihovu dosljednu i odgovornu primjenu Posebno kod svih oblika izbora. Dominacija namještenih i povlašćenih izbora u raznim oblastima i na raznim nivoima odlučivanja dovode do gomilanja funkcija istih osoba i negativne selekcije kadrova. Na taj način se negira institucionalni poredak. Nema tu ni tajni, ni otkrića, ni čarobnih štapića.

Pošto sam rođen, odrastao, vaspitavan, obrazovan i radio u socijalizmu i počeo da se skromno bavim naučnim radom u periodu tranzicije, učinilo mi se da mogu (makar samo u insertima) pokušati da napišem kratke tekstove u kojima bih opisao i približio čitaocima paralelu između dva viđena i doživljena klototrizma: socijalističkog i postsocijalističkog. Tako je nastala ova zbirka kritičkih eseja, čiji cilj nije povratak u socijalizam i institucionalni dirižizam, nego hipotetičko objašnjenje dvije nesporne činjenice:

prvo, da je *klototrizam* kao (socijalistički) fenomen prerastao u *klototrizaciju* kao (postsocijalistički) proces i

drugo, da *dirižizam* kao institucionalni monizam ne mora poticati isključivo iz državnih (kolektivističkih) izvora, nego može i iz privatnih (individualističkih) izvora. Naravno, i jedan i drugi izvor imaju istog "pokrovitelja": sistemski i institucionalni fujasko, koji omogućuje povlašćene izbore i sve posljedice koje iz toga proizilaze.

Pokušao sam da jasno, iz mnogih uglova osvjetlim nesumljive *uzroke* tranzicijske krize, koja se vremenski produžava u nedogled, zbog *reprodukcije kočionih faktora*. Ukazao sam na potrebu

prelaska sa riječi (obećanja) na djela, sa beskrajnih štetnih i jalovih diskusija i procesa na konkretne rezultate. Moja kritika nema političke i ideološke, nego samo naučne motive.

Tranzicijsku kvazi-neoliberalnu “šok terapiju” prepoznao sam i označio kao retorički, plișani i pogrešan *revolucionarni* put, koji je forsirao individualne interese malog broja lica. Pri tome su ųrtvovane i uništene mnoge tradicionalne vrijednosti i ųivotni stanard stanovniștva. Ignorisan je *evolucioni* put razvoja, koji poĉiva na masovnim interesima (drųzave i naroda), koji su suprotni interesima političkih partija, grupa i pojedinaca. Postoje nomenklturni i narodni interesi.

Sraĉunata pametovanja nekih sveprisutnih “analitiĉara” svega i svaĉega u medijima su pogreșna i apologetska. Takav je npr. “upakovani” stav V. Gligorova u “Vijestima” (1.12. 2017, s. 21) o “*sklonosti druștvenih nauĉnika ka ideoloșkim objașnjenjima... Recimo, neoliberali su odgovorni za smanjenje uloge drųzave*”. Autor je zaboravio da je neoliberalizam *zloupotrijebljena teorija*, koja je u globalnim i tranzicijskim relacijama vulgarno pretvorena u *ideologiju* (a ne obratno, da neko navodno “*ideoloșki objașnjava neoliberalizam*”). On je svjesno zamijenio teze, kao da ne zna da većina “*druștvenih nauĉnika*” (kao i autor ovih redova) upotrebljava izraz kvazi-neoliberalizam, jer je neoliberalizam ne samo metafora, nego i meta-fora.

Moj prijatelj i uvaųeni kolega Ratko Boųoviĉ predloųio mi je da upotrijebim izraz “*metak-fora*”. Gligorov kao da nije ĉuo za “*grabešku drųzavu*” i kao da ne zna ko je (is)koristio drųzavne resurse. Siguran sam da on itekako dobro zna da je orkestrirana i briųljivo programirana (neoliberalna) *dogma*, koja se ĉesto, uporno i klotristiĉki “*potura*” u medijima i svakodnevnom ųivotu – glavni sastojak ideologije!

U ponuđenom tekstu sam nastojao da zadovoljim kriterijume aktualnosti, kritiĉnosti, zanimljivosti, relevantnosti, metaforiĉnosti, analitiĉnosti, konciznosti i jasnoće poruke. Za naziv knjige sam izabrao klototrizaciju kao dogmatsku i anti-razvojnu formulu za odrųavanje *statusa quo* u tranzicijskom druștvu, privredi i druștvenim naukama. Opșta kriza je samo njena logiĉna i dugoroĉna posljedica.

Nobelovac *E. Maskin* (2017) je lakonski, znalački i precizno poručio: “*Ako želite bolje rezultate, ulažite u obrazovanje*”. Svima je jasno da se povećava broj primjera u kojima naučno zvanje nema znanje, u kojima je nečija “nauka” - bruka, u kojima improvizacija zamjenjuje kreaciju.

Klokotrizacija (i prateća debilizacija) je moguća samo u rigidnim uslovima nametnute totalitarizacije svijesti, u kojima se *primitivizam* pojedinaca uzdiže do transa (koji je izazvan nekim umišljenim „naučnim dostignućima“), pa se kombinovan sa sopstvenim *iluzijama i kompleksima* pretvara u opasnu i varljivu samouvjerenost i “moć”, koja se povremeno i sračunato ukrašava bezvrijednim (jeftinim) medijskim, podaničkim i (najčešće lično) finansiranim hvalospjevovima, suštinski nepostojećim aplauzima, koji uzaludno odzvanjaju samo u njihovim moždanim šupljinama.

Nadam se da će ovaj rukopis poslužiti otkrivanju makar dijela *istine* i uočavanju nekih *zamagljenih klokorističkih linija*, koje nesumljivo i opasno egzistiraju između prividnog i stvarnog, retoričnog i praktičnog, formalnog i suštinskog.

Zahvaljujem se uvažanim recenzentima, univerzitetskim profesorima *Dragoljubu Stojanovu* iz Rijeke, *Radislavu Jovoviću* iz Podgorice, *Miomiru Jakšiću* iz Beograda i *Bagratu Yerznkyanu* iz Moskve.

Umjesto zahvalnosti, korektoru teksta i prijatelju *Dragoljubu Njaku Nikčeviću* – samo gimnazijski pozdrav *gaudeamus igitur...* To će mu više značiti, kao i meni.

Ne nalazim odgovarajuće riječi zahvalnosti za ocjene uvažanih čitalaca (uglavnom prijatelja i kolega), koje su mi slali od prijema ovog rukopisa u pdf formatu. Od svih tih velikih pohvala su mi se pomiješala osjećanja prijatnosti i neprijatnosti. Nadam se da su sve te prelijepe i birane riječi (koje prilažem na kraju knjige) zasluženno upućene ovom kritičkom i dobronamjernom rukopisu, i da predstavljaju iskrenu podršku mojim mislima, porukama i zaključcima. One možda mogu poslužiti budućim čitaocima kao savjet. Jer sam ih i ja, ipak, na neki način doživio kao savjete... Ako ništa drugo, da istrajem na svojem pluralističkom putu...

Pošto “*na mlađima svijet ostaje*”, odlučio sam da kao važni moto knjige, prije osnovnog teksta, uvrstim izvanredne stihove

mojeg mladog prijatelja iz Moskve, studenta *Milana Cvrla Krivokapića*. Oni nose u sebi značajnu, snažnu, iskrenu i nadasve optimističku poruku, koja je kompaktilna s mojim porukama. Srećna je okolnost da pojedini mladi, pametni i ambiciozni ljudi osjećaju probleme, čitaju i pišu o njima i na taj način podržavaju borbu sa klotrističkim vjetrenjačama! Hvala dragom Cvrlu na ovim dopadljivim i “cvrkutavim” stihovima, koji su ukrasili ove moje sumorne i opominjuće, ali realistične eseje.

Veoma sam srećan i zadovoljan kao čovjek i autor što je ovaj moj rukopis počeo da pokreće inspiracije!

Prilika je da se zahvalim mnogima, koji su prije štampanja pročitali ovu džepnu knjigu u pdf formatu i uputili mi riječi podrške i što su u njoj prepoznali neke naše (lokalne i regionalne) klotriste i oridinale. Iako mi to nije bila namjera – ne smeta mi... Naprotiv, mislim da će to povećati značaj ovih kritičkih eseja. Još kad bi oni mogli pokrenuti institucionalnu akciju i popraviti iskripljene svijesti i savjesti...

O, “*plameno Sunce nade*”!

Autor

MOTO

*Dok tonem u neke rajske zagrljaje
heroji gledaju sa bronzanih bista
i liče svi ko jajetu jaje:
svaki je od njih bio klokostrista.*

*Od njih su stradali mnogi i svuda:
životi, znanje, osjećanja čista,
proći će, ipak, vremena luda
prepuna debila i klokostrista.*

*I njihovo će proći, kao mgnovenije...
Sve će ih zapalit nečija spička!
Ničija do zore gorjela nije
pa neće ni ova klokostristička!*

Milan Cvrle KRIVOKAPIĆ,
student u Moskvi

PISANJE VS. ČUTANJE

*Verba volant,
scripta manet*

Jeste: *Silentium est aurem.*

Ali: *Est difficillium se ipsum vincere... Vivere militare est...*

Za bavljenje naukom i njen razvoj potrebna je *Anima candida...*

Uostalom: *Cogito, ergo sum... Dixi et salvavi animam meam.*

Istina i kritika su *Conditio sine qua non* društvenog razvoja.

Pa ipak, *Non quis, sed quid...*

Pisanje je čutanje ako te niko ne čita! Pisanje je i kad se kopira (plagira). To je jedan od metoda deblizacije visokog školstva i društva.

Samo rijetki čitaju radove koji su objavljeni u naučnim časopisima. Njihov tiraž je svega 100-200 primjeraka, ne prodaju se, mogu se naći samo u rijetkim bibliotekama. Malo ko ih i traži, uglavnom zbog citiranja. Ogromna većina i ne zna da se tako nešto piše i objavljuje. A onda, malo-malo, pa neka “mudra glava” napiše u dnevnim novinama (!) da kompletna akademska zajednica *čuti...* Ta i takva pogrešna i uopštena informacija onda postaje konstanta, jedna od tipičnih paušalnih vulgarizacija stvarnosti.

Postoje mnoga pitanja o kojima se u akademskoj zajednici priča (samo) u kuloarima. Te priče se obično odnose na fenomenološku relaciju nauka-bruka. Neki autori, ipak, ponešto i ponekad (na)pišu. Ali to pomenuti “analitičari” nikad ne (pro)čitaju!

Međutim, neke akademske institucije i mnogi “akademski građani” zaista čute. Kao da nema nikakvih problema, masovnog urušavanja javnih dobara, degradacije kulture i obrazovanja, selektivne vladavine prava, netržišnog bogaćenja... Kao da tranzicija nije beskonačni kлокotistički proces s lošim rezultatima. Kao da demokratija nije „fasadna“, raslojavanje sve veće, kao i spoljno zadu-

živanje, (pre)velika nezaposlenost. Postoji valjda strah od zamjeranja za kritički i javno izgovoreni stav, ali i od (mogućeg) „razapinjanja“ po tabloidima.

Sitni *interesi* mogu zamagliti ljudski razum. I želju za pisanjem. Sigurnije je sebično ćutati. Pisanjem se izaziva rizik od zaočilaženja i progona. Ali, bez šire kritičke javnosti nema promjene svijesti i ponašanja, jačanja reformi, demokratije i institucija. Individualni kritički osvrti nemaju veću snagu, ali imaju nekog smisla. Kad bi oni mogli mijenjati svijet, svijest i savjest, odmah bih prestao da pišem. Samo bih se potpisao iza intervjua Latinke Perović pod nazivom „*Ovo je humus u kojem uspevaju najgori*“.

Čuo sam nekad negdje da je naše samo *ono što potrošimo*. Valjda zbog toga što ništa u grob ne nosimo. Dodao bih da je naše, ipak, i *ono što ostavimo iza sebe*. Izgrađeno ili (makar) napisano. Pod pretpostavkom da pisanje nije apologetično i dvosmisleno. Kao npr. kad se napiše da je broj privilegovanih svakim danom sve manji. Može se pogrešno protumačiti da se privilegije smanjuju. Ali nije, nego naprotiv: da se privilegije povećavaju i koncentrišu u rukama sve manjeg broja ljudi...

Apofatičnost tranzicijskih privreda i država u akademskoj literaturi se uglavnom povezuje s neefikasnim institucijama, neracionalnim ponašanjem individua, nenormalnim finansijskim sistemom, nedovoljnom tržišnom disciplinom, nepostojanjem integralnog tržišta i sl. Uzroci se često traže u nekim uopštenim akademskim konstatacijama i elaboracijama. Ne zalazi se fenomenološki i etimološki u stvarne korijene problema, koji su vidljivi čak i golim okom. Oni su medijski prilično razobličeni. Uzaludnost je karakteristika ironije sudbine...

Akadska zajednica svojim ćutanjem (čast izuzecima), nečinjenjem i činjenjem (dogmatskom deskripcijom i interesnom apologetikom) istupa kao *duhovni saučesnik* negativnosti o kojima je riječ. To metaforično podsjeća na diskusiju ruskih ekonomista iz 1952. povodom izdavanja udžbenika iz političke ekonomije. Tada je „*hazjain*“ J. V. Staljin (kakav god on bio) prednje nazvao „*palamuđenjem*“. Tada je uzrok apologetike bio *strah*. Danas su uzroci sasvim drugi: demonsko bogaćenje, formiranje mrežnog uticaja i moći, očuvanje statusa quo i dr.

PROMJENE VS. KRIZA

*Lažu i (od)lažu
jedni te isti –
klovnovi, debili i
klokotristi...*

Savremene *promjene*, posebno institucionalne, ekonomske i tehnološke sustižu jedna drugu. Mnogi fenomeni iz prošlosti nijesu objašnjeni. Posebno netržišna i anti-razvojna preraspodjela bogatstva raznim sofisticiranim metodama. To je fundamentalni problem ekonomije. Teorijski i praktično je objašnjeno da se radi o igri s neformalnim i privilegovanim pravilima ponašanja, na terenu koji je monopolski nagnut na nečiju stranu, na kojem dominira oportunističko ponašanje. To je suprotno institucionalnom ponašanju, pa se može nazvati *oponašanjem*.

Oblikovanje i realizacija novih ideja je mukotrpan posao. Posebno u uslovima socijalnih, ekonomskih, razvojnih, tehnoloških, ideoloških, političkih i raznih drugih polarizacija, dogmi i *kriza*.

Većina ekonomista je zatečena činjenicom da se ekonomska nauka (pozitivna ekonomija) decenijama sve više *diferencira*, a ekonomska politika (normativna ekonomija) sve više *personificira*. Zbog toga se širi jaz između ekonomske teorije i ekonomske politike.

Savremeni ekonomisti se malo bave kritikom navedenog fenomena. Ona bi direktno bila u funkciji prevazilaženja pomenutog *jaza*, koji je najviše uzrokovan tradicionalnom *dominacijom* politike nad ekonomijom. Kako i zašto? Zbog nastojanja vladajućih nomenklatura da što više kontrolišu ekonomske procese. I to paralelno sa zvaničnim forsiranjem (kvazi)neoliberalizma!

Od stepena uključivanja ekonomske nauke u realne procese ekonomske stvarnosti direktno zavisi mijenjanje svijesti ljudi o značaju ekonomije, realnog preduzetništva i ekonomskih sloboda¹.

---

¹ Ne smije se sputavati sloboda tržišnog (i drugog) izbora. Ali, sloboda izbora se mora realizovati samo uz sopstveni rizik i novac, u granicama moralnih kri-

Dominacija politike nad ekonomijom onemogućuje ne samo uticaj, nego i običnu translaciju mišljenja, ideja i hipoteza pozitivne ekonomije u normativnu.

Pored motivacije i kontrole, limitiraju se ambicije i pokušaji širenja ekonomskog znanja. Eliminiraju se kreativna stvaralačka komunikacija, smanjuje se mogućnost prihvatanja progresivnih promjena, uzornih modela i civilizacijskih tekovina.

U teoriji i praksi postoje valjani odgovori na savremene izazove, probleme, protivrječnosti, pitanja i dileme u pogledu globalizacije, tranzicije, privatizacije, institucionalizacije, koncepcije privrednog rasta i razvoja i sl. Bez *jakih institucija* nije moguće otkrivati, ograničavati i kažnjavati mnoga skrivena, destruktivna i oportunistička ponašanja, kao ni ideološki i ekonomski zamagljenu suštinu mnogih anti-razvojnih pojava.

Razvoj se ne može zasnivati na skokovima, sociopatološkoj i oportunističkoj fenomenologiji, anti-civilizacijskim i antihumanim normama, protivprirodnim antinomijama, dezinvestiranju, lažnoj retorici, blefovima, prevarama, nejednakostima, eksploataciji, jednostranostima, jednoumljima, monizmima, dominaciji, demotivaciji, deficitu demokratije i kulture.

Racionalan i održiv *izbor* razvojnog puta vrše vlade. One su pozvane, nadležne i dužne da otklone osnovne uzroke, koji su doveli do permanentne krize. Jedan od njih je pogrešan izbor prioriteta, u kojem su teleološki zamijenjeni *ciljevi* (izlazak iz krize, ekonomski rast, efikasnost i razvoj) *sredstvima* (liberalizacija, privatizacija, demokratizacija i deregulacija).

U vršenju toga izbora nije bilo niti ima dovoljno mjesta za znanje. Njega (kreacije) su u jakobin-skom stilu zamijenile sva-

---

terijuma, društvene odgovornosti, racionalnog ponašanje, institucionalnih standarda, zaštićenih i jasno specificiranih prava svojine i igre na terenu koji ne naginje na nečiju stranu. Tržište nije i ne smije biti suprotstavljeno slobodi, jer je ono jedan od njenih oblika i načina manifestacije. Kvazi-tržište (institucionalno deformisano i privilegovano) predstavlja suprotnost slobode i njenu kočnicu. Ono jača ograničenja i deformacije. Regulativa (institucije) mora postojati, korigovati i sprečavati tržišne deformacije i forsirati inovacije.

kojake improvizacije. Na svim nivoima, posebno u dijelu negativne selekcije kadrova. Čak i na naučnom nivou! Zbog toga se (sasvim neopravdano) ne uvažava nauka u nekim sredinama, gledano preko ulaganja u nju i stvarnih (a ne lažnih) autorskih referenci.

Znanje je jedini neograničeni resurs, preduslov stvaralačkog potencijala, najbolji i najsigurniji faktor (put) izlaska iz krize i traženja alternativnih puteva društveno-ekonomskog razvoja. Kad se na bilo kojem obrazovnom nivou, a posebno naučnom dozvoli *debilizacija*, onda se ona kao korov širi i u tom i u svim drugim podsistemima društva. To produbljuje krizu.

Možda zaglupljivanje (naroda) nekome odgovara?!

KLOKOTRIZAM VS. REFORMIZAM

*Dogme prošlosti se
klokotristički ponavljaju.
Jer to odgovara klokotristima.*

Klokotrizam kao palijativno “prodavanje magle” (bacanje prašine u oči) ontološki, gnoseološki i fenomenološki karakteriše opšte procese globalizacije i tranzicije, ali i specifične politike i fenomene kao što su savremeni imperijalizam i neoboljševizam (u smislu: jedno pričati, drugo misliti, treće raditi). Njihova dugotrajna dominacija neminovno i svuda je dovela do ozbiljnih društvenih poremećaja, destrukcija, manipulacija i kriza.

Klokotrizam je nekad (1970-1980-ih) bio avangardna književna, umjetnička i šira duhovna radionica. To je bio *bunt* protiv elitizma, nepravde i nasilja, osuda zla, ironija i kritika društvenog snobizma, prevare, limitiranja izbora... Nastao je kao anagram od stiha A. Sekulića: „*Klovnovi koji traju jer je beda večna*”. “Izam” je dodat da označi da se radi o *suštini stvari*, prekomjernosti ili dominaciji navedenih pojava.

Neki misle da klokotrizam asocira na riječ „*klokotanje*“ (u stomaku, od gladi, ili u ustima – lupetanje). Moj kum, beogradski boem Vladan Jovović ga je po birtijama stalno pominjao i nadahnutu objašnjavao kao „*nedefinisani pravac u umjetnosti i književnosti... nošenje mnogougaonih jaja da se dupe ne pocijepa... prodavanje M za B*”.

To me inspirisalo da shvatim da su komunisti i imperijalisti vječni, da su oni ustvari klokotristi, jer troše ne samo prema potrebama (*carstvo nužnosti*), nego mnogo iznad njih (*carstvo slobode*). Padalo mi je na pamet da je klokotrizam protekcijonizam manjine prema većini.

S obzirom na pjesmu A. Sekulića „*Majstori, majstori*“, klokotrizam se može simbolički označiti kao „*majstorstvo klovnova*“. Kako god, klokotrizam je nedefinisana riječ sa definisanim i jasnim značenjem i porukom. On se kao radionica ugasio, ali je ostao da živi u našoj svakodnevnoj stvarnosti, kao opasna i raširena pojava.

Bez progresivnih promjena u praksi, ni jedna teorija ne može imati karakter reformske paradigme. Posebno ne teorija koja se u praksi pretvori u svoju suprotnost (kvazi), kao što je slučaj s neoliberalizmom. Svaka klockotristička promjena je nekonzistentna, nepoštena, nehumana, anahrona, manipulaciona, anti-razvojna, anti-civilizacijska i demotivaciona. Ona direktno protivurijeđi institucionalnim promjenama.

Na svim prostorima i nivoima tranzicijskog društva (po uzoru na globalizaciju) bujali su i taložili se razni oblici otvorenog i skrivenog oportunističkog i sociopatološkog ponašanja. Oni su proizlazili iz neodgovornih, haotičnih, pohlepnih, samovoljnih, nekompetentnih, autoritarnih i hegemonističkih *načina vladanja* izborima ljudi i nacionalnim resursima. Po uzoru na prošla socijalistička vremena i naslijeđene diržižističke navike, načini vladanja su paradoksalno pretvoreni u *elitističke zloupotrebe* javnih politika, manipulacije i afirmacije nametnutih i dirigovanih privilegija. Onda je sve to zakonito prelazilo u moć, institucionalne i druge oblike nasilja i dosljednu afirmaciju lobističkih i pokroviteljskih interesa.

Na taj način, eliminisana je mogućnost civilizacijskog prilagođavanja, jačanja i usavršavanja realnih institucionalnih promjena i reformi. Redukovani su svi oblici *izbora*, koji su vječita *metafora* za slobode. Stvoren je začarani (bezizlazni) anti-razvojni krug, koji je ruski "lijevi reformista" S. S. Šatalin nazvao „*kvadraturom kruga*”. On sadrži previše kočionih sistemskih elemenata i alternativnih institucionalnih mehanizama, koji u praksi obesmišljavaju sve navodne reforme i zadržavaju *status quo*. Sve se može mijenjati, ali teško kultura i mentalitet, koji počivaju na klockotrističkom kultu ličnosti (reformatora, vođa, „*spasitelja od kojih se kasnije treba spasavati*” - V. Stevanović).

Klockotrizam je probani metod za onemogućavanje realnih institucionalnih promjena, koje predstavljaju *jedini mogući mehanizam* za ograničavanje (kvazi-institucionalnog i drugog) nasilja i prelazak iz „*poretka sa ograničenim u poredak sa otvorenim dostupom resursima*” (D. North).

Propaganda bilo koje „*apsolutne istine*” uvijek je praćena apoletikom, ideologizacijom i dogmatizacijom, koje otvoreno ili prikriveno (p)održavaju *totalitarizam*. Ona ima cilj da *klockotristički* eliminiše djelovanje realnih institucija i stvara *mitove*, koji

produžavaju pohotno, netržišno, privilegovano, rentijersko i bezgranično bogaćenje manjine na račun siromašenja većine. To je istorijski ponavljajuća determinanta (konstanta), ružna slika neshvatljive, demagoške i interesne priče, koja je retorički satkana u kratkom odgovoru N. Karamzina: “*Kradu*”, na pitanje ruskih iseljenika na željezničkoj stanici u Parizu “*Šta ima novo u Rusiji?*”

Ta zvonka riječ i danas objašnjava sva kvazi-neoliberalna, cinična, metafizička i sitnointeresna pojednostavljivanja navodne „*ideološke borbe između liberalizma i protekcionizma, liberala i dirižista*“, kojima se ignoriše civilizacijska potreba *masovnosti* efikasnih vlasnika, sloboda, motivacije, preduzetništva, zaposlenosti itd. Primitivna *grabeška* (klokotristička) *misija i vizija* mogu se reprodukovati samo u uslovima *deficita* institucija, demokratije, vladavine prava i tradicija građanskog društva.

Konstantno se klokotristički objašnjava tranzicijska stvarnost, njeni problem i poroci. Kakve li ironije: nekadašnja klokotristička alternativa je supstituisana klokotrističkim apsolutizmom! Istorijske analogije nas uče da su beskonačne ljudske težnje da se pokori svijet uvijek neslavno gubile od konačnosti svih imperija. Ako je suditi po tome, ne piše se dobro primitivnoj pohlepi kao „svetom“ metafizičko-ekonomističkom *gralu savremene civilizacije*.

Rado bih mijenjao interesni globalizam za dobri stari kosmopolitizam. Jer, globalizacija je mnogo toga porodila i sahranila (Č. Čupić), obuhvatila i zanemarila, poništila i uništila, odredila i rasporedila, ogoljela i razboljela. Nova božanstva (tehnološka, ekonomska, politička i druga) nijesu oslobodila svijet od gladi, siromaštva, nejednakosti, nezaposlenosti, eksploatacije, alijenacije, zaostalosti, neznanja, fanatizma, terorizma, ekoloških katastrofa i sve češćih kriza. Nova i razumna alternativa se još ne nudi. Ona je kao ona Andrićeva knjiga - *otvorena zagonetka*.

Klokotrizam je prisutan na svakom koraku, npr. kad neki “reformisti” rukovode naukom, a u životu su pročitali samo po dvije i po ili tri i po knjige. Znači da nikad nijesu ni jednu knjigu pročitali kompletnu, nego polovično, na preskok.

Ali su se dobro snašli. Zna se kako...

Klokotrizam je provjereni metod (masovne) debilizacije.

PRIVIDNO VS. STVARNO

*Manjina hoće
da većina klokoće!*

U većini postsocijalističkih država već dugo se produžavaju dva paralelna procesa s međusobno uslovljenim negativnim predznakom – tranzicija i kriza. Na paradoksalan i realan način.

Paradoksalan, jer se stalno vode jalove diskusije o nametnutoj dilemi, besmislenoj i golim okom vidljivoj – neoliberalizam (kao institucionalni monizam) ili institucionalni pluralizam? U ekonomskoj stvarnosti većine tih država nema ni jednog ni drugog. Jer su supstituisani kvazi-neoliberalizmom kao zloupotrebom institucija i nasiljem nad njima.

Realan, jer se u kriznoj praksi uporno ignorišu uzorni modeli razvijenih država (teorijski i praktični). Kao zvanična ekonomska politika figurira (navodno) neoliberalna, a u stvari je – kvazi-neoliberalna. O svemu monopolski odlučuju jake državne (partijske) strukture i uski lobistički krugovi oko njih. Oni na primitivan i netržišni način kontrolišu sve što miriše na tržišne transakcije. Preko "klokotrističke" i „jatačke" ekonomije.

Sve jalove, apologetske, monističke i neracionalne retorike i favorizovanja "tržišnog" regulisanja su praćeni mitologizacijom, ideologizacijom, dogmatizacijom, politizacijom, vulgarizacijom, monopolizacijom, eksploatacijom i kvazi-institucionalizacijom. To su poluge kvazi-neoliberalnih reformi, koje sadrže društveni, politički i *ekonomski klokotizam*. On se u praksi surovo manifestovao primjenom dvojnih standarda prema bogatoj manjini i siromašnoj većini, iluzionističkim laviranjem između mita i stvarnosti, individualizma i institucionalizma, u cilju preraspodjele nacionalnih bogatstava i ostvarivanja ogromnih nelegitimnih koristi.

Sofistička zamjena teza i sofisticirana kvazi-neoliberalna retorika i praksa iznjedrili su originalne metode *organizovanog korišćenja privilegija*: sociopatološki kočioni mehanizam, diktat novokomponovanih bogataša, institucionalni nihilizam, prihvataciju, jatačku ekonomiju i protekcionizam prema sopstvenom narodu (moji izrazi). Njihova misija se nastavlja u uslovima redukovano

tržišta i „preduzetništva“ zasnovanog na grabljenju državne imovine i reprodukciji netržišno stečenog bogatstva.

Tržište (posebno integralno), konkurencija i preduzetništvo su samo fiktivne i misaone imenice. U praksi caruje netržišno bogaćenje i jačanje moći monopola i nomeklatura. Usko i visoko interesni individualizam limitira i uništava rad kao ključni proizvodni faktor, ignoriše i potcjenjuje znanje, motivaciju i preduzetničku inicijativu.

Priča o efikasnim vlasnicima svela se na insert zvani *monopol-sko rentijerstvo* (bez granica). Bez proizvodnje i zaposlenosti nije moguć privredni oporavak. Stalno zaduživanje, nepredvidivost dejstava vlasti i porast siromaštva su posljedice nekonzistentnih strategija.

Sjetimo se da su svojinske promjene kreirali tzv. “reformatori”, koji su sprovodili „prihvatizaciju“, a pri tome nijesu znali (ni razlikovali) šta su svojinski odnosi, svojina, svojinska prava i svojinska ovlašćenja.

Pored znanja, reda, rada, institucija, vladavine prava, vremena, sredstava i posvećenosti, radikalne reforme zahtijevaju promjenu svijesti i ponašanja. A ne podobnost.

Šta znači npr. retorika o deficitu kadrova u uslovima dominacije partijskog zapošljavanja i negativne selekcije? Skoro sve je namješteno, od zapošljavanja, preko projekata do poslova. Novac se isisava iz realnog sektora privrede. Proces pretvaranja kapitala u imovinu je uvijek destruktivan, po privredu i društvo.

Spas je u znanju, pluralističkim, razvijenim i efikasnim formalnim i neformalnim institucijama. Vjerovatno će nekad institucionalni kanalisati i pobijediti anti-institucionalne. Ali, ne može se *vratiti izgubljeno*.

Negativno selektovana kadrovska struktura i demagoške partijske lozinke nemaju mehanizme reformske regulacije i realizacije. One samo stvaraju magloviti, netransparentni, interesni i korumpirani teren, nagnut na jednu stranu, u uslovima deficita i suficita na pogrešnim stranama (na kojima ne bi smjeli postojati), u kojima se strogost zakona (pravne države) uporno zamjenjuje njihovim zaobilaznjem.

Piramida vrijednosti se (davno) preokrenula. Zamijenili su mjesta ideali i poroci, vrline i mane, intelektualne i partijske elite, znanje i imanjanje, moć i nemoć, kreacija i imitacija. Produžava se apatično gledanje iste slike i slušanje iste priče, u kojimaj nedostaje svijest o prividnom i stvarnom.

Postoji li granica između njih!? Je li vidljiva, ili je i ona postala privid? I to je moguće u uslovima velikih i dugih stradanja i nadanja. Na njima se ne može zasnivati bolji život.

Postalo je nerealno preživjeti od realne plate.

Postoji velika razlika između „konjanika“ i podanika. Između njih je uništeni srednji sloj, glavni razvojni resurs...

Kad je “progovorio” kvazi-neoliberalni pakao, shvatilo se da je socijalizam bio (makar metaforičan) raj. Srednji sloj je obesmišljen. Preko inflacije diploma je izjednačen sa trivijalnim, olako stečenim... Sistematskom *inverzijom vrijednosti* su mnogi dobili nezaslužene položaje i privilegije.

Unikalno i neshvatljivo. Klokotristički forsadž i pejzaž. Matrica bezumlja...

Partijski klokotrizam je iznjedrio ekonomski klokotrizam, a ovaj je porodio društveni klokotrizam. Tako je jedna filozofsko-kritička apstrakcija, fantazija i sprdnja pretočena u stvarnost. Stvoren je moćni *realni klokotrizam*, koji je zakonito jednak *razvojnoj nemoći*.

Pod uticajem institucija totalne kontrole, metodom čipizacije, ljudi su se navikli na ništavilo, ispiranje svijesti i razne ideologizacije, dogmatizacije i tautologizacije svakodnevnog života.

Interesni kvazi-neoliberalizam je stvarnost, a prosvijećeni konzervatizam – privid, ideal...

KLOKOTRISTI VS. KOMUNISTI

*Presvukoše se komunisti
i postaše klokotristi.*

Sličnost između socijalističkog i postsocijalističkog društva su komunisti i klokotristi. I jedni i drugi imaju partijsku pripadnost, troše prema nezasićenim potrebama, došli su na vlast (i dugo se održali) preko obećanja, monopolisti su na istinu, koriste privilegije, razvojno su iracionalni i društveno manipulativni, vladaju pomoću alternativnih institucija, floskula, proizvoljnosti, blefova, fiktivnosti, parola, paradoksalnosti, laži i neoboljševizma.

Čak im je i rezultat isti: masovna tragika uvrijeđenih, ojađenih i poniženih. I jedni i drugi „*vode radničku klasu u raj*“ (nerad, nezaposlenost i permanentnu krizu). Taj „raj“ je u dobroj mjeri imanentan pripadajućem (genetskom, georgafskom, i običajnom) mentalitetu i vakuumiranom društvu.

Poslije nabrojanih analogija, ispada da među klokotristima i komunistima nema bitnih razlika, osim u roku trajanja i stepenu bogatstva i privilegija.

Razvoj zahtijeva rad, red i poredak (institucionalni, pluralistički, civilizacijski, moralni i nomenklaturni). Klokotrizam je dio ideologije anti-razvojnog, nehumanog, elitističkog, totalitarnog i rušilačkog poretka, koji podrazumijeva odgovarajuće oblike netržišnog ekonomskog ponašanja i kvazi-institucionalne prisile.

Sloboda i liberalne ideje nijesu bile toliko zapostavljane u socijalizmu.

V. Čerčil je pisao: „*Ko u mladosti nije bio liberal, taj nema srca*“. Produžetak je otrežnjujući: „*Ko u zrelosti nije postao konzervativan – taj nema uma*“. Mogu se tu dodati savjest, vaspitanje i kultura.

Nije dovoljno da bude dobro samo rijetkim pojedincima. Treba se okrenuti oko sebe. Nije dovoljna demagogija tipa „*sve je dobro, jer može biti gore*“. Mora se shvatati i znati kako i šta treba raditi da bi bilo dobro. A ne samo obećavati. Iako je uloga obećanja u istoriji veoma značajna.

Vrijeme je ne samo u pjesmi (“*svi smo mi berači zvijezda*”, nego i u stvarnosti - pomodrelo od čekanja (realnih promjena).

Kad se *redukuje izbor*, princip *alternativnosti izbora* kao razvojni imperativ zamjenjuje se alternativnim institucijama. Konflikt između *povlašćene individualnosti* i *razvlašćene socijalnosti* obilježio je konture tranzicijske ere s formalizmom i apologetikom kao bitnim atributima *postsavremenosti*. Nad njom se nadvio krizni globalistički, geoekonomski i geopolitički plašt, koji vodi u *savremeno ropstvo* (dužničko, ekonomsko, ideološko, teritorijalno, političko, resursno i dr.).

Eh, taj prorok Friedrich August von Hayek...

Adaptaciju ne dozvoljavaju kvazi-elite. Transformisane u kartel, one održavaju vlast i društvenu ravnotežu utezanjem partijskih koalicija i nametanjem pravila ponašanja. Država je pretvorena u političku mašinu i lidera masa (poistovjećena s „elitama“ i pomognuta nomenklaturnim slugama, lobistima i apologetama).

Poslije pljačke privede i naroda, život je pretvoren u preživljavanje. Znanje je podređeno neznanju, novcu i autoritetima. Nastupila je kriza mentalnosti i društvenih odnosa, apatija ambicija. Usporena je dinamika promjena. Širi se jaz između personalnog i društvenog, stvarnog i prividnog, ograničavajućeg i očaravajućeg, održivog i kriznog, stvaralačkog i neefikasnog, pluralističkog i monističkog, civilizacijskog i despotskog.

POLITIKA VS. SUDBINA

*Paradoks je da neoliberalizam
tobože forsira slobode
a sumnja u demokratiju
kao vladavinu većine!*

Politika je aktivnost ljudi u cilju stvaranja, sprovođenja i/ili mijenjaja *pravila* prema kojima funkcionišu ljudi u pojedinim oblastima. To je proces sa protivurječnim i paradoksalnim rezultatima. Naglasak na pravilima potencira institucionalni značaj i karakter politike (regulatorski, koordinatorski, medijatorski, stimulatorski, limitatorski...).

Politika je izjava volja i sporazum, koji kanališe razmišljanja aktera u procesu odlučivanja. Ona generiše stavove, načela, principe i kriterijume ponašanja, koji služe za usmjeravanje procesa odlučivanja prema realizaciji postavljenih ciljeva. Ona se odnosi na pravila (procedure) umijeća vladanja, vođenja javnih poslova i upravljanja resursima.

Odlučivanje je primarni aparat i faktor uticaja na društvene promjene. Ono djeluje u skladu sa zadacima i potrebama konkretne situacije.

Politika uvijek ima cilj da u društvu ili nekom njegovom pod-sistemu uspostavi određeni *poredak*, koji funkcioniše na bazi društvenog konsenzusa, bez obzira ima li on pluralistički (institucija, interesa, partije, demokratije) ili monistički karakter (centralizacija, totalna kontrola, interesne privilegije).

Politika je direktno povezana s ideologijom kao *sistemom ideja* (filozofskih, društvenih, političkih, moralnih, religioznih, partijskih i dr.), koje zastupaju pojedinci i grupe. Ta sinergija omogućuje uspostavljanje određenih kolektivnih shvatanja preko systemske demokratije ili totalitarizma. Pri tome je veoma bitan uticaj institucionalnih mehanizama (formalnih, neformalnih i alternativnih), koji imaju zadatak da regulišu odnose između fizičkih i pravnih lica i suštinski omogućuju *kontrolu kontrolora* (rukovodstva).

Političke metafore preko specifičnog partijskog inženjeringa stvaraju lančanu simbiozu laži, nepravde, manipulacije, korupcije,

kriminala, otimačine, zloupotrebe, licemerja, cinizma, mitologije, kulta, neodgovornosti, sebičnosti, socijalne patologije, osionosti... i još puno drugih negativnih manifestacija.

Navedena simbioza se ponaša kameleonski u svojem korišćenju ideologije, partijskih (o)znaka, volje glasača, identitetske simbolike i sl. Ona stvara suprotnosti između hedonističko-privilegovanog individualizma i obespravljene masovnosti, fiktivnog pluralizma i realnog kvazi-monizma, nepregledne i anti-razvojne *stranputice* nacionalnih resursa, blagostanja naroda, kulturnog i institucionalnog okruženja, racionalnog ponašanja i ukupnog društvenog ambijenta. Zašto?

Zbog toga što se "stvaralačko rušenje" (J. Šumpeter) zamjenjuje rušilačkim „stvaranjem“ kao pogubnom individualističkom alternativom.

U narodu se kaže da je politika kurva, jer je puna prazne retorike, lažnih obećanja, vještine manipulacije, vulgarizovanja ideja i činjenica, demagogije, netransparentnosti itd.

Funkcionalno polje politike nalazi se u zamagljenim, imaginarnim granicama, između vidljivog i nevidljivog, realnog i nerealnog, racionalnog i iracionalnog, formalnog i suštinskog, interesnog i altruističkog. Vječni, neopipljivi, nedodirljivi i nevidljivi (ali lako objašnjivi) zakoni interesa determinišu moć, zavisnost, ucjenu, dominaciju, diktat, dvojne aršine, selektivnost, ljudsko mišljenje i ponašanje, pokorno jedoumlje. Sve to protivuriječi slobodoumlju, znanju i poštenju, polarizuje (zloupotrijebljenu) državu i (osiromašeno) društvo, plutokratiju i demokratiju, elitistički hedonizam i masovno preživljavanje.

Uticaj političkih procesa ne smije direktno i rentno-orijentisano da se odražava na razvojne ekonomske politike i procese. Politika ne smije biti sudbina i privilegija, nego oblast kolektivno postizanja (a ne individualno) postavljenih ciljeva.

Za smanjenje, relativizaciju i kontrolu dominacije politike nad ekonomijom potrebna je dominacija institucija nad politikom i ekonomijom. Realne, snažne, kvalitetne i efikasne institucije moraju se tretirati kao *društveno dobro*, jer one realno omogućuju kontrolu nad svim društvenim procesima i resursima, kao i eliminaciju mogućih rušilačkih dejstava i tendencija.

RAZVOJ VS. KRIZA

*Konjunktura, politika, moda
presipaju iz šupljeg u prazno,
dok ne zavlada istinska sloboda
razvoja neće biti ni pod razno.*

Prošli vijek je ubjedljivo potvrdio da su putevi progresa obilježeni burnim, protivurječnim i kriznim događajima, promjenama i procesima: društvenim, ekonomskim, naučnim, institucionalnim, kulturnim, tehnološkim i dr. Ali, *kriza* je nastavljena i u ovom vijeku. Postala je prepoznatljivi simbol našeg vremena i prostora (postsocijalističkog i globalističkog).

Kriza i razvoj su kao spojeni sudovi. Oni se često posmatraju pogrešno: izolovano, kao ekonomski fenomeni, iako su uvijek šireg i opštijeg karaktera (društvenog).

Teško je dokazati koji faktori uzrokuju krizu, od čega počinje, kako se i zašto manifestuje i razvija, kad će se završiti...

Društvo, kultura i moral su *omotač* za sve, pa se i kriza mora analizirati u tom kontekstu.

Mnogo je pisano o ekonomskim krizama i njihovim uzrocima. Posljednje ekonomske krize (svjetske i nacionalne) su direktno i dominantno povezane s institucionalnim deficitom i/ili fijasom, koji obuhvata mnoge uzročno-manifestacione pojave i procese.

Sve savremene krize su Pirova pobjeda spekulativnog i oportunističkog nad preduzetničkim ponašanjem, asimetričnih informacija nad institucijama, netransparentnog i povlašćenog javnog sektora nad poreskim obveznicima, neoliberalnog monizma nad institucionalnim sinergizmom, tržišnog nereda nad državnim nemarom (selektivnim odsustvom regulacije), jatačke ekonomije nad realnom, stvaranja rizika nad upravljanja njime. Uopšteno rečeno: pobjeda raznih anti-institucionalnih oblika nasilja nad slobodom (u najpozitivnijem Northovom određenju tih riječi).

Kad nestanu svi oblici *institucionalne kontrole*, ili se deformišu i pretvore u svoju suprotnost, uvijek nastaje kriza. Za izlazak

iz nje je potrebno izvući *pouke*. To znači bezuslovno shvatiti objektivnu nemogućnost razvoja, koji je zasnovan na pogubnom institucionalnom monizmu i dominaciji uskih interesa rijetkih i povlašćenih pojedinaca, koji su često partijski i lobistički generisani.

Na žalost, o izlasku iz krize ne odlučuje većina (narod), nego manjina (vlast). Ne odlučuje ni pozitivna, nego normativna ekonomija.

Paradoksalno je da o trajanju krize odlučuju njeni *uzročnici*!

Aktuelnu krizu ekonomisti nijesu tačno predvidjeli ni vremenski, ni intenzitetski, bez obzira na okvirne i uopštene prognoze pojedinih autora. Ni do danas nijesu u dovoljnoj mjeri objašnjeni njeni stvarni uzroci, priroda njenog globalnog, brzog i snažnog širenja, nemogućnost adekvatnog zaustavljanja, neprimjenjivost standardnih makroekonomskih anti-kriznih modela i dr.

To znači da je potrebno preispitivanje ključnih teorijskih principa savremene ekonomske nauke.

PARADOKSI VS. ORTODOKSI

*San sam zagonetan usnio:
budućnost lijepa, uspješna, čista...
Kakav bi nam život bio
bez paradoksa i klotrista?!*

Globalnu krizu pratilo je *pet paradoksa*, koji su onemogućili modeliranje ekonomske stvarnosti (suštinski: *razvoj*).

Prvi, u jeku davno proklamovane krize resursa i ekologije dogodila se i *kriza potreba* (stimulacija ekonomskog rasta).

Drugi, virtualna ekonomija je „nadigrala“ realnu.

Treći, urušila se (vjekovima najpouzdanija) finansijska institucija hipoteke.

Četvrti, institucionalni investitori su se ponašali kvazi-institucionalno.

Peti, pod pritiskom pohlepe i institucionalne deregulacije izostala je institucija formalne kontrole.

Riječ je mnogo više o *krizi preraspodjele*, nego proizvodnje, jer je pad potrošnje i investicija bio mnogo veći od pada BDP. Zbog toga globalna kriza *sistemske karakter*. Ona je zečeta u mutantnom neoliberalnom ambijentu, koji je širila kao korov. To je bio način a se razobliče i prodube poremećeni kriterijumi i sistemi vrijednosti.

Kriza se razbukovala preko kombinacije političkih, ekonomskih, socijalnih, institucionalnih, tehnoloških i ekoloških faktora uticaja. Ona je dokazala neophodnost (imperativnost) *institucionalnog intervencionizma* (državnog), a samim tim i potrebu *institucionalnog pluralizma*.

Čim razvijene privrede zapadnu u krizu, ističe Z. Baletić (2009) „*odmah se traže i aktiviraju drugi mehanizmi društvene kohezije, koji su po svojoj logici u neskladu s kapitalističkim vrijednostima ... Brzo se napušta liberalni globalizam i jačaju državni i regionalni mehanizmi intervencije i regulacije*“. Sigurno je da su ti *ortodoksni* mehanizmi i mjere sasvim suprotni neoliberalnim.

S druge strane, manje razvijene i/ili nerazvijene privrede u periodu krize, pored taktike i strategije „*slijedenja lidera*“, imale su mnogo veće privredne i društvene probleme. Oni su povezani sa sopstvenom krizom i dodatnim efektima uvoza globalne krize. Riječ je o univerzalnim problemima dugoročne ekspanzije domaće agregatne tražnje, koja elementarno generiše spoljnotrgovinske i unutrašnje neravnoteže i deficite i na taj način povećava opštu zaduženost.

Sve je to narušilo postojeće modele navodnog ekonomskog „rasta“, i pretvorilo ih u njihovu suprotnost. Došlo se u goruću situaciju u kojoj su se problemi pokušali rješavati u teškom periodu pojačane krize, u kojem je praktično već bio iniciran Krugmanov „*klasični poročni krug*“ krize, koji je funkcionisao na relaciji: *gubitak povjerenja – rast kamatnih stopa i nagli pad tražnje – finansijski problemi – dalji gubitak povjerenja*.

Ono što je zajedničko za sve privrede u krizi su ogromni ekonomski problemi, koji su se direktno odražavali na socijalnu izdržljivost stanovništva. Tako je kriza nametnula, pored ostalog, i potrebu eliminisanja socijalnih tenzija. To svakoj ekonomskoj krizi daje posebnu specifiku i dimenziju. I po tome se razlikuju uspješne i pravovremeno preduzete antikrizne politike od neuspješnih i pali-jativnih ekonomskih politika.

Ako se žele izbjeći veće društvene tenzije, *socijalni obziri* u kriznim periodima moraju prevagnuti nad *bezosjećajnošću elitističkih interesa*. Tu mora igrati važnu ulogu administrativni sluh za rastuće probleme. A to nije ništa drugo nego supstitucija kvazi-legitimnosti anti-institucionalnog apsolutizma djelotvornim institucionalnim pluralizmom. Po uzoru na razvijene države.

Priča o pluralizmu (ekonomskih institucija, interesa, politike, demokratije i dr.) se često zamjenjuje *partijskom centralizacijom* i skoro *totalnom kontrolom*, koja uvijek onemogućuje efikasnost ekonomske politike. Zbog toga što priču o institucionalizaciji pretvara u njenu suprotnost, pa se umjesto stabilizacije privrednog ambijenta on dodatno destabilizuje, a umjesto inkrementalnosti institucionalnih promjena one se negativno supstituišu rastom kriminalizacije, nezaposlenosti, nesigurnosti, apatije i sl.

Bez obzira na mišljenje mnogih ekonomista da se *ekonomski rast* može ostvariti *tek poslije* donošenja stabilizacionih mjera i ekonomske liberalizacije (M. Bruno), smatramo da je u pravu J. Kornai, koji preferira prioritet ekonomskog rasta u odnosu na stabilizaciju ekonomskih uslova: „*Ekonomski rast treba stimulisati ne onda, kada se za njega stvore povoljniji uslovi i stabilizuje privreda, nego upravo onda* (kada je u krizi - prim. autora). *Dosljednost izbora vlade 'prvo stabilizacija, pa onda ekonomski rast' - nije ispravna. Ta dva zadatka treba rješavati istovremeno... Ako želimo da pređemo u fazu rasta tek poslije rješenja svih zadataka, biće potrebno da čekamo cijelu vječnost*”.

Kriza je *ora* (lat.) za preokret, za obrnutu (razumnu) *supstituciju prioriteta*.

PRILAGOĐAVANJE VS. NAZADOVANJE

*Hoće li nas vazda
sa bronzanih bista
gledat neki gazda
kao klokotrista?*

Neophodnost radikalnih reformi se pominjala u socijalizmu i u periodu tranzicije, koja teče već tri decenije. Svi pokušaji su bili palijativni i bezuspješni.

Novo vrijeme traži nove načine razmišljanja i ponašanja. Oni se svode na *adaptaciju* prema civilizacijskim dostignućima, radi uključivanja u savremene svjetske procese i tokove.

Promjene su brze i neuhvatljive. Vrijeme odmiče, ali se ne nalaze odgovori na brojne probleme i velike izazove. Imitatorska i konzumeristička konvergencija ne može supstituisati naučnu, ekonomsku, demokratsku i institucionalnu sinergiju. Čak ni ekonomska nužda često nije dovoljna da promijeni vrijednosni sistem.

Brzo i neselektivno lomljenje svega i svačega, čemu smo se decenijama klanjali vratilo se kao bumerang. Sada se mnogi nostalgично sjećaju i klanjaju nad onim što su imali (i izgubili).

Sreća je često šetnja po ruševinama svoje sreće. Kao što je život (uglavnom) ubijanje dosade.

Jasno je da su “*sistemske promjene jedini mogući izvor rasta*” (L. Csaba), a ključne sistemske promjene su institucionalne (kada su realne). Sistemska nepromjenjivost nadahnjuje neodgovarajući civilizacijski ambijent (u Hantingtonovom određenju), etatičke tradicije (u Berđajevljevom određenju), nove elitističke ambicije, učmalost svijesti, deficit formalnih i neformalnih institucija, suficit alternativnih institucija, reprodukovanje monopolskog, rekombinovanog i oportunističkog ponašanja, sociopatološki kočioni mehanizam i ignorisanje uzornih modela.

Razvijeni svijet je arogantan i nesavršen, ali moćan. Moramo mu se prilagođavati, prije ili poslije.

Civilizacijsko prilagođavanje je imperativ, jer znači preživljavanje. Suprotstavljanje tom imperativu je privilegija nerazumnih.

Socijalističko-samoupravni eksperiment je davno prošao. Ali, mnogi njegovi balasti još žive s nama. Posebno bezumna retorika, osavremenjena i “oplemenjena” jalovim kvazi-neoliberalnim obećanjima. Izgubljeni su vrijeme, životi i materijalne vrijednosti. Unazađen je životni standard.

Prošlost je ružna i tužna. Sadašnjost je slična i gora. Budućnost je neizvjesna. Zbog toga odlaganje promjena znači - odlaganje progressa.

Kad rušilaštvo počne da dominira nad stvaralaštvom zbog monstruoznog, samociljnog i usko interesnog zahtjeva vremena – bogaćenja rijetkih i privilegovanih pojedinaca po svaku cijenu, počinje da djeluje farsični i totalitaristički sistem demagogije. On efikasno urušava sve oblike konkurencije i slobode i svodi ih na fiktivne.

Slobode uvijek i svuda podrazumijevaju dobra pravila, a ne dobre igrače.

Redukcija izbora i sloboda realno odvaja većinu stanovništva od svojine, motivacije, mogućnosti zapošljavanja, odlučivanja i sl. Posljedično se redukuje i kompletno ekonomsko ponašanje, koje determiniše neefikasnost ekonomskog i društvenog sistema. Retorika jeftinih obećanja i skupe propagande degradira i demistifikuje reforme.

Ako se stvari nazovu pravim imenom, reformski procesi bez rezultata (ili sa katastrofalnim rezultatima) su kombinacija prevare, svojinske pljačke, nasilja i nastojanja da se sačuva i poveća tako stečena imovina.

Kad god se formula uspjeha izmjesti iz oblasti rada, reda, ekonomije i nauke u pseudo-oblasti, dolazi do velikih problema i dugoročnih kriza. Kad se reforme svode na apstraktne i nerealne pokazatelje, ambicije i obećanja, neuspjeh je zagarantovan.

Zaboravlja se da čak i najbolje koncipirani reformski programi i razvojne strategije propadaju zbog njihovog neizvršavanja, diletantskih imitacija i supstitucija.

Kad društveni procesi izmaknu kontroli, teško ih je ozdraviti.

Mnogo je brži i lakši proces lomljenja, nego gradnje.

Nije jasno kako je moguće da društvo i vlada dozvole djelovanje retrogradnih procesa u svim podsistemima, po principima spojenih sudova i domino efekta: dogmatizaciju u politici, tajkunizaciju u privredi, debilizaciju u visokom obrazovanju, kvazi-liberalizaciju, kvazi-institucionalizaciju, monopolizaciju i improvizaciju u svim domenima.

Neophodan je stalni i strogi monitoring nad svim društvenim i ekonomskim procesima. On podrazumijeva reformisanje “reformi” i institucionalizovanje “institucionalizacije”, u smislu preispitivanja, korekcija i sprečavanja “*lomljenja bez gradnje*”.

Tranzicija i institucionalizacija kao njena pretpostavka realno su se mogle sprovoditi samo u onoj mjeri i onom brzinom koje su omogućavali postojeći društveni, ekonomski, politički, socijalni, kulturni, etički i drugi uslovi. Pošto su oni bili nepovoljni, tranzicija se nije pretvorila u institucionalnu inovaciju, pa čak ni u institucionalnu adaptaciju, nego u razne kvazi-institucionalne imitacije i improvizacije, koje su izazvale mnoge dodatne probleme. Izostala je neophodna institucionalna komplementarnost (pluralizam).

Nema tu nikakve enigme ni eureke. Postoji samo činjenica da ne treba pričati o radu, redu, znanju, odgovornosti, moralu, institucijama i reformama, nego ih u praksi dosljedno sprovoditi u djelo.

Tranzicija je izazvala mnogo problema, među kojima se po svojem značaju mogu izdvojiti tri.

Prvi, ojačan je antinomični proces sadržan u relaciji bogaćenje–siromašenje. On je determinisao sve tokove tranzicije, a rezultirao je iz jedne druge antinomije globalnog i lokalnog karaktera, koja postoji na relaciji protekcionizam (prema narodu) – neoliberalizam (recept za narod).

Drugi, monopolski interesi su gušili korporativne i preduzetničke interese. Oni su doprinijeli da se mnoga strana ulaganja pretvore u dezinvesticije.

Treći, znanje (ljudski kapital) se zbog negativnog odnosa prema njemu selilo, stagniralo, opadalo i zamjenjivalo – neznanjem!

OGRANIČENJA VS. MOĆ

*Kad je zakon u topuzu
klokotristi samo muzu!*

Institucije su “pravila i norme koja kao ograničenja ljudi nameću sami sebi” (D. North).

Simptomatično je da u nerazvijenim državama (kojima pripada većina država tranzicije) ljudi (posebno nomenklature vlasti) izbjegavaju ograničenja i teže moći, iako se zna da institucije u praksi omogućuju pozitivne rezultate, smanjenje transakcionih troškova, bolje definisanje, realizaciju i zaštitu prava svojine, poboljšanje regulatornih okvira i procedura, brži, veći i transparentniji protok informacija itd. U krajnjem slučaju – omogućuju razvoj.

Prednje nameće pitanje: ko i zašto toleriše i dopušta anti-razvojno, anti-civilizacijsko i negativno dejstva tzv. alternativnih institucionalnih aranžmana, koji u praksi koče institucionalne promjene i razvoj, stvaraju začarani krug privredne disfunkcionalnosti i remete društvene interakcije?

Nikad nije problem u nesavršenom sprovođenju pravila, zakona i normi, nego u stepenu te nesavršenosti. On zavisi od političkih struktura (vlasti), jer one formulišu ekonomsku strukturu, ekonomsku politiku i svojinske odnose, preko kojih oblikuju funkcionisanje društva.

Praksa je dokazala da je uvijek problem u konkurenciji, na svim poljima.

Institucionalna razvijenost je jedan od osnovnih i univerzalnih civilizacijskih *kriterijuma progressa*. Ona podrazumijeva izgrađenu institucionalnu sredinu (skup osnovnih političkih, pravnih, socijalnih i drugih pravila kojima se regulišu ekonomske aktivnosti) i postojanje institucionalnog dogovora, kojim se regulišu načini saradnje i/ili konkurencije između ekonomskih subjekata.

Ako postoji *deficit institucija*, koje služe da smanje neizvjesnosti ljudskih interakcija, smanjene su mogućnosti za rješavanje društvenih i ekonomskih problema.

Mnogi autori navode elemente, koji utiču na formiranje institucija i kvalitet njihovog djelovanja. To su: organizacioni i demokratski nivo, način upravljanja, politički sistem, temelji legitimnosti, kulturni i strukturni faktori. Za društveni razvoj i ekonomski rast je potrebna usklađenosti i sinhronizovanosti navedenih elemenata.

Institucionalni razvoj generiše širok spektar uticaja, od kojih je dominantna interakcija između politike i institucija. Bez obzira što nju mogu karakterisati razni oblici *povratne veze*, nema sumnje da politika mnogo više utiče na institucije, nego obratno.

Dokazano je da razvoj pretpostavlja dominaciju institucijama nad politikom.

EKONOMIJA VS POLITIKA

*Izbori su namješteni,
privilegija se poklanja,
trpe ideje i pošteni.
sve vrvi od neznanja.*

U literaturi postoje hipotetičke ekonomske teorije politike. One tumače i otkrivaju suštinu politike uopšte (sredstvo za ostvarenje vlasti i nesavršeni proces razmjene). Takve su npr. teorija društvenog izbora J. Buchanana (bez obzira na njen osnovni motiv, vezan za negaciju efikasnosti institucije državnog regulisanja), ekonomska teorija politike i ekonomska teorija birokratije. To su pokušaji da se istraži *političko tržište*, na kojem pohlepne i privilegovane individue realizuju sopstvene interese, koje ne mogu ostvariti u običnoj tržišnoj razmjeni.

Ali, one ne razmatraju politiku posebnih oblasti, kao što je npr. politika visokog obrazovanja.

Dokazano je da *političke odluke* mogu presudno uticati na preraspodjelu i alokaciju resursa. Na „prirodan način“, logikom organizovanih interesa malih, privilegovanih i lobističkih grupa, politička vlast može preći u ruke političkih lidera kao njihovih predstavnika. Aktiviranjem *mehanizma privilegija*, vremenom može doći do realizacije njihovih ekonomskih interesa i eksploatacije velikih latentnih grupa (kolektivno otuđenog individualizma, masovno, nasilno, netržišno i nedemokratski “oslobođenog“ od realnih i propagiranih ekonomskih sloboda).

Koliko god bile drastične *posljedice* krize (koja uvijek obuhvata brojne komponente: političke, ekonomske, institucionalne, pravne, kulturne i druge), one uvijek malo (ili nimalo) pogađaju subjekte koji su je izazvali, a mnogo masovne slojeve naroda, koji joj nijesu doprinijeli (osim njihovim glasačkim izborom).

Logično je da *izazivači krize* žele da što više zamagle njene uzroke i motive, koji su najčešće interesnog i ideološkog predznaka.

U postsocijalističkom periodu je stvoren sistem *alternativnih institucija*. Tu spadaju razne sociopatološke pojave, siva ekonomija

ja, istrajavanje u primjeni pogrešnih monističkih recepata (izvade-
nih iz konteksta cjelovite teorije), kompenzovanje rigidnosti for-
malnih pravila njihovim neizvršavanjem, podiranje prava svojine,
formiranje raznih stereotipova ponašanja, kriminalizacija itd.

Okrećući naopako suštinu institucionalizacije kao socijalno-
ekonomske „tehnologi-je“, kvazi-reformatori su na krilima navod-
nog „metodološkog individualizma“ (koji sadrži i neoinstitucionalizam!) individualnu „efikasnost i racionalnost“ nadredili društve-
noj. Onda su raznim metodama prelili značajan dio društvene (dr-
žavne) svojine u privatnu.

U trodecenijskom tranzicijskom procesu zatajile su ključne
ekonomske i društvene institucije. *Masovna* ekonomska efikas-
nost (kao ciljna funkcija) nije postignuta, jer su primijenjena pog-
rešna sredstva šok strategije i parcijalna institucionalna transplan-
tacija monističkih „uzornih modela“. Negirano je „*izrastanja insti-
tucija*“ (V. Polterovič). Nije izgrađena institucionalna zaštita od
tzv. „*alternativnih institucija*“. Uzroci su politički i interesni. Ko-
rišćena je metodologija reprodukcije *institucionalne disfunkcion-
alnosti*: paternalizam, nepotizam, pasivnost, tradicija da se naruša-
vaju legalne norme, mogućnosti bezbjednih i dobro organizovanih
manipulacija i kompenzacija, log roling, lobiranje, rentno orijenti-
sano ponašanje i dr.

Grabeška praksa i apologetska ekonomska teorija su krajnje
destruktivno odbacile Hegelovu krilaticu da su institucije „*čvrsti
temelji države*“. Država se tretirala kao javno dobro, koje treba uru-
šiti i svesti ga na minimalnu mjeru! To je bio uslov brzog bo-
gaćenja i dugoročne zaštite tako stečenog bogatstva. Pod navede-
nom sintagmom je sproveden ekonomski radikalizam (neoliberal-
izam²).

---

² „*Korporativni merkantilizam*“... temeljna politička paradigma našeg vre-
mena, koja služi za dominaciju“... kapitalizam bez rukavice“ (N. Chomsky),
„*eminentno hegemonijalni poredak*“ (S. Elaković), „*tržišni fundamentalizam*“
(J. Stiglitz), „*treća svjetska religija 20. vijeka*“ (F. Wertheim), „*ideološki dis-
kurs kojim se legitimše strategija imperijalističkog kapitala*“ (S. Amin),
„*gopolitika haosa i carstvo liberalizma*“ (I. Ramonet), „*eksternalizacija nepo-
voljnih operacija, sopstvenih troškova, kriza, teškoća i problema*“ (L. Oxel-
heim) i „*filozofija da je sve privatno dobro, a sve državno loše*“ (P. Krugman).

Nominalno, normativno i formalno postojale su demokratske i ekonomske institucije. Ali, one su često služile kao paravan za ispoljavanje i realizaciju interesa distribucionih koalicija. Novim „elitama” nije bilo u interesu jačanje infrastrukturne i institucionalne moći države, društva i privrede. One su stvorile sistem „*alternativnih institucija*”, preko kojih su kartelicali tržište i parazitski razvijali uticaj na javnu politiku, supstituisali obećano kompetitivno tržište monopolskom kvazi-konkurencijom i nezakonitim (netržišnim) načinima prisvajanja državne imovine i/ili rente.

Pojedinci su „stvorili” enormno bogatstvo i uvećavali ga. Njihova mrežna formalna i neformalna moć se reprodukovala i onemogućavala realnu institucionalizaciju, koju su najvećim dijelom determinisale i dozirale partije (koalicije) na vlasti.

Alternativne institucije su priču o institucionalizaciji pretvorile u njenu suprotnost.

Umjesto stabilizacije privrednog ambijenta, on je dodatno destabilizovan. Umjesto inkrementalnosti institucionalnih promjena, one su negativno supstituisane „alternativnom“ kvazi-institucionalizacijom. Domincija političkih (partijskih) interesa funkcionalno je podredila sve ekonomske institucije, posebno u dijelu preraspodjele prava svojine. Sprovodila se kontrola i monopolizacija svih važnih ekonomskih procesa i ekonomske politike.

Nadređenost tzv. „alternativnih“ nad formalnim institucijama imala je visoko interesni predznak. „*Ekonomski imperijalizam*“ se iz neoinstitucionalne teorije preslikao u postsocijalističku praksu. Ali ne samo ekonomski, nego i *klokotristički imperijalizam*, koji karakteriše i globalizaciju.

Velike probleme i deformacije (s neizvjesnim rokom trajanja) su izazvale *nove dogme*. Neodgovarajući civilizacijski ambijent, etatiističke tradicije, uvođenje novog elitističkog poretka, korišćenje države kao paravana za ispoljavanje ekspanzivnih nomenklaturnih interesa, netržišno prisvajanja državnih resursa, propaganda „*apsolutne istine*”, oportunističko ponašanje i dominacija alternativnih institucija su uzrokovali *odlaganje razvoja*.

GLOBALIZAM VS. “GLIBALIZAM”

*Klokotrizam je (pra)stari,
oprobani i globalni fenomen!*

U istoriji ljudskog društva smjenjivale su se razvojne etape, koje su se karakterisale dominantnim specifičnostima ekonomske stvarnosti. Te etape su odgovarale konkretnim razvojnim nivoima civilizacije i imale su jasno uočljivu *diferenciu specificu*. Uopšteno i uslovno govoreći, bili su to naivni optimizam antike, religiozni misticizam srednjeg vijeka, racionalni scientizam industrijskog društva i savremeni globalizam postindustrijskog društva.

Navedena podjela zanemaruje brojne “elastične” granice (vremenske, geografske i dr.) i *prelazne periode* u kojima je dolazilo do “*sudara s budućim*” (E. Toffler). Svaka od pomenutih etapa imala je svoju iskristalisanu *razvojnu paradigmu* s odgovarajućim kriterijumima i sistemima vrijednosti, koji su se revolucionarno i institucionalno mijenjali (različitom dinamikom u vremenu i prostoru), i to na dugotrajnim prelazima između pojedinih razdoblja.

Obim i dinamika savremenih promjena, koje (do)nosi globalizacija (posljednje tri decenije) su revolucionarni. Možda se u tome mogu tražiti opravdanja za protivurječna i često ekstremna teorijska objašnjenja globalizacije?

Koliko god te promjene izgledale revolucionarne, kompleksne, dinamične i nesistemske, one se događaju zakonomjerno (možda i programirano). One imaju svoju *interesnu podlogu*. Interesi su osnovni integratori i motivatori ekonomskog ponašanja). Takođe imaju i *unutrašnju logiku*, koja se na razne načine objašnjava (opravdava i/ili kritikuje), zavisno od teorijskih pozicija autora i metodoloških pristupa, koji su često jednostrani, koliko god da mozaično i demokratski prikazuju navodni *globalni pluralizam*.

Ne očekuju se nikad cjelovita i neprotivurječiva teorijska objašnjenja. Ali, ne može se razumjeti nekritičko i vulgarizovano apsolutizovanje zapadnih vrijednosti i pogleda, uz zanemarivanje *sopstvene razvojne specifikke* (ekonomske, istorijske, kulturne, institucionalne i dr.). Pri tome posebno mislim na neke vrijednosti

koje su na Zapadu davno prevaziđene. One se retorički vješto zamagljuje *neoliberalnim plaštom globalizacije*, da bi se opravdale postsocijalističke reforme, koje mnogi ocjenjuju kao neuspješne za većinu naroda i veoma uspješne za uski krug ljudi (mahom povlašćenih, koji se ponekad nalaze u ulozi narodnih predstavnika).

Postoji sličnost manifestovanja pojedinih fenomena na globalnom i lokalnom nivou: nekontrolisani centri moći, virtualno finansiranje, državna nemoć, nezaštićenost naroda i njegova pauperizacija, povećanje neizvjesnosti i rizika itd. Šta tek reći za brojne protivurječnosti globalizacije (posebno između njenih lidera i autsajdera), među kojima se po svojoj kontrasnosti svakako izdvajaju *nejednakosti*.

Veliki dio čovječanstva je udaljen od globalizacije, što negira epitet njene univerzalnosti i integralnosti.

Globalizacija se često nekritički poistovjećuje s postindustrijskim društvom, iako je ono uzrok, a globalizacija njegova posljedica. Savremeni međunarodni ekonomski procesi su dio dugoročne svjetske tranzicije od industrijskog ka postindustrijskom društvu, i od internacionalizacije privrednog života ka globalizaciji.

Paradoks *globalnih nejednakosti* (razlika) je previše uočljiv. U tom pogledu se otvaraju mnoga pitanja, među kojima se po svojem značaju izdvajaju dva:

- *prvo*, da li globalizacija, u kojoj mjeri i u kojim oblicima može prevazići „*sukobe civilizacija*” (S. Huntington) i smanjiti stepen mogućnosti dramatičnih ishoda i

- *drugo*, da li ona vodi globalizaciji sloboda, demokratije i ekonomskog razvoja?

Moramo živjeti s nealternativnošću globalizacije kao izvorom sukoba, šansi, rizika i konkurencije. Moramo joj se prilagođavati i pokušavati da od nje izvučemo što više koristi, ublažimo njena negativna dejstva i sačuvamo što više svojih (pozitivnih) specifičnosti.

INDIVIDUALIZAM VS. INSTITUCIONALIZAM

*Interesi su se pretvorili
u klototrističku privilegiju!*

Više puta sam pisao o *dvostrukim standardima*, koje sam identifikovao u nekritičkom i jednostranom forsiranju neoliberalnog koncepta razvoja postsocijalističkih država, njegovoj teorijskoj vulgarizaciji i praktičnim zloupotrebama. Njegove “gurue” sam nazivao alibi i/ili pseudo-liberalima, i to zbog nekonzistentnosti, apologetike i interesnih motiva. U svojim “dokazima” sam, pored ostalog, pisao i o:

- potrebi komplementarnosti ekonomskih sloboda i institucija, jer je to jedini zadovoljavajući način kojim se može riješiti vječiti problem usklađivanja slobode izbora pojedinaca s kolektivnim interesima i
- raskoraku između retorike (proklamovanje principa tržišne konkurencije) i prakse, koja navedeni princip surovo redukuje, jer se po potrebi lavira između korišćenja neoliberalizma (prema bogatoj manjini) i protekcionizma (prema siromašnoj većini).

Uvijek sam preferirao *kompromis* između individualnih i kolektivnih interesa, na kojem su insistirali i mnogi drugi autori. On direktno protivrječi interesima privilegovanih (povlašćenih) pojedinaca, koji se nalaze na vlasti ili su joj blizu. Svako razmatranje “*diktature kolektiva u odnosu na pojedinca*” je nekonzistentno i jednostrano bez odgovarajućeg tretiranja diktature povlašćenih pojedinaca u odnosu na kolektiv.

Višeslojna, raznovrsna i sofisticirana diktatura postoji u svim uslovima dominacije alternativnih institucija nad formalnim i neformalnim institucijama. One uvijek dovode do paradoksalnog bogaćenja privilegovane manjine, preko supstitucije starih dogmi novim dogmama i diktata države diktatom tzv. „novih preduzetnika“ (novokomponovanih bogataša).

Panta rei, osim dominantnog i retrogradnog principa bogaćenja po svaku cijenu. Od starih vremena su preuzete parole, obećanja, dominacija politike nad ekonomijom, reprodukovanje krize, reformska apologetika i palijativnost.

Svaka mitologija, pa i neoliberalna je *iracionalna*. Ekonomija pretpostavlja racionalno ponašanje. Zbog toga nedostaje naučni (ali ne i praktični) odgovor na pitanja: u čiju korist je išlo nekontrolisano i neoliberalno „*oslo-bađanje ekonomije*“ i ko je u stvarnosti ograničavao ekonomske slobode?

Teoretisanje neoliberala se jalovo vrti u apstraktnom i začaranom krugu: *individualizam – slobode – tržište – konkurencija – privatna svojina – „prirodno stanje*“. Umjesto da objasne logiku začaranog kruga krizne prakse, kojoj su bitno doprinijeli, pseudo-liberalni ekonomisti objašnjavaju poznate i dopadljive teorijske konstrukcije, koje su daleke od naše ekonomske i društvene stvarnosti.

Ne postoje tajne uzroka krize. Sve je jasno, a naročito ključni problemi: *monopoli* na svim nivoima i *slabe institucije*. Ojačale su kvazi-institucije tipa „jatačka ekonomija“, „*prihvatizacija*“, negativna selekcija kadrova (najčešće partijska), sociopatološki kočioni mehanizmi i diktat bogataša u uslovima dugogodišnje neoliberalne „*retoričke fasade*“.

Nekritičko i interesno apsolutizovanje individualizma (vulgariзованог *ekonomskog liberalizma*, koji odavno ne postoji u razvijenim državama tržišne ekonomije) direktno protivurječi *institucionalizmu*, u kojem se kvalitetno ispoljavaju i realizuju individualna prava i ekonomske slobode. Jednostrano podgrijavanje primitivne kvazi-neoliberalne ekonomske mistike predstavlja negiranje institucija kao dokazanih stimulatora ekonomskog rasta i razvoja.

Šta znači propagiranje i veličanje privatnih interesa, privatne svojine i inicijative, ekonomskih sloboda i sl., koji su u praksi dostupni samo uskom krugu ljudi, zahvaljujući očiglednoj nejednakosti uslova i pristupa resursima (postojanje monopola, privilegija, netržišnih načina sticanja bogatstva i sl.)? Pri tome se kao ne primjećuje njihova redukcija u masovnim razmjerama, niti nasilje nad političkim, socijalnim, pravnim, etičkim, institucionalnim, ekonomskim i drugim interesima građana.

Zbog svega toga sam navedenu kvazi-ekonomsku i anti-razvojnu filozofiju nazivao *ekonomskim klototrizmom* (prodavanje magle narodu).

Ekonomska *prinuda* ne mora poticati samo od državnih, nego može i od individualnih izvora. Iskustva postsocijalističke tranzicije su dovoljan primjer za to.

U socijalizmu su dobre ideje vodili pogrešni ljudi, takođe individualci, ali pod okriljem državne politike i monolitne partije. Postsocijalistički neoreformatori su individualci, zaklonjeni iza partijskih i/ili naučnih titula. Oni su koncipirali individualističke osnove, koje bi trebalo da važe *za sve*. Ali ne važe, nego odgovaraju samo kreatorima novog eksperimenta - kvazi-individualizma (vulgarnog neoliberalizma).

Dakle, u stvarnosti ne postoji *individualizam svih*, nego samo *rijetkih*, povlašćenih, privilegovanih i netržišno selektovanih. Samim tim postoji *antagonizam* između slobode rijetkih pojedinaca i masovne neslobode.

Kako je do toga došlo? Pored oportunističkog i rentno-orijentisanog ponašanja, dogodila se supstitucija civilizovanih vrijednosti anahronim pseudo-vrijednostima, ideala porocima, institucionalne kontrole partijsko-individualnom kontrolom, jednih dogmi i monopola – drugima, države razvoja – grabeškom državom. Jednom riječju, došlo je do odozgo nametnutog, neoimerijalističkog i paradoksalnog suprotstavljanja individualnog i institucionalnog.

KREACIJA VS. IMITACIJA

*Klokotristi preko laži
prave imitaciju istine.*

Pseudo-institucije (alternativne) imaju destruktivno dejstvo na valorizaciju privrednih resursa. Objašnjenja uzroka i posljedica mnogih organičenja i zabluda institucionalizacije pokazuju da se ona ne može razvijati na svojoj suprotnosti, ni na deficitu efikasnih privatnih vlasnika kao masovne pojave.

Polazeći od logične pretpostavke da ljudi nemaju ništa protiv toga da postanu vlasnici privatne svojine i da budu ekonomski slobodni, uzroci spore institucionalizacije moraju se tražiti u lepezi socijalne patologije i ekonomskog oportunitizma. U tom smislu, upozoravajuće zvuče riječi G. Cavanagha: „*Ni jedna ljudska institucija ne može dugo egzistirati bez postojane saglasnosti o tome šta je etički ispravno, a šta pogrešno*“.

Magistralni procesi tranzicije su pretpostavljali radikalne promjene odnosa i oblika privređivanja, svojine, mehanizama regulacije, političkog i normativnog režima, realne i korijenite institucionalne promjene, koje će dovesti do ekonomske stabilizacije, rasta i razvoja. Institucionalizacija je *opšti okvir*, zajednički imenilac i preduslov svih drugih promjena.

Zbog toga su dobronamjerni i ozbiljni teoretičari postsocijalističku tranziciju tumačili kao neminovnu *institucionalnu transformaciju*, u kojoj će institucije biti osnova preobražaja i evolucije ekonomskog i društvenog poretka, pri čemu će se mijenjati i usavršavati i one same (političke, pravne, kulturne, demokratske i druge institucije).

Poslije velike istorijske distance, nema dileme da se neefikasnost mnogih postsocijalističkih privreda može objasniti postojanjem institucionalnog vakuuma i porastom transakcionih troškova vezanih za adaptaciju na tržišne uslove privređivanja i sporo formiranje novih institucija. To se dogodilo zbog toga što su nosioci vlasti doživjeli tranziciju kao priliku da se obogate na račun masovnih slojeva društva.

Bolesno ambiciozni “multidisciplinarci” (najčešće bez naučne vertikale) interesno orijentisani teoretičari i praktičari (kvazi ili ali-bi reformatori) su tranziciju pogrešno usmjerili u pravcu *institucionalne imitacije*.

Postsocijalističke države koje su neselektivno primjenjivale makro-ekonomske recepte razvijenih privreda u uslovima neodgovarajuće mikroekonomske sredine i neizgrađenog institucionalnog ambijenta zahvatila je duboka ekonomska i društvena kriza. Umjesto usavršavanja institucionalnih struktura, uspostavljeni su mnogi (rekombinovani) oblici *kvazi-institucionalnih odnosa* (paternalizam, monopolizam, lobizam, socijalna patologija, siva ekonomija, rentnoorijentisano ponašanje, dominacija politike nad ekonomijom i oportunističko ponašanje). Zakoni i drugi regulativni oblici u praksi se nijesu dovoljno ni dosljedno sprovodili.

Institucionalizacija se više *imitirala* nego kreirala. U nekim slučajevima, umjesto nje se sprovodilo nasilje³ nad njom. Zbog toga se pojavio izraz „*tržišni neboljševici*” (koji su jedno pričali, drugo radili a treće mislili).

---

³ Nasilje tumačimo kao „*ograničeni pristup resursima... razni oblici socijalne patologije*“ (North, Walis and Weingast).

APOLOGETIKA VS. DIJALEKTIKA

*Apologetika je prurušeni
i dogmatski
hodnik klototrizma!*

Oдавno je u ekonomskoj nauci uočena pojava (koja je pre-
rasla u manir nekih nazovi “istraživača”) da se stvari ne nazivaju
pravim imenom, da se ignoriše dijalektika i logika. Uvijek se stva-
rao i održavao začarani krug *apologetike*, koja se najčešće poklapa-
la s *vulgarizacijom* (više svjesnom i interesno orijentisanom nego
nesvjesnom i altruističkom).

Istorijski su se preko raznih teorija smjenjivala dva ekonom-
ska pravca i njihov uticaj na zvaničnu ekonomsku politiku: libera-
lizam i dirizizam. Kakve li istorijske podudarnosti i ironije sudbi-
ne: 1873. se završila era *laissez-faire* liberalizma, a sto godina kas-
nije (1973) završio se period državnog intervencionizma i počeo
period neoliberalizma!

Jasno je da ne postoji “*ekonomska teorija za sve slučajeve ži-
vota*” (J. Hicks), da su ekonomisti „*tako često griješili*” (Ashley) i
da nemaju „*jedinstveno mišljenje*“ (J. B. Show). Ali, postoje neka
ključna ekonomska znanja i pravila ponašanja (nazivali ih mi insti-
tucijama ili drugačije), koja nijesu sporna. Jedno od tih znanja i
pravila je *institucionalni pluralizam*.

J. Shumpeter je smatrao da ekonomska teorija pati od *Rikar-
dovog grijeha*, jer se formuliše na apstraktnim pretpostavkama, bez
empirijske osnove. Slično je mislio i A. Wald: „*Ekonomske pojave
su veoma složene, pa je neophodna primjena apstrakcije, kako bi
se problem uopšte mogao sagledati*“.

Danas se tome može dodati tzv. *Krugmanov grijeh*, jer postoje
teorije koje opisuju stvarnost bolje od standardne teorije, ali se,
ipak, ne koriste u praksi ekonomske politike (npr. neoinstitucional-
na teorija). Ako se tome doda “*oportunističko neznanje*” (G. Myr-
dal) i *interesna orijentacija kreatora* ekonomske politike, jasno je
kako se i zašto različite ekonomske teorije koriste za različite ci-
ljeve u zavisnosti od političkih i interesnih kriterijuma.

Naravno, postoji selektivna (alibi) i apologetska primjena teorija (metodom dvojnih aršina) – jedna za kućnu, a druga za spoljnu upotrebu.

Tranzicijske apologetske dogme su bile s neizvjesnim rokom trajanja i poremećenim vrijednosnim kriterijumima. P. Murell je primijetio da je riječ o “*najdramatičnijoj epizodi ekonomske liberalizacije u ekonomskoj istoriji*“. Donošenje ekonomskih odluka bilo je pod uticajem moćnih administrativno-partijskih grupa. Pojedini „igrači“ i njihove veze su kao *nadinstitucije* (alternativne) dominirale nad ekonomskim i drugim institucijama. To je deformisalo cjelokupnu ekonomsku stvarnost i odgovarajuću institucionalnu strukturu. Zbog toga je nomenklaturno-kriminalizovani i grabeški „kapitalizam“ uspio da u pojedinim sredinama pretvori državu u *pokroviteljsko-redistribucioni instrument*, koji je bio u službi pojedinih (pred)određenih korisnika (privilegovanih, povlašćenih).

Političke kompetencije se ne regulišu uvijek posredstvom pravila izbora, a političari se takmiče za dobijanje privatne rente (P. Earle). Libertarijanstvo (termin L. Rida) je naopačke okrenulo Kantovu ideju „*odnositi se prema čovjeku kao cilju, a ne kao sredstvu*“. Politika (direktno ili indirektno) na raznim nivoima uspijeva da ideološki indoktrinira društvo, tj. da ga preko „*naučne paradigme izoluje od bitnih društvenih problema*“ (T. Kuhn).

Dobar primjer je višedecenijski raskorak između monističke neoliberalne retorike i kvazi-neoliberalne stvarnosti, koji je nanio ogromnu štetu narodima i nacionalnim resursima. Paralelno se uvećavala ukupna šteta za društvo i granična korist za “sposobne” („snalažljive“, privilegovane) individualce.

Subjektivne težnje nomenklatura vlasti, uz pomoć interesne apologetike degenerišu objektivne uslove i mogućnosti izbora u ekonomskoj stvarnosti.

PLURALIZAM VS. MONIZAM

*Klokotristički pluralizam je raj
za bogatu manjinu
i pakao
za siromašnu većinu.*

Dokazano je da je obavljanje ekonomskih aktivnosti organizovanije i efikasnije kad su preciznije definisani uslovi koji ih određuju. Institucije su skup ograničenja (pravila, mehanizama i normi ponašanja), koje su stvorili ljudi zbog regulisanja uzajamnih političkih, ekonomskih i socijalnih dejstava. Riječ je o propisanim, usaglašenim i opšte prihvaćenim obrascima, koji regulišu ljudsko ponašanje i predstavljaju sredstvo za prilagođavanje promjenama, minimiziranje entropije, rizika i neizvjesnosti. Pored toga, one predstavljaju regulatore, koordinate i limitatore ekonomske aktivnosti, koje se stalno ponavljaju, a sadrže pravila ponašanja i mehanizme koji obezbjeđuju njihovu realizaciju.

Institucije su vezivno tkivo u privrednom i društvenom sistemu (*institucionalni sinergizam*), koje omogućuje zdravu institucionalnu konkurenciju (*institucionalni pluralizam*). One onemogućuju metastazno forsiranje pojedinačnih institucija (*monizam*), koje vodi nepoželjnoj i kontra produktivnoj kvazi-institucionalizaciji.

Pošto formalne, a posljedično i neformalne institucionalne matrice najvećim dijelom determinišu partije na vlasti, logično je da se u praksi mogu stvoriti nepovoljni razvojni uslovi, u kojima distribucione koalicije mogu kartelirati tržište i parazitski razvijati uticaj na javnu politiku. Dakle, moguće je supstituisati tržište monopolskom kvazi-konkurencijom i nezakonitim prisvajanjem državne imovine i/ili rente.

Prednje se može ostvariti samo u uslovima *fjaska* ekonomske institucije državnog regulisanja (samim tim i pravne države) u korist partijskog monopola, deficita kontrole, institucionalnog vakuuma i programirane selekcije ekonomskih sloboda.

Kad se ekonomska i institucionalna dijalektika preokrenu, pa umjesto dobrih „*pravila igre*“ (institucija) počnu dominirati „*dobri igrači*“, zaboravi se Pareto optimum, tj. ograničenja individualne

slobode u pogledu zakonitosti, moralnosti nekažnjenog nanošenja štete drugima i sl. Tada nastupa *interesna pohlepa*, koja se pretvara u zlokobni elitistički nagon (pokretačku snagu) za brzo ostvarenje i uvećavanje bogatstva, posljedično i moći. Počinje formiranje i jačanje alternativnih institucija *totalne kontrole*.

Pošto je ideologija totalitarizma i dominacije zajednički imenilac svih oblika imperijalizma, može se izvesti uslovni zaključak da je u nekim državama tranzicije došlo do formiranja *imperijalizma* neoliberalnog tipa. Postojali su kolonijalni (geografski) i neokolonijalni (industrijski) kolonijalizam. Neoliberalni tip se u navedenom kontekstu može okarakterisati kao oblik *postkolonijalne kolonizacije*, koliko god to ličilo na pleonazam.

Ako ni zbog čega drugog, neoliberalni poredak ima imperijalni karakter zbog istovremenih dvostrukih dejstava: *rasipnosti* razvijenih (bogatih) i *preživljavanja* nerazvijenih (siromašnih). Sve imperije su se istorijski urušavale i/ili smjenjivale, kao i ideologije, formacije, totalitarizmi, dominacije i forme eksploatacije. Njihovi ostaci o(p)staju neko vrijeme.

Kad će doći do realne institucionalizacije, humanije i društvene odgovornosti – ostaje da se vidi. Od toga će zavisiti stepen realnih ljudskih sloboda, demokratije i društvenog razvoja.

Svi monizmi, mitologije, ideologije i dogmatizmi su štetni, jer su uvijek zasnovani na interesnoj retorici dvojnih aršina. Kad se izopačeni individualizam (rijetkih i privilegovanih „*efikasnih vlasnika*“) nametne kao društvena i civilizacijska norma i temelj formalnog *institucionalnog monizma* (kao ideološke podloge ekonomskog neoliberalizma), jasno je kako i zašto dolazi do društvenog i ekonomskog *klokotrizmom* (u smislu orkestriranog i dugoročnog „*prodavanja magle*“, bez posljedica po prodavce). On je u direktnoj suprotnosti sa *institucionalnim pluralizmom*, koji karakteriše sve razvijene države i privrede.

U tome treba tražiti *osnovni uzrok* stvaranja i okoštavanja sociopatološkog kočionog mehanizma tranzicije.

LIBERALIZAM VS. INSTITUCIONALIZAM

Neoliberalizam je ideološka i anti-institucionalna dogma privilegovanog sloja društva koji sprovodi interesno i kvazi-institucionalno nasilje preko poremećenih vrijednosnih kriterijuma.

Kvazi-neoliberalna dogma, utopija i iluzija (kao institucionalni monizam, tj. „tržišni fundamentalizam“) o individualizmu su metodološki, epistemološki (shvaćena kao razlika između istine i “vjerovanja”) i ontološki u stalnom (neminovnom) sukobu sa neo-institucionalizmom (kao institucionalnim pluralizmom). One korespondiraju s uopštenom neoliberalnom floskulom o tzv. „minimalnoj državi“⁴, koja je višestruko *metodološki nekonzistentna*, jer nije jasno da li se misli na:

- *socijalnu* državu (što bi značilo socijalne nejednakosti), ili na
- *pravnu* državu (što bi značilo minimum vladavine prava, redukciju ekonomskih sloboda i prava svojine, kao i odsustvo potrebne specifikacije prava svojine i njihove efikasne zakonske zaštite), ili na
- *političku* državu (što bi značilo minimum parlamentarizma i demokratije), ili na
- *ekonomsku* državu (što bi značilo redukciju instrumenata makroekonomske politike i gušenje integralnog tržišta i zdrave konkurencije).

---

⁴ Teorijski koncept „minimalne države“, koja „osigurava stabilan zakonski i regulativni okvir, pa se pojedinci mogu baviti svojim poslom bez prekomjernog uplitanja politike“, polazi od tradicija Lockeovog liberalizma, u kojem se razvija ideja društva s akcentom na pojedince, koji su što više odvojeni od države. Ne smije se zaboraviti pitanje J. S. Millia o ravnoteži između *individualne nezavisnosti* i *društvene kontrole*, kao ni pravilno shvatanje R. Nozicka da je „minimizacija“ države opravdana samo kada je „ograničena na uske funkcije zaštite od nasilja, krađe, prevare, nepoštivanja ugovora i sl.“. Značajna je i izjava A. Smitha: „Služeći svojim vlastitim interesima, pojedinac za-pravo služi društvenom, javnom interesu“. Kroz prizmu navedenih shvatanja treba analizirati postsocijalističku praksu.

Na neoliberalnoj dogmi (o)smišljena je *strategija* preraspodjele bogatstva u korist privilegovanih i pohlepkih. Ako je to tako, onda se može postaviti logično pitanje: da li je sav taj kvazi-neoliberalni scenario bio moguć bez učešća (i odobravanja - činjenjem i nečinjenjem) državnih ljudi i organa?

Sjetimo se da su liberalne i marksističke ekonomske teorije ustvari samo specifične verzije Rikardovog apstraktnog sistema. Kod K. Marksa država treba da nestane. Kod neoliberalna je nešto slično – treba da bude *mikro*.

Istorija je ubjedljivo pokazala da se u uslovima velikih svjetskih kriza odustajalo od teorijskih ekonomskih recepata i da se iznuđeno pribjegavalo *državnom ekonomskom intervencionizmu*. Upravo je savremeni period od 2007. obilježila razorna finansijska i ekonomska globalna kriza, u kojoj je državni intervencionizam pokušavao (i uspio) da spasi uzdrmane privredne temelje, koji su bili izgrađeni na dubiozama neoliberalnih recepata.

Potrebno je razlikovati izvorne neoliberalne modele od kvazi-neoliberalnih, koji predstavljaju promašenu “*ekonomsku mudrost*”, koja je prouzrokovala mnoge društvene i privredne devijacije i dovela do opustošenih privreda, grabeških privatizacija, pauperizacija, apatije i raslojavanja stanovništva, nezaposlenosti, pada proizvodnje, reprodukcija krize, kriminalizovanja privrede i društva, deficita vladavine prava itd.

Kvazi-neoliberalna ekonomska “mudrost” elementarno ne razlikuje grabeško (privilegovano) bogaćenje od inovativnog (preduzetničkog), niti individualni izbor u masovnim razmjerama od povlašćenog individualnog izbora (zloupotreba). Okorjeli liberal P. Krugman je bez pardona pošteno izjavio: „*Sloboda tržišta ponekad vodi na potpuno pogrešan put ... i dovodi do skandaloznih lomova*“.

Neoliberalizam kao doktrina, filozofija, teorija i praksa (monistička ekonomska politika) proizveo je dramatične posljedice za čovječanstvo, preko dva dominantna paralelna procesa globalizacije i tranzicije. Zbog primjene kvazi-institucionalnog *nasilja* (političkog i ekonomskog), kojim je verifikovano *netržišno privajanje* (u ogromnim razmjerama) organizovane manjine (koja može da radi šta hoće, gdje hoće, kad hoće i kako hoće) nad neorganizovane

vanom većinom, pojedini autori neoliberalizam poistovjećuju sa *neodarvinizmom* (S. Kulić).

“Reformatorska” retorika o ljudskim slobodama, slobodnoj trgovini i demokratiji bila je i ostala samo *privid* i *obećanje*.

Postoje li granice slobode (moralne, ljudske, civilizacijske i druge) i šta sve ona obuhvata pojam a? Da li npr. obuhvata i slobodu plišane i sofisticirane pljačke, “demokratski” utemeljenog uspostavljanja totalitarnog sistema moći po svaku cijenu, primjenu “receptata” inherentnih sistemu, što sve skupa liči na “*novo varvarstvo*” i odgovarajuću imperijalnu “kulturu”?

Neoliberalni recepti od početka do danas u osnovi počivaju na elitističkim i pohlepnim *konceptima moći*, koja teži da se pretvori u svemoć, odnosno totalnu dominaciju (država, partija na vlasti i povlašćenih pojedinaca).

Praksa je pokazala da se paradoksi K. Poppera ne mogu riješiti bez prisustva efikasnih i razvijenih institucija. Iako oni ukazuju na potrebu „*minimalne države*“, ne dokazuju da postoje definisane granice takve države. Naprotiv, stvaraju uslove za nove oblike totalitarizma i ekonomskog redukcionizma.

Došlo je do zloupotrebe termina „liberalizam“. I. Herder je pravilno konstatovao: „*Kad se značenje termina toliko proširi da počne označavati sve i svašta, onda nastupa momenat kada on ne znači baš ništa*“.

Maksimizacija profita po bilo koju cijenu, nezavisno od njegovog porijekla je najvažniji princip i vrijednosni kriterijum neoliberalne ekonomije. On nigdje u svijetu nije donio ekonomski prosperitet u masovnim razmjerama.

MITOVI VS. MOTIVI

*I klokočtristi znaju
da su svi mitovi dogmatski,
da se bliže kraju
i koče promjene - automatski.*

Neoliberalni ideološki mitovi su osnova procesa globalizacije i postsocijalističke tranzicije. Njihove sličnosti reflektuju se preko dominantno izraženih interesnih motiva „reformatora” i primjene neoliberalnih ekonomskih recepata. Vulgarno primijenjeni teorijski neoliberalni ekonomski model lavirao je između mita i stvarnosti, primjene strategije dvojnih standarda i pseudo-liberalnog tumačenja odnosa između individualizma i institucionalizma. Među njima ne smije postojati protivurječnost.

Naučno-ideološki, fenomenološki i praktični fenomen neoliberalizma nije slučajna. On ima svoje jasne izvore, korijene i motive. Vremenski se pojavio u doba sloma socijalizma, kao reakcija na dugoročnu vladavinu vulgarizovane i dogmatizovane marksističke političke ekonomije. U nedostatku originalne sopstvene razvojne koncepcije, tržišni „reformatori“ su se odlučili za novo i sofisticiranije vulgarizovanje, ovaj put navodnog „zapadnog neoliberalizma“, koji je štitio interese krupnog transnacionalnog kapitala, jer su mu državne granice bile razvojna barijera.

Neuspješne postsocijalističke “reformske” modifikacije pravljene su po tuđim (prilagođenim) receptima, kao i sopstvenim interesima i motivima. One su funkcionalno komponovane da podrže filozofiju krupnog kapitala na globalnim i lokalnim relacijama. Metodologija masovne vaučerske privatizacije je bila veoma efikasan i brzometan način preraspodjele nacionalnih bogatstava u ruke uskih grupa pojedinaca (*ostvarivanje nelegitimnih koristi*). Ideologija “reformi” se zasnivala na obećanjima i parolama o masovnosti, obezbjeđenju jednakosti (opet!), tržišnoj konkurenciji, ekonomskim slobodama i sl. Sve je to grubo narušeno.

Mitovi o globalizaciji su uticali na monistički mit o neoliberalnoj privredi.

Prvi je shvatanje da globalizacija predstavlja opšti okvir (šablon) za stvaranje novog svjetskog privrednog poretka, bez kriza, jer informacije kao glavni proizvod „nove ekonomije” ne nestaju kad se konzumiraju, pa njihovu vrijednost ne određuju troškovi proizvodnje, nego broj pretplatnika, koji stalno raste.

Drugi je romantična ideja o tržištu kao savršenom informacionom, alokacionom i institucionalnom sistemu. Tu ideju ekonomska stvarnost nije potvrdila. Dokazano je da razvijeno tržište karakteriše asimetričnost informacija. Proizvodnja društvenih dobara, posebno onih koji su povezani s razvojem ljudskog kapitala, ne smije se oslanjati na tržišne zakone. Tržište ne može riješiti brojne energetske, ekološke, demografske, socijalne i druge društvene probleme i izazove globalizacije.

Čak je i tvorac tzv. „*otvorenog društva*” Dž. Soros priznao da je tržišni fundamentalizam postao „*vladajuća apriorna ideologija, koja pretpostavlja bolesnu supstituciju ljudskih vrijednosti novčanim*”.

Mit o tržišnoj privredi se pojavio kao neki novi Bog, čija je religija neoliberalizam (vjera u tržište i „sposobne” pojedince), a sveštenici su interesno zainteresovani i privilegovani pojedinci. Zna se koje mjesto pripada ostalima (masovnim “vjernicima” ili narodnim masama)...

M. Mesarić je generalizovao stav mnogih autora da se radi o „*globalnoj ideologiji bez morala*”. Ona se refletovala u većini lokalnih sredina. Razlika je „samo” u tome što su na globalnom nivou korist od njene primjene imale transnacionalne korporacije kao „*marionete tržišta*” (J. K. Galbraith), a na lokalnom nivou korist su izvlačile nomenklature na vlasti i njihovi lobisti.

Žrtava („vjernika”) je bilo previše. Nije riječ samo o siromaštvu, nego i o izgubljenom razvoju, nepostojanju konzistentnih razvojnih strategija, reprodukovanju kriza, ekološkim katastrofama, širenju neizvjesnosti i dr.

Treći mit je da su nacionalne države navodno izgubile svoj ekonomski smisao, pa manje državno miješanje u privredi navodno pruža veće šanse za izlazak iz krize, a stopa privrednog rasta je obrnuto proporcionalna državnim privrednim aktivnostima.

Ali, “*sveta mjesta ne ostaju pusta*”, pa umjesto državnih i međunarodnih organizacija u mnogim oblastima djeluju spekulativne i terorističke grupe, koje tržište ne može kontrolisati.

“Mesijanstvo” ekonomskog neoliberalizma kao inkarnacije neograničene tržišne moći i “idealnog” načina organizovanja privrede je takođe institucionalno-monistički mit. On počiva na sistemu diskriminatorских i dvojnih aršina: retorički oblikovanih jalovih imaginacija i praktične realizacije uskih individualno motiviranih interesa.

„Diktatorska” i uporna (dugoročna) primjena kvazi-neoliberalizma u državama postsocijalističkog tranzicijskog „kapitalizma” (uslovno, u čestom žargonu neznalica) se pokazala gorom i okrutnijom od socijalističkog državnog diktata, jer je (pored ostalog) zanemarila i degradirala humanizam, mnoge ljudske i društvene vrijednosti.

Umjesto propagiranog “*trickle down*” efekta, zaživjela je neoliberalna “*diktatura kapitala*” (J. Ziegler) i manipulacija monopola (G. Myrdal), uz simuliranje demokratije.

Naučni neoliberalni model je zamijenjen neoliberalnom *mitologijom*, koja je djelovala ubjedljivo i mesijanski na stanovništvo, posebno u dijelu vjere i nade u više slobode, privatne inicijative, privatne svojine, preduzetništva i odgovarajuće motivacije i efikasnosti.

Redukovani individualizam (privilegovanih) je brzo postao temelj formalnog kvazi-institucionalnog monizma kao teorijske i ideološke podloge neoliberalne ekonomske politike.

Glavni uzrok navedenog fenomena je paradoksalna potreba da javna ekonomska politika služi privatnim i partijskim interesima.

DILEME VS. PARADOKSI

*Klokotizam je jedan od najvećih
neprijatelja progres!*

Posljednijih decenija ekonomisti (brojni „multidisciplinarci“) su se utrkiivali u matematičko-statističkom modeliranju ekonomske stvarnosti. Neki su za to dobili Nobelove nagrade. Ni jedan od tih modela nije uspješno prognozirao budućnost. Dinamička ekonomska stvarnost pokazala se „neuhvatljivom“ za dinamički modelirane ekonomske prognoze. Problem je bio više u njihovom logičkom nego metodološkom paradoksu, koji se (raz)otkriva jednostavnim pitanjem: kako je uopšte moguće razvijati model za prognozu buduće privredne konjunktura, kad je za to preduslov da se zna na koji će je način agenti prognozirati?!

Principom racionalnih očekivanja (koji takođe izaziva podozrenje, jer „racionalni agenti“ navodno treba da znaju sve unaprijed!) pokušao se prevazići navedeni paradoks. Ali, osim teorijski zavidnih dostignuća u dovoljno apstraktnim sferama, kvalitetne praktične procjene su izostale.

Bihevioristi su bili realniji, pa su se boljim pokazala njihova istraživanja. Uostalom, D. Nort je 1993. u svojem nobelovskom referatu pravilno istakao da „*teorije ekonomske dinamike ne postoje*“.

Tradicionalni pristupi nijesu pružali objašnjenje volatilnosti procesa u ekonomskoj stvarnosti. Da li su savremeni pristupi u tom pogledu bolji? Posebno kad se zna da oni mnogo veću pažnju poklanjaju faktorima uspostavljanja ravnoteže, nego faktorima njenog narušavanja, što je apsurdno.

Šta tek reći o novim i nepoznatim faktorima uticaja, koji se stalno pojavljuju u turbulentnoj ekonomskoj stvarnosti? Njih nije moguće predvidjeti u početnoj etapi analize i prognoze. Pri tome se mora imati u vidu razlika između *turbulentnosti* kao svojstva ekonomskih sistema, koje znači kretanje njihovih pojedinih elemenata raznim brzinama, od *volatilnosti*, koju karakterišu kolebanja u širokim dijapazonima.

Globalna finansijska i ekonomska kriza 2008. ozbiljno je uzdrmala postulate svih makroekonomskih teorija, posebno onih koje su povezane s regulisanjem finansijskih tržišta i realizacijom makro-ekonomske (prvenstveno monetarne) politike. J. Tinbergen je krajem 1930-ih godina sastavio niz jednačina, s ciljem shvatanja prirode biznis ciklusa. Kasniji radovi T.C. Koopmansa i L.R. Kleina objavljeni 1950. otvorili su epohu značajnih ekonometrijskih modela. Dostupnost informacija bila je ograničavajući faktor. Ona je kasnije prevaziđena brzim razvojem informacionih tehnologija i programiranja.

Asimetričnost informacija na tržištu se poslije 1950-ih godina pokazala kao specifičan naučni i praktični fenomen i problem, koji tržište ne može riješiti, nego isključivo društvene institucije (K. Arrow). Paralelno se razvijala i teorija ekonomskog rasta, inicirana radom R. Solowa (1956), koja je koristila dinamičke metode i dovela do dva ogranka – teorija optimalnog i endogenog rasta.

Sve su to bila ekonomska istraživanja zasnovana na principima individualnog ponašanja, koje pretpostavlja monistički ekonomski skup tržišnih institucija kao alternativnih djelova društvenih i ekonomskih institucija. Dokazano je da i institucije državnog regulisanja imaju značajnu ulogu, posebno kad je riječ o neefikasnostima i deformacijama tržišta (npr. spoljni efekti), kao i o rizicima, koji se moraju stalno istraživati, identifikovati i institucionalno (prvenstveno zakonski) „nadzirati“ i regulisati.

Deceniju poslije rada R. Lukasa i E. Prescottta (1971) o *racionalnim očekivanjima* atomističkih agenata na savršeno konkurentnim tržištima, F. Kydland i E. Prescott (1982) su predložili novi pristup za izučavanje biznis ciklusa. Oni su pokazali da se isti mogu izučavati pomoću dinamičkih modela opšte ravnoteže, koji dovoljno korektno opisuju empirijske tendencije dugoročnog rasta. Bio je to prvi pokušaj sinteze radnih ciklusa i ekonomskog rasta. Do tada se sprovodila komparativna analiza teorijskih modela s raznim pokazateljima.

U daljim makroekonomskim teorijskim istraživanjima počeli su se sve više primjenjivati modeli realnih biznis ciklusa (RBC), u kojima su dominirali realni šokovi kao osnovni faktor biznis kolebanja (npr. tehnološki). Oni su se počeli široko koristiti za analizu opšte makroekonomske politike, kao i njenih posebnih djelova

(fiskalne i monetarne politike). To su bili prvi koraci rješavanja Lucasove hipoteze (1980), prema kojoj se „jedna od funkcija ekonomske teorije sastoji u stvaranju fleksibilnih vještačkih ekonomskih sistema, pomoću kojih je moguće u laboratorijskim uslovima testirati posljedice ekonomske politike bez ikakvih troškova“.

U periodu relativno visokih stopa rasta svjetske privrede i relativno niskih cijena energenata (1986-2005), teorija RBC je dominirala u analizi kolebanja ekonomskih aktivnosti. Dodatno priznanje je dobila 2004. uručivanjem Nobelove nagrade za ekonomiju F. Kydlandu i E. Prescottu. Poslije dvodecenijske niske volatilnosti makro pokazatelja u razvijenim državama, globalna kriza 2008. je aktualizovala pitanje održivosti teorije RBC. Pojavile su se sumnje u njenu opravdanost i smisao, s teorijskog i praktičnog aspekta. Njen objekat istraživanja je sasvim jasan – kolebanja ekonomskih aktivnosti, koja se smatraju ravnotežnim čak i uz postojanje svih postojećih šokova.

Ali, teorija RBC ne izučava trajektorije kretanja privreda. Pored toga, ekonomski subjekti (vlade pri izradi makroekonomske politike, firme pri planiranju investicija i zaduživanja i banke pri formulisanju svojih poslovnih strategija) uvijek polaze od prognoza nivoa osnovnih ekonomskih pokazatelja, a ne nikad od njihove disperzije i npr. prognoze konjunktуре.

Preduzimanje odgovarajućih anticikličkih mjera za vlade je izuzetno značajno i uvijek će biti aktualno, praktično goruće pitanje. Ali i veoma teško, s obzirom na stohastičku prirodu biznis ciklusa i opšte ravnoteže. Ni jedan makroekonomista nije modelski uspješno prognozirao globalnu ekonomsku krizu. Zbog toga nijesu ni preduzete pravovremene i odgovarajuće odbrambene makroekonomske mjere. Postojala su samo nagađanja, hipoteze i opisne priče o mogućnostima krize, ali ne bilo kakvo modeliranje!

I prije učestalih ekonomskih kriza i tragičnih posljedica krize 2008. bilo je jasno da korišćeni matematički modeli ignorišu mnoge značajne fenomene iz ekonomske stvarnosti i socijalnog okruženja. Zbog toga je njihova konzistentnost u dijelu objašnjenja ekonomske stvarnosti, a posebno prognoze budućih događaja bila pod velikim znakom pitanja. Nju su događaji u praksi uglavnom negirali. Zašto?

Objektivna ograničenja su velika, a svi ti apstraktni modeli polaze od pretpostavke da se radi o „normalnim“ periodima ekonomskih aktivnosti. Svi oni na određeni način i u značajnom stepenu apstrahuju kompleksnu dinamiku ekonomskih sistema, njihovu moguću nestabilnost i izloženost rizicima u veoma promjenjivom okruženju. Pored toga, većina modela se odnosi na ocjenu i osiguranje od rizika. Ali, u realnosti, nijedan od tih modela nije uspio da predvidi, identifikuje i/ili smanji rizike.

Svi takvi modeli su se pokazali netačnim, empirijski nepotvrđenim i/ili neprimjenjivim. Oni se uglavnom zasnivaju na dvije diskutabilne pretpostavke – racionalnim očekivanjima i reprezentativnom agentu. To znači da se, posmatrajući kroz tu prizmu, vjerovatno može dovesti u pitanje i metodološka ispravnost definicije predmeta ekonomske nauke.

Jasno je da se ponašanje ljudi ne može u nekim značajnim (pa čak i mnogim) segmentima matematički modelirati i predvidjeti. Mnoge krucijalne i veoma rasprostranjene probleme i ograničenja u ekonomskoj stvarnosti ekonomska nauka jednostavno zanemaruje, kao da su u pitanju tabu teme.

FORMALIZACIJA VS. APSOLUTIZACIJA

“Posljednjih decenija makroekonomisti razvijaju analitičke alate i razrađuju teoretske principe, koji teško mogu naći praktičnu primjenu... To je ponižavajuće za sve nas koji radimo u ovoj oblasti”.

Gregory MANKIWI

Moderna ekonomija se previše bazira na modeliranju kao metodi konkretizacije, tj. formalnom opisivanju ekonomskog ponašanja, procesa ili pojava, čija se struktura definiše njihovim objektivnim karakteristikama i subjektivnim ciljnim karakterom istraživanja. Postoje realna ograničenja modeliranja s aspekta mjere (stepena) u kojoj modeli odražavaju (ili ne odražavaju) ekonomsku stvarnost.

J. Galtung je davno istakao tri osnovna aspekta naučne djelatnosti: empirizam, kriticizam i konstruktivizam. Njihova interakcija i mijenjanje osiguravaju razvoj nauke. Oni omogućuju da se opiše postojeće ponašanje, pojave i procesi i da se stvore pretpostavke za korekciju i unapređenje stvarnosti. Ali, često niču pokušaji *apsolutizacije* jednog od aspekata koherentne naučne djelatnosti.

Opšta Galtungova koncepcija društvenih nauka

Ekonomisti se oslanjaju na upotrebu najsofisticiranije ekonometrijske metodologije, koja je posljednjih decenija doprinijela velikom usavršavanju strategije identifikacije i rješavanja problema endogenosti. Adekvatna identifikacija strategije ekonometrijskog modela za ekonomiste znači da je problem endogeno riješen. Zbog

toga se često istraživačke teme biraju s aspekta dostupnosti strategija identifikacije (npr. instrumentalne varijable, a ne obratno).

Za ekonomiste se uloga teorije u empirijskim istraživanjima podrazumijeva, jer se radi o formalnom matematičkom modelu, u kojem se idealno ocjenjuju regresije, koje se izvode direktno iz “strukturnog” modela. Pa ipak, teorijski model specificira samo opšti pravac odnosa (veza) između varijabli, koji se istražuje empirijski. Pri tome se smatra da je matematički model, po definiciji, primjenjiv na različite objekte istraživanja (preko jednostavnog preimenovanja varijabli).

Zahtjevi za visokim kvalitetom ekonometrije prisiljavaju ekonomiste da postavljaju visoke zahtjeve prema kvalitetu podataka u smislu broja posmatranja. Teško je pronaći dobar ekonomski rad koji ne koristi panel i mikro podatke. Njih ne može generisati jedan istraživač. Zbog toga ekonomisti koriste iste baze podataka, a onda mijenjaju samo istraživačke hipoteze i ekonometrijske metode. Kao rezultat se dobija *ciklus sličnih radova*, koji se razlikuju samo u metodologiji ekonometrije. Svi oni pretenduju da budu originalni, a tako ih tretiraju na referentnim naučnim listama (SSCI i Scopus).

Savremena ekonomska teorija se zasniva na konvencionalnim ekonomskim modelima, preko kojih nije bila u stanju da predvidi globalnu ekonomsku i finansijsku krizu, koja je počela 2008. Ta činjenica je stimulisala široke *rasprave* o preosmišljanju temelja ekonomije. One se vrte oko tri teme: suštinski problemi teorije (dominacija formalizma), metodološki i epistemološki uzroci i institucionalni uzroci.

Diskusije ukazuju na potrebu promjene postojećeg modela (čak i paradigme), i to ne samo u dijelu kritike ključnih *pretpostavki mainstreama* (kojeg neki nazivaju “*teorijom tržišnog fundamentalizma*”), uključujući i pojmove “*efikasnih tržišta*” i “*racionalnih očekivanja*”, na čemu ovi modeli temelje svoje odobrenje. Radi se o prevelikom pojednostavljivanju ekonomske stvarnosti, što radi i ekonometrijsko modeliranje.

Najaktualniji je problem “ontologije” (podudaranje između teorije i stvarnosti koju ona opisuje) u naukama u kojima dominiraju formalne metode prezentacije znanja. Rješenje toga problema

u ekonomskoj teoriji u metodološkom pogledu vrši se na dva načina: a) ispoljavanjem (rekonstrukcijom) i analizom osnovnih ontoloških pretpostavki i b) kritikom njihove nerealnosti i razvojem interpretativnog konteksta, koji omogućuje povezivanje modela sa ekonomskom stvarnošću i postavljanjem pitanja njegove primjenjivosti.

D. Colander je metaforično objasnio suštinu priče o pogubnom formalizmu savremene ekonomske nauke. Policajac je jedne noći vidio ekonomistu kako nešto traži ispod ulične lampe, pa ga je pitao: “Šta to tražiš”? Ekonomist mu odgovori da je izgubio ključeve negdje na ulici. Na pitanje “Zašto ih baš tu tražiš, ispod lampe, a ne duž ulice”, ekonomist odgovori: “Ovdje se mnogo bolje vidi”!

EKONOMIZIRANJE VS. MATEMATIZIRANJE

*Ekonomska matematizacija je
u većini slučajeva – klototrizacija!*

Ekonomisti (“naučnici”, “profesionalci”), a posebno makroekonomisti, doživljavaju sebe kao osobe čija je profesija povezana s društvenim zbivanjima. Jer, ekonomija treba da rješava probleme efikasne alokacije ograničenih resursa u društvu.

Ali, savremena ekonomska teorija je po svojoj akademičnosti bliža matematici nego društvenim naukama. Moderni makroekonomisti formulišu teorije s matematičkim opisivanjem, sakupljaju ogromne količine podataka i primjenjuju ekonometrijske metode da bi došli do empirijskih zaključaka, koji su navodno neutralni i objektivni, bez predrasuda i ideologija.

Značajan dio ekonomske nauke (i ne samo nje!) postao je samo omotač matematičke teorije.

Da bi se objavio neki rad iz oblasti društvenih nauka u boljem inostranom časopisu (što se traži po novim mjerilima za izbor u naučna zvanja, doktorat, mentorstvo i sl.), mora se sastojati iz formulisanja aksioma, hipoteza, teorema i njihovog dokazivanja, kao i razvijanja metoda izgradnje i provjere (testiranja) formalnih modela. Postoji apsurdna i paradoksalna potreba da se prate standardi matematičke tačnosti, logike i apstrakcije, koji su motivisani željom da se dobiju “uvjerljivi” rezultati kao u egzaktnim naukama.

J. Stigler je zajedljivo izjavio: “*Bez matematike bi pali na nivo sociologa i njima sličnih*”. G. Mankiw mu nije ostao dužan konstatacijom: “*Bog je spustio makroekonomiste na Zemlju ne da bi nudili i provjeravali elegantne teorije, nego da bi rješavali praktične probleme*”.

Tradicionalna ekonomska opisna argumentacija (rasuđivanje) je zamijenjena matematičkim proračunima. Prvi “*inspirativni matematički poljubac*” (J. M. Keynes) ekonomiji su dali P. Samuelson (1947), K. Arrow K. i G. Debreu (1954). Kasnije, sa razvojem kompjutera formalizovanje se omasovilo i pretvorilo u dominantni

trend. Ono se potpuno *odvojilo od stvarnosti*. Objašnjavanje fenomena realne ekonomske stvarnosti protjerano je iz naučnih istraživanja. Tako se obesmisllila suština ekonomije i pretvorila u bezidejnu “*nauku radi nauke*”. To potvrđuje izjava R. Coasea, koji je sarkastično primijetio: “*Kad sam bio mlad, sve što je u riječima izgledalo glupo, moglo se ispjevati. U savremenoj ekonomiji to se može izraziti matematički*”.

U nemogućnosti da rješava konkretne probleme iz prakse, ekonomija je izgubila mogućnost da značajnije utiče na zvaničnu ekonomsku politiku. Došlo se do paradoksalne situacije: da bi neko postao doktor ekonomskih nauka ili profesor neke ekonomske discipline, nije obavezno da zna ekonomiju! Jezik ekonomije je preopterećen formulama, teoremama i dokazima, pa nije razumljiv čak ni većini ekonomista!

Prije dvije i po decenije, A. Krueger (1991), predsjednik komisije za ekonomsko obrazovanje doktoranata, koja je formirana na inicijativu *Američke ekonomske asocijacije*, izjavio je da ono ne omogućuje shvatanje suštine ekonomskih problema i institucija. U komisiji su bili i K. Arrow, O. Blanchard, A. Blinder, C. Goldin, R. Lucas, P. Shultz, J. Stiglitz, L. Summers i drugi poznati ekonomisti.

Forsiranje apstrakcija i zanemarivanje istorije ekonomske misli, ekonomskih znanja i praktičnih pitanja (koliko god ona bila *art*), suštine ekonomije, njene multidisciplinarnе povezanosti i načina ekonomskog mišljenja u “čistoj” (akademskoj) ekonomskoj nauci i visokom obrazovanju proizvodi velike posljedice i pogoduje standardnim protivnicima ekonomije (apologetici i dominaciji politike nad ekonomijom).

P. Volcker nije bio dovoljno iskren kad je studentima sugerisao da je “*politika predodređena za prostake*”!

Smiješno je govoriti o faktu i potrebi povećanja matematičkih znanja ekonomista (u eri informatike!), jer je W. Hansen davno dokazao da se to nije dogodilo. Mnogi faktori u društvu, subjektivni i objektivni, pogoduju formalističkom širenju besmislenih argumenata, koji su genersani u solidno plaćenim matematičkim interpretacijama najprostijih ideja, čak i hipoteza tipa “*ulica je mokra kad pada kiša*”.

Radi se o klasici “*jednostavnih metodoloških vježbi*” (D. Colander), u kojima se diskretno modifikuju pojedine konceptijske, terminološke i druge nijanse (npr. promjenjive). Poznato je da se intelektualno privlačim matematičkim manipulacijama u izboru modela i pripadajućih promjenjivih i “*samodovoljnih hipoteza*” (F. Hayek) može tautološki, idealizovano i trivijalno prekrajati (i/ili skrivati) ekonomska stvarnost u cilju dobijanja *željenih* rezultata, koji nemaju nikakve veze s ekonomskom logikom i/ili ekonomskom stvarnošću.

Postoji li alternativa? Da, postoje neoinstitucionalne ekonomske teorije, kojima se samo rijetki bave. Još manje se u mnogim državama tranzicije primjenjuju korisne preporuke njenih respektabilnih predstavnika.

SINTEZA VS. APOTEZA

*Zdravi kostur se ne pravi
od iščašenih klototrističkih kukova.*

Ekonomija istražuje i otkriva najopštije, fundamentalne principe organizacije ekonomskih aktivnosti, u njihovoj tijesnoj međusobnoj zavisnosti i povezanosti sa socijalnim, političkim, ideološkim, institucionalnim, kulturnim i drugim procesima.

Ekonomске teorije su u manjoj ili većoj mjeri usmjerene na opravdavanje postojećeg društveno-ekonomskog poretka!

Savremeni pristup saznavanja i objašnjavanja ekonomske stvarnosti pretpostavlja *sintezu* različitih teorija. Ali, ekonomija bi morala počivati i na principima uzajamnosti teorije i prakse (jer „čista” teorijska ekonomija znači odvajanje *homo oeconomicusa* od njegovog društvenog okruženja).

Veća sinteza ekonomskih teorija pružala bi veće mogućnosti za traženje rješenja u ekonomskoj politici, makar po pojedinim problemima i pojavama. Pa ipak, teško je vjerovati u racionalnu sintezu brojnih ekonomskih teorija. Postoji pluralizam njihovog shvatanja uloge države i tržišta u privredi, kao i težnji da svojom modelskom i istraživačkom „originalnošću” objasne objektivne uslove, interese i potrebe ekonomske prakse i na taj način utiču na zvaničnu ekonomsku politiku.

Nobelovac M. Allais je u jednom intervjuu ukazao na „*neophodnost sinteze i bezuslovnog potčinjavanja lekcijama prakse*” savremene ekonomske nauke, aludirajući na njenu *apstraktnost* i sve veću *specijalizaciju* na razne oblasti. Neizvjesna je perspektiva pojave takvog sintetičkog mišljenja, koje će objasniti ekonomiju u svim njenim raznovrsnim aspektima i formirati cjelovitu, logički konzistentnu teorijsku konstrukciju. Izvjesno je samo da su čisto ekonomske analize dovoljno apstraktne i ograničene, tako da je neophodan sintetizovaniji pristup ekonomiji, koji treba da polazi od jedinstva ekonomskih, društvenih, političkih, ideoloških i institucionalnih aspekata.

Posljednjih godina su ispoljene značajne težnje za „sintezom“ ekonomskih teorija. Na redovnoj godišnjoj konferenciji *Američke ekonomske asocijacije* (04.01.2008) jedna od sesija je bila „Približavanje pogleda u makroekonomiji“. U njoj je izražen široki spektar mišljenja po mnogim ključnim pitanjima, u kojima se mogu prepoznati velika raznoglasja, čak i u definisanju najperspektivnijih tema za dalja istraživanja. Posmatrano kroz tu prizmu, teško je vjerovati da je moguća većinska saglasnost i izdvajanje nekih ključnih elemenata, koji bi predstavljali osnovu *nove ekonomske sinteze*.

Univerzalnost ekonomske teorije ne može postojati, po prirodi stvari. Pa ipak, budući privredni razvoj mora se zasnivati na uvažavanju sinteze makar pojedinih racionalnih djelova različitih ekonomskih teorija. Među njima istaknuto (možda i dominantno) mjesto pripada neoinstitucionalizmu. Bez korektne primjene tako shvaćene teorijske podloge nije moguća izrada konzistentne razvojne strategije i odgovarajuće efikasne ekonomske politike. Svaki monizam se u navedenom kontekstu pokazao dogmatskim, neuspješnim i iluzionističkim, ideološki i interesno orijentisanim, samim tim i štetnim, anti-razvojnim i anti-civilizacijskim.

Institucionalni pluralizam i selektivna teorijska sinteza su imperativ vremena. Misli se na kombinaciju tržišnog regulisanja i neophodnog i doziranog intervencionizma. Ona mora biti institucionalnog, a ne nikako konjunktturnog i/ili (dnevno) političkog karaktera. Pri tome treba imati u vidu opasnost od činjenice da institucionalne matrice države najvećim dijelom determinišu (a nekad i zloupotrebljavaju) partije na vlasti.

EKSPERIMENT VS. INSTRUMENT

*Postaću neman, ko' oni što su,
bez osjećaja i bez časti,
u duši mi se svijet prosu-
vidim da ide ka propasti...*

Milić MUČLICA

U uslovima izražene postsocijalističke društvene i privredne *nesistemnosti* (organizacionog, institucionalnog i normativnog vakuuma) nije bilo moguće formiranje efikasnih društvenih i ekonomskih institucija. Kvazi-neoliberalni eksperiment u postsocijalističkim državama nije ništa bitno promijenio u pogledu privrednog rasta i razvoja. Zašto?

Jer se nijesu preduzele odgovarajuće *instrumentalne* (institucionalne i sistemske) promjene, odnosno reforme. Ali, ostvaren je (vjеровatno) planirani zadatak, koji se svodio na preraspodjelu bogatstva i moći u korist novokomponovanih i povlašćenih "elita".

Tranzicija nije riješila većinu starih problema, a stvorila je nove i teže. Posebne *protivurječnosti* se mogu uočiti između njihovih lidera (nosilaca, kreatora, subjekata) i autsajdera (posmatrača, publike, objekata). One su rezultirale u palijativnosti, neuspješnosti, porastu kriminalizacije društva i oportunističkog ponašanja. Sve je to sublimirano u opštoj krizi. One su učinile da tranzicija izgubi epitet univerzalnosti, integralnosti i kompetentnosti, a samim tim i povjerenje masa u njihov pozitivan ishod.

Bezgranična kvazi-neoliberalna dinamika eksperimentalne deregulacije probijala je moralna i institucionalna ograničenja ekonomske stvarnosti i racionalnog ljudskog ponašanja. Zbog toga je tranzicijske reforme potrebno ozbiljno reformisati.

Strukture vlasti su se opredijelile za rekombinovane institucije, koje su omogućile uspostavljanje raznih oblika kvazi-institucionalnih odnosa. Forsiranje institucionalnog monizma (tržišnog tipa) izazvalo je nesagledive krizne posljedice.

Razna tržišna ograničenja su doprinijela procvatu nekontrolisanih oblika tržišta, koji nemaju nikakvih zajedničkih elemenata s institucijom efikasnog tržišnog regulisanja. Uslijedila je logična

posljedica – krizni elementi su se *reprodukovali* (nizak životni standard, socijalno raslojavanje, slab sistem motivacije, nezaposlenost, pad proizvodnje i svih ekonomskih pokazatelja, širenje socijalne patologije, kriminalizacija privrede i društva, sistemska korupcija, siva ekonomija, nedovoljna vladavina prava i dr.). To je deformisalo i redukovalo ekonomsku stvarnost i opštu institucionalnu strukturu.

Navedene uslove karakteriše nepremostivi jaz između potlačene masovnosti i privilegovanog individualizma, koji bitiše paralelno s rastom dužničke zavisnosti, neefikasnih modela vladanja, sistemske korupcije na svim nivoima i mnogih drugih društvenih troškova anti-razvojne strategije.

U svakom pogledu, radi se o promašenom eksperimentu, koji je instrumentalizovan jalovim akademskim diskusijama, apologeticama, neiskrenim, manipulativnim i hipokriznim pričama o slobodama i tržištu.

Deficit, imitacija i/ili fijasko formalnih i neformalnih institucija omogućuje vlast alternativnih institucija, koje dovode do raznih društvenih i ekonomskih poremećaja i retrogradnih procesa.

Kontrolisano, komplementarno i interaktivno funkcionisanje svih ekonomskih institucija je imperativ vremena i nema alternativa.

Umjesto lošeg eksperimenta potreban je dobar instrument! On se zove *institucionalni pluralizam!*

DOCTRINA VS ART

*Klovnovi traju a zlo se širi,
istine ni krive ni dužne cvokoću...
O svemu uvijek odlučuje žiri
neznalica, koje lažu i klokoću...*

Naučna metodologija je skup alata (metoda i postupaka) naučne djelatnosti (meta-nauka) i dio opšte teorije znanja (epistemologije) i filozofije nauke. U primijenjenom smislu, ona je složen sistem međusobno povezanih principa i pristupa istraživačkih aktivnosti, na koje se poziva naučnik u toku pripreme i razvoja specifičnih oblika znanja u određenoj naučnoj disciplini. Njen osnovni cilj je da pruži heurističke oblike sistema znanja, koji su strogo potvrđeni i prošli provjeru načela, metoda, pravila i propisa.

U stilu one narodne „*bez alata nema zanata*“, M. Koen i E. Nagel u knjizi *An introduction to logic and scientific method* smatraju da su „*savršeni instrumenti dio nužnih uslova za majstorstvo*“. Naravno, potrebni su i znanje, vještine i posvećenost, po principu *ex professo* – stručno, kompetentno i učeno.

Naučna metodologija je upravo *skup alata*, analitičko-misaonih postupaka, sistematizovanog redoslijeda i procedura po kojima se odvija neko istraživanje, tj. obrada podataka (činjenica) iz prakse. U skladu s dominirajućim shvatanjem *sintetizovanog znanja*, opšte je prihvaćeno da je naučna metoda induktivno-deduktivna i empirijski-racionalna. Ona po prirodi stvari mora u sebi sadržati *sumnju* i *hipotezu*, koja se odbaci ili potvrdi ispravnom tek nakon rigoroznog i višestrukog istraživanja i/ili provjere u praksi.

Savremena nauka je snažno napredovala posljednjih decenija. Skoro eksponencijalno, zahvaljujući prvenstveno bumu informacionih i komunikacionih tehnologija. Međutim, njeno suštinsko opredjeljenje da se društveni život uređuje prema normama koje je uočio i formulisao ljudski um – naslijeđeno je od antičkih principa. Tako npr. makroekonomska analiza *ex post* odnosi se na nacionalno računovodstvo, tj. analizu statističkih podataka, koje omogućuje da se procijene rezultati ekonomskih aktivnosti, identifikuju problemi i negativne pojave i razvije odgovarajuća ekonomska po-

litika, koja će ih riješiti, sprovede komparativna analiza ekonomskih potencijala različitih regiona i država.

S druge strane, makroekonomska analiza *ex ante* podrazumijeva prognozersko modeliranje ekonomskih procesa i pojava na bazi određenih teorijskih koncepata, koji omogućuju da se odrede obrasci razvoja ekonomskih procesa i identifikuju uzročno-posljedični odnosi između ekonomskih pojava i varijabli. *Ex ante* pristup odražava očekivanja, planove i namjere ekonomskih agenata u fazi odlučivanja.

U nauci je mnogo toga zabranjeno, kao npr. plagiranje, ali i dokazivanje nečega polazeći od neke besmislice. Ne smije se polaziti od principa *Ab absurdo*, niti doslovno (od riječi do riječi) prepisivati (*Ad litteram*), tj. „baciti koplje koje su već drugi bacili“ (*Ab alio ammentatas hastas torquere* - Ciseron).

U većini slučajeva, nečemu poznatom se nešto dodaje (*Facile est inventis addere* – „lako je dodati nešto onome što je već pronađeno“), primjenjuje se na nešto drugo, kombinuje, kritikuje, analizira u konkretnim slučajevima i sl.

To nije uvijek (ali jeste često) linija lakšeg otpora, nego odraz subjektivnih i objektivnih mogućnosti istraživača, karaktera konkretne nauke i sl. Činjenice govore (*Fact aloquuntur*) da se u nauci, ipak, moraju razlikovati improvizacija, imitacija i kreacija.

Postojeće znanje (a posebno naučno) ne smije se baciti u zaborav (*Ad acta*), nego ga treba stalno usavršavati i ponavljati (*Repetitio est mater studiorum*), i to na način da nijedan dan ne smije biti bez rada (bez poteza - *Nulla dies sine linea*).

Ne smije se nastupati *Ad hoc* – samo za ovu priliku (ili svrhu), sa preskocima, nego postupno i temeljno. Ne smije se nastupati po volji (*Ad libitum*), subjektivno, nego se mora primjenjivati *akumulirano znanje* na slučajeve koje istražujemo, korišćenjem, tj. pozivanjem na mišljenja mnogih (uz korektno navođenje izvora).

Ne smije se previše vjerovati, jer sumnjajući dolazimo do istine (*Dubitando ad veritarem pervenimus*). Može se mijenjati samo ono što treba (*Mutatatis mutandis*). Ne smije se polaziti od pretpostavke nepogrešivosti, nepromjenjivosti i apsolutnih istina, jer se nauka stalno ispravlja, mijenja, doraduje i usavršava.

Pošto ekonomska teorija (takva kakva je, opširna po sadržaju, nejedinstvena u zaključcima, sastavljena iz mnoštva teorija) zaobilazi mnoga esencijalna pitanja ekonomske stvarnosti i promašaje ekonomskih politika, mnogi autori smatraju da je ona u krizi.

Tu treba dodati i *apologetiku*, koja supstituiše neznanje i nemogućnost da se istraži istina. Ona, po prirodi stvari, ograničava mogućnosti nauke. Zbog toga se u navedenom kontekstu za ekonomiju traži “opravdanje” u davno otvorenoj dilemi: da li je ona nauka ili umjetnost? Naravno, nije zanemarljiva činjenica da broj i brzina promjena u ekonomskoj stvarnosti daleko prevazilaze tempo i mogućnosti njihovog izučavanja.

Postojanje velikog broja raznih teorija, korišćenje specifične metodologije i primjena znanja brojnih nauka, ipak, svrstava ekonomiju u red ozbiljnih nauka, egzistencionalno značajnih. Na žalost ekonomije kao nauke, njene naučne rezultate i razvoj pojedinih naučnih ideja uvijek je sputavala i relativizovala politika kao sudbinski determinator, dominator i limitator. Takođe su je značajno sputavali i alibi-ekonomisti, tj. apologete koji su tumačili ekonomiju u skladu sa dnevno-političkim (i svojim) interesima.

Ekonomija izučava izbor u specifičnim segmentima života: sticanju dobara (bogatstva), njihovoj raspodjeli i potrošnji. Ona se svodi na nauku o izboru kombinacija između rijetkih resursa i neograničenih potreba. To predstavlja specifičan *konflikt*, ništa manji od onoga između usklađivanja ciljeva *socijalne pravednosti* (jednakosti, solidarnosti, altruizma, garancija, determinisanosti, prinude) i *ekonomske efikasnosti* (nejednakosti, tržišne verifikacije, konkurencije, neizvjesnosti, igre, sloboda).

NEUKA NAUKA

*Nijesam više odavde!
Ovdje su istine stradale.
Izrežirali su nepravde
klokotristi i budale.*

Poslje dugododišnje i dominirajuće *najezde* (dopuštenog, a možda i ciljanog, programiranog) tematskog i sadržajnog formalizovanja (matematičkog, statističkog, tehničkog, operacionalističkog i instrumentalističkog) u ekonomskoj nauci, kao i ignorisanja kritičke misli, mnogi autori se s pravom pitaju: *da li je ekonomija nauka u krizi?*

Prihvatajući rizik od moguće greške, to pitanje se može i drugačije formulisati: *da li je ekonomija izgubila svoju dušu, kritičku oštricu i osnovnu profilaciju?*

E. Davar smatra da se kriza i degradacija ekonomske nauke produžavaju od početka prošlog vijeka, poslije jačanja pozicija neoklasične škole. Ona ističe da ta tvrdnja zvuči možda paradoksalno, jer su se u međuvremenu pojavili korisni alati poput matematičkog programiranja, teorije igara, ekonometrije i moćnih računara. Kritikujući često uprošćeni, apstraktni i nerealni karakter modelskih promjenjivih, ona podržava metodologiju koja je u najvećoj mogućoj mjeri bliska ekonomskoj stvarnosti, jer mora postojati obratna veza između teorije i prakse, kao i osnovni princip uzročnosti ekonomskih pojava.

Krizi ekonomske nauke značajno doprinosi fenomen uprošćavanja i primitivizacije naučnog znanja. Čine ga dva zahtjeva.

Prvi je rigorozni, neselektivni, univerzalni i paradoksalni zahtjev za obaveznim objavljivanjem naučnih radova u časopisima koji se nalaze u SSCI i Scopus listama. I to ne više kao prvi autor, u timskom radu, nego samostalno! Ironija je u tome što niko od predlagачa navedenog pravila nije nikad objavio samostalni rad u nekom referentnom časopisu!

Drugi je posljedičan i vezan je za poželjnim (skoro obaveznim) statističko-matematičkim modeliranjem, ne samo u ekonomiji, nego čak i u ostalim društvenim naukama. Nejasno je kako će

mnoگی ekonomisti matematički i statistički samostalno modelirati. Šta tek reći za ostale “društvenjake”?!

Na taj način, ekonomska nauka gubi ne samo svoj smisao i suštinu postojanja, nego i kritičku oštricu i originalnost. U ekonomiji se uruđava kanonska struktura njenih fundamentalnih znanja i većina dosadašnjih metodologija na kojima su ta znanja počivala. To je nametnuti (preuzeti) trend. On je na Zapadu višestruko relaksiran: univerzitetском masovnošću, sasvim drugačijim sistemom organizovanja naučnih istraživanja, višestrukim provjerama itd. On je opasan u državama s malim nivoom razvijenosti znanja i nauke, još manjim ulaganjima u njih i lošim infrastrukturnim uslovima.

Potrebno je hitno, objektivno i temeljno preispitivanje aktualne paradigme, koja je višestruko pogubna za obrazovnu i naučnu motivaciju, a samim tim i za razvoj nauke i visokog obrazovanja.

Ekonomija je značajno promijenila svoj imidž u pojedinim oblastima u kojima je *ekonomska logika* izgubila svoj kulturni, društveni i politički kontekst, a samim tim i onu crvenu nit koja se zove *kritička misao*. Naglim prelaskom na predominaciju matematičko-statističke metodologije osiromašen je misaoni horizont ekonomije i njen nekadašnji bogati metodološki arsenal.

Ovim se ne umanjuje naučni i praktični značaj matematike i statistike, niti funkcionalna i racionalna primjena (upotrebljivost) njihove metodologije u ekonomiji. Ali, *suvišna apsolutizacija* ekonometrijske metodologije dovela je do *velike predmetne banalizacije*, zbog koje je ekonomija neopravdano stavljena u zapećak. Izbjegavaju se čak i oni rijetki, kritički i korisni ekonomski segmenti, koji nijesu smetali čak ni političarima (naprotiv!).

Praveći vještačku barijeru i povećavajući *rastojanje* između ekonomskih znanja i realnosti, fundamentalna ekonomija je praktično i konačno potcijenjena i marginalizovana. Nabujale su *izvedene i primijenjene* ekonomske discipline. Ipak, o(p)stali su u teorijskom optičaju i *alternativni* izuzeci (pravci) poput institucionalne i regionalne ekonomije, istorije ekonomske misli i ekonomije znanja. Ali, na žalost, te važne oblasti se u praksi malo uvažavaju i primjenjuju.

Ekonomija je globalizovana, unifikovana i preusko standardizovana u vodećim svjetskim naučnim časopisima (koji su svrstani u razne naučne baze, od kojih su njihovi vlasnici napravili unosan biznis!). Od društvene (uslovno: “narodne” i/ili “opšte”) nauke, pretvorena je u *programiranu* “instant” nauku, koju ne razumiju čak ni mnogi profesionalni ekonomisti, a kamoli narod.

Preko dirigovanih, globalnih i regionalnih “prosvetiteljskih” i “reformskih” kanala, metodom satelitskih spojenih sudova, navedeni “elitni” (centralni) naučno-publicistički trend se brzo nametnuo periferiji. Bez ikakvog naučnog opreza i selektivnosti (mjere), razne *kvantifikacije* (brojevi i regresije, često s kabinetskim i izmišljenim podacima) zauzele su mjesto koje pripada *ljudima i privredi*. Na taj način, odgovori na svakodnevna i životno važna ljudska pitanja *supstituisani su* apstraktnim, nerazumljivim, insertnim i beznačajnim konstrukcijama i analizama.

Diskursnom redukcijom predmeta istraživanja ekonomije na *regresije i korelacije*, narušena je istina da *ne postoji* univerzalna ekonomska teorija (za sva vremena i za sve prilike). Stvorena je nova *teorijska dogma*, koja je dodatno snizila već poljuljani humanitarni ugled, nivo i značaj ekonomije. Ona je zasnovana na nedopustivom *ekonomskom redukcionizmu*, koji ekonomiju vodi u bezlični i jalovi *nihilizam*.

Nametnuto modeliranje parcijalnih tehničkih relacija i anketnih podataka neutralizovalo je ionako rijetku kritičku misao. Takođe je na određeni način *relativizovalo* stvarne ekonomske i društvene probleme (eksploataciju, alijenaciju, monopolizaciju, netržišno bogaćenje, plišano pokoravanje, dužničko ropstvo, dominaciju, negativnu selekciju, jatačku ekonomiju, sociopatološke pojave itd.). U takvoj situaciji, otežano je pronalaženje izlaza iz permanentne ekonomske i društvene krize.

Naučno neutralni i kritični tekstovi su valjan i koristan *pokušaj* da se ekonomiji nauči *vрати izgubljena duša* (raison d'être, logika, poetika, metaforičnost, kritika, retorika, misaonost, filozofija, karakter, umjetnost, reputacija, argumentacija i literalnost.

Jer, ekonomija je *sve to skupa!*

BIROKRATIZACIJA VS. DEBILIZACIJA

*Cvrkuću ptice:
vezama i brukom
neke neznalice
vladaju naukom!*

U uslovima mnogih naslijeđenih problema visokog obrazovanja, uvođenje i forsiranje nejasnog (konvencija ili deklaracija?!) i nedorečenog “bolonjskog procesa” uslovalo je stvaranje dodatnih problema, koji su posljednjih godina kulminirali i poprimili aferaski karakter. Kao i u svim drugim oblastima društva, i tu se umiješala politika. Nije toliko kriv „bolonjski proces“, koliko uslovi u kojima se sprovodi, njegova raznovrsna, nedosledna i voluntaristička primjena i nedovršenost propisa.

Problem uvijek nastaje kada se strogost propisa kompenzuje njihovom slabom i selektivnom primjenom i kontrolom. Uzrok je uvijek isti – *interesna motivacija* povlašćenih pojedinaca.

Nelojalna konkurencija i naglo osnivanje mnogih novih studijskih programa, fakulteta i univerziteta dovela je do širenja jaza između broja upisanih (i diplomiranih) studenata i mogućnosti zapošljavanja. Sistemske greške i institucionalna dezorijentacija su pratili navedene procese. Fiktivnost diplome bečelor (za koju niko ne raspisuje konkurs) je dovoljan pokazatelj destruktivnosti.

U takvoj situaciji, caruju privatni motivi (interesi), maskirani plaštom političke pripadnosti. Došlo je i do afirmacije sociopatološke fenomenologije: negativne selekcije kadrova, višestrukosti rukovodećih funkcija, predugih mandata i primjene partijskih principa (organizacija izbora, lobiranje, glasanje), fiktivne organizacije nastave, menadžerisanja, napredovanja nereferentnih kadrova, plagiranja i dr. Posljedično pada kvalitet nastave, narušava se ugled, raste nezadovoljstvo i demotivacija nastavnika, kruže ružne kulorske priče, donose se neakademske odluke... Jedni su dobili izbor u naučna zvanja bez odgovarajućih referenci, drugi su oštećeni sa (mnogo) boljim referencama.

Pojedinci drže (ili „pokrivaju“) veliki broj predmeta, iako nemaju ni biološku ni stručnu mogućnost realizacije tolike nastave. Komercijalizacija, samovolja, diskriminacija i revanšizam nekompetentnih kadrova su prouzrokovali posljedice, među kojima se ističe *birokratska centralizacija*.

Paradoksalno je rastao broj diploma, a opadao nivo znanja. Manipulacije sa multidisciplinarnošću uništile su dostojanstvo naučne vertikale.

Merkantilizacija obrazovanja je zamka zbog koje će ispaštati buduće generacije. Znanje nas je decenijama spašavalo od raznih kriza, a neznanje će doprinijeti njihovom reprodukovanju.

Izostankom dosljedne kontrole i dopuštanjem supstitucionih odnosa između akademskih prava i obaveza, autonomije i odgovornosti došlo je do značajne redukcije obrazovnog procesa. Pod parolom autonomije univerziteta, jačala je centralizacija (funkcija, odlučivanja i dr.). Nju su sprovodili organizovani pojedinci i uske grupe istomišljenika, koji su lobistički odlučivali o svemu (propisima, otvaranju studijskih programa, angažovanju u nastavi itd.).

Centralizacija uvijek dovodi do birokratizacije, urušavanja procesa, zloupotrebe funkcija, svođenja demokratskog odlučivanja na glasačke mašine (nekompetentno preglasavanje) i palijativnosti “reformi”.

Postoje mali, srednji i veliki narodi, interesi i lideri. Institucije mogu samo da postoje ili ne postoje. Svuda ima interesa („*vladaju svijetom*“), nekulture, neznanja, haotičnog ponašanja i kriminala. Istorija je pokazala da su opstajale one države i narodi, koji su imali kritičnu masu pravih vrijednosti, običaja, tradicija i institucija. Institucije čuvaju društvene vrijednosti za buduća pokoljenja. Kvazi-insitucije ih ruše.

U državama tranzicije kritika socijalizma je bila usmjerena prema njegovom birokratizmu. Birokratija i sistemska korupcija kao njena direktna posljedica se manifestuju u utopijsko-političkim oblicima društvene organizacije (D. Grejber). Koliko god se posmatrala kao „oblik idiotizma“, ona predstavlja oblik institucionalnog nasilja (upor. sa shvatanjem D. Northa).

Pogubnost administrativno-birokratskih improvizacija i manipulacija (poslije socijalističkog eksperimenta) osjetili su i univerziteti. Neprincipijelni izbori su bili vođeni kriterijumima podobnosti i pripadnosti (podaništva), umjesto naučnog autoriteta. Stvarani su vakuumirani, jednogumni i autoritarni administrativno-birokratski sistemi rukovođenja, kakvi nijesu zapamćeni čak ni u socijalizmu. Grupa navodnih reformatora je proizvela afere i postala žrtva sopstvenih grešaka.

Poplava neznanja, kupljenih diploma, plagijata i volšebnih nostrifikacija kandidata nauka u doktore nauka formalno je izjednačila znalce i neznalice. Došlo je do degradacije, demotivacije, obesmišljavanja i poniženja nauke. Čak i do famoznog propisivanja „svjetski prepoznatljivih naučnih rezultata“ od strane onih koji ih nemaju!

Širio se proces debilizacije, po domino sistemu, pod parolom nekakvih reformi. Riječ “reforma” je inače kompromitovana u tranzicijskim sredinama zbog forsiranja *procesa bez rezultata* i potiskivanja kreatora od strane (loših) imitatora. U takvoj situaciji, paradoksalno su zvučali pokušaji skrivanja iza zahtjeva za autonomijom univerziteta. Osobe bez naučnog autoriteta nijesu znale da se *autonomija univerziteta* zasniva upravo i prvenstveno na naučnom autoritetu i jakoj profesiji kao sinergiji svih pozitivnih univerzitetskih vrijednosti!

Davanje prioriteta glasačkoj mašineriji u odnosu na naučni autoritet, medijsko prepucavanje, afirmisanje kvazi-naučnika i marginalizovanje naučnih rezultata ne doprinosi autonomiji univerziteta. Naprotiv, to je bio i ostao način eliminisanja mogućnosti za korišćenje unutrašnjih rezervi i pozitivnih promjena.

Društvo koje ne razlikuje *prave vrijednosti* (naučne, moralne i druge) od blefa, diletantizma i demagogije smanjuje svoje šanse za izlazak iz krize.

AUTONOMIJA VS. ANTINOMIJA

*Može se put do istine naći
iako ponire, luta i vijuga,
treba izdržati i izaći
iz klopotrastičkog kruga.*

Profesija isključuje paradoksalnu mogućnost da naučno nepismene i/ili polupismene osobe (plagijatori, osobe bez potrebnog prosjeka ocjena i naučne vertikale, bivši ponavljači, sa kupljenim diplomama od zanata pa dalje, sa radovima koje su im drugi pisali, kandidati nauka, sa doktoratima u kojima nema ništa naučno i sl.) mogu dobiti naučna zvanja. Takođe isključuje mogućnost da budu na nekim visokim rukovodećim položajima! Kako je to, ipak, moguće?

Jednostavno, zbog deficita (nedovoljne kritične mase) profesije i naučne motivacije, kao i obesmišljavanja profesije preko suficita mnogih negativnih pojava, među kojima dominira djelovanje lobističkih glasačkih mašina. Ukidanjem katedri otvorena je mogućnost za razne oblike “multidisciplinarnog” mešetarenja i zloupotreba.

Forsiranje antinomije profesije uvijek i zakonito dovodi do krize autonomije univerziteta. To je specifična i paradoksalna hipokrizija, povezana s interesnim kontekstom i klopotritičkim okruženjem.

Visoko obrazovanje je netržišni ambijent i *sveti teren*, na kojem se ne smiju ostvarivati nelegitimne koristi. Na njemu ne smiju igrati loši igrači!

Ali, pojedinci su izgubili osjećaj mjere i odgovornosti, pa misle da su (mnogo) pametniji nego što jesu. Imaju kompleks više vrijednosti. Sofisticirano koriste ono nesrećno „Andrićevo” vrijeme. „*Znakove pored puta*“ stavljaju na put, kao barijere razvoja i poluge krize.

Kao da je u visokom obrazovanju zavlдало *neopaganstvo*, jer ga niko ne shvata ozbiljno, niti mu posvećuje dužnu pažnju.

Sve za čim se ljudi ne okreću – gubi se, pa i pozitivni tragovi brzo iščezavaju. Posebno ako se ne uvažavaju i ponižavaju!

Naučnici nikad ne izdaju nauku! Tragikomika u nauci je njena prevara i izdaja.

Neki mnogo govore (i odlučuju) o nauci, čak prilažu neke naj-blaže rečeno sumnjive rezultate, ili se reklamiraju u žutoj štampi, a o nauci pojma nemaju! Zato danas naivno izgleda podjela novinara A. Tijanića na „navijače“ i naučnike. Današnji alibi-naučnici i pseudo-naučnici ne mogu biti čak ni navijači! Neki ne znaju ni osnovna pravila igre (metodološka i druga), a neki ih svjesno ignorišu i zaobilaze.

Temelj visokog školstva su etički standardi. Princip akademske etike uključuje akademski integritet, neprihvatljivost plagijata i drugih oblika prevare, korupcije, zlonamjernog i apsolutističkog ponašanja, lažnog predstavljanja, dovođenja drugih u zabludu, falsifikovanja dokumenata, kupovine naučnih radova i disertacija, pogrešne (i/ili zlonamjerne) nostrifikacije diploma i dr.

Kršenje etičkih principa i zahtjeva, zakonskih uslova i razne manipulacije potkopavaju povjerenje u visoko obrazovanje i lišavaju ga sposobnosti da efikasno obavlja svoju funkciju i misiju. Erozija etičkih standarda u visokom školstvu onemogućuje stvaranje ljudskog kapitala, inovacija i međunarodne konkurentnosti. Izjave o posvećenosti etičkim standardima, preduzimanju reformi, jačanju kvaliteta, kodeksu časti i sl. nijesu garancija da se u stvarnosti postupa u skladu s pravilima.

Anti-etičko ponašanje u visokom obrazovanju je nezakonito i anti-društveno. Ono direktno smanjuje povjerenje u njega, prestiž (rejting), devalvira ga i obezvrđuje kvalitet stečenih diploma.

Za brojna kršenja etičkih pravila izostala je primjena odgovarajućih sankcija. Sankcije za prekršioce etičkih pravila i eliminacija lažnih naučnika je uslov za poboljšanje konkurentnosti nacionalnih sistema visokog obrazovanja. To je jedini način da se prevare svedu na najmanju mjeru (J. M. Stephens, T. B. Murdock, A. Miller, A. Goetzinger).

Ali, utilitarno shvatanje obrazovne racionalnosti, kako dokažu G. A. Akerlof, R. E. Kranton i drugi u pojedinim slučajevima

dominira nad mogućnošću sprečavanja anti-društvenog ponašanja (E. Fehr, K. M. Schmidt).

Nemoralne univerzitetske *eksternalije* su stvarnost, kako na nivou studenata (prepisivanje, korišćenje raznih nedozvoljenih sredstava u tu svrhu, davanje mita nastavnicima, plagirani seminarski i diplomski radovi, magistarske teze i doktorske disertacije itd.), tako i na nivou nastavnog osoblja (uzimanje mita, plagijati, kupljene diplome i naučne reference, nelojalni i korumpirani uticaj (pritisak i podmićivanje u izbornim procesima, konformizam, dirigovane i selektivne odluke, favorizovanje, stvaranje mrežnih grupa uticaja u organima odlučivanja, višestrukost funkcija (iste osobe odlučuju o istim stvarima na raznim nivoima kao dekani i senatori) itd.

Sve su to načini za stvaranje nezaslužениh konkurentskih prednosti pojedinaca (T. West, S. Ravenscroft, C. Shrader), zbog kojih strada naučna kompetentnost fakulteta i univerziteta. Postoje i mehanizmi umrežene koordinacije devijantnih ponašanja više lica, koji zbog „operativnih potreba“ beskrupulozno ruše svoje konkurente (V. Polterovich).

Znanje se ne može pokoriti. Neznanje je stranputica koja vodi u razne oblike kriza, zavisnosti i sofisticiranog ropstva.

NAUKA VS. MIT

*Prašinu nam bacaju u oči,
svud interesi, krađe i poroci...
Križa se širi, razvoj se koči,
klokotristi postaše proroci!*

Mitološka saznanja karakterišu prvobitnog čovjeka. Mitološko „stvaralaštvo“ se odnosi na daleku, ali u nekim slučajevima i na blisku prošlost (sjetimo se nekih političkih i ekonomskih mitova). Neki mitovi su još oko nas. Oni stvaraju pogrešne razvojne (strategijske) putokaze i prijete da unište dosadašnje akumulirano znanje.

Mitologija i nauka se isključuju. Nauka uvijek pobjeđuje, razobličava, opovrgava i ruši mitove. Rijetki su slučajevi da se bilans između mita i nauke može pomjeriti na stranu prvoga. Ako se to dogodi, riječ je o *mitologizaciji* nauke.

U uslovima opšte društvene i vrijednosne krize – i to je moguće! Mit ne može da nikne na pustom mjestu, nego samo u uslovima koji su izmakli društvenoj i institucionalnoj kontroli. Svaki mit treba odgovarajuće uslove (uzroke).

Prvi uzrok je opšta i dugoročna kriza, u kojoj djeluje poremećen sistem društvenih vrijednosti, sa sniženim kriterijumima. On podrazumijeva afirmaciju i reprodukciju sistema lažnih vrijednosti, koji se u oblasti visokog obrazovanja ogleda u stvaranju rezultata (diploma, titula i zvanja) bez odgovarajućih ulaganja (učenja, naučnog rada, referenci i znanja).

Drugi uzrok je dugoročno forsiranje infantilizacije i imitacije nauke (faktički - debilizacije), od hiper-produkcije naučnih kadrova, studijskih programa, fakulteta i diploma (na svim nivoima), preko gašenja naučnih instituta kao hramova naučnih istraživanja i slabog finansiranja nauke do potcjenjivanja i relativizacije istinskih naučnih rezultata (nacionalnih naučnih monografija, nacionalnih naučnih časopisa i svega onoga što zahtijeva dugoročan, predan i kompetentan naučni i timski rad).

Treći uzrok je nebriga, nečinjenje, neodgovornost i ćutanje društva (od naroda, preko akademskih krugova do vlasti) o znanju

uopšte i nauci. Konkretno, u kuloarima i po kafanama se posprдно priča o pojedinim naučnim „oriđinalima“. Ali niko ništa ne preduzima da se isti razobliče i izopšte. Ovaj uzrok bi se mogao nazvati masovna politika naučnog samoubistva.

Četvrti uzrok je optimistički mentalitet bez pokrića, koji se zasniva na bolesnoj ambiciji mediokriteta da potcjenjuju ukupan naučni ambijent i tuđa naučna ostvarenja, a precjenjuju sopstvenu (bolesnu) maštu o nauci, koja je rezultirala u iluziju da se može pretvoraiti zanat u nauku, neznanje u znanje.

Peti uzrok je političko forsiranje podobnih kadrova i medijsko (samo)stvaranje kulta „velikih naučnika“ (s lažnim referencama). Navedeno i jetino samoreklamerstvo pokušava, ali ne uspijeva da anulira objektivno, provjerljivo i masovno saznanje o njihovoj beznačajnoj i/ili nepostojećoj kreativnosti. Takav naučni dogmatizam je predvorje mitologizacije nauke. On briše granice između stvarnog i prividnog, očiglednog i spornog. Ali, on omogućuje prisvajanje anti-naučne rente.

Šesti uzrok je deficit institucija u društvu. Nauka je samo pod-sistem, koji dijeli sudbinu društvenih kretanja. U institucionalizovanim uslovima nije moguće nekažnjeno djelovanje alternativne nauke, demagogije i socijalne patologije!

Sedmi uzrok je rigidna i nealternativna interesna povezanost i jednostranost, koja dominira i opstaje u uslovima oportunističkog neznanja i alternativnih institucija, koji marginalizuju ne samo nauku, nego čak i motivaciju za njom.

Osmi uzrok po značaju nije posljednji, a odnosi se na česte pali-jativne, improvizatorske, neuke i neodgovorne pokušaje reformi nauke. One se prave po mjeri neukih i interesno zainteresovanih reformatora. Modelski se smjenjuju u izbornim (pretjerano dugim) mandatima ključnih funkcija, do kojih se dolazi procedurom čiji je glasački ishod unaprijed poznat i kasnijim subjektivnim izborom najbližih saradnika.

Umjesto komentara, riječi Napoleona Bonaparte: “*Najveća nemoralnost je raditi posao koji ne znaš da radiš!*“.

FORMA VS. REFORMA

*Plagijati o "ravnoteži",
sve blefovi i prevare...
Šta će debilima padeži
kad imaju titule i pare!?*

Od 2003. tzv. „globalni univerzitetski sistem“ je ušao u novu fazu razvoja. Univerziteti dobijaju javne ocjene na stranicama raznih globalnih univerzitetskih rangiranja. Za mnoge države je navedeni rang postao nacionalni cilj.

U novije vrijeme su i države tranzicije uključene u ovu “metričku” trku prilagođavanja naučnih tehnika i pokazatelja propisanoj metodologiji njihove ocjene. Pretjerana fascinacija rangiranjem se pretvorila u anti-naučan fenomen. Po inerciji je izazvala reforme prilagođavanja i dovela do iskrivljavanja naučnih kriterijuma i strategija.

Novi kriterijumi (“mjerila”) i ocjene su relativizovali smisao naučne „čistoće“ i pretvorili se u destruktivno sredstvo uticaja na mnogim univerzitetima.

„Kad postizanje nekog indikatora postaje cilj, on prestaje biti dobar“, ispravno pišu D. Arnold i K. Fowler.

Opisujući praksu manipulacije podacima, koja se koristi u sastavljanju univerzitetskih rejtinga, E. Balatsky i N. Ekimova razmatraju nekoliko tipova ocjenjivanja:

- tradicionalno, na bazi procjene velikog broja pokazatelja objektivnih univerziteta aktivnosti,
- reputaciono (personifikovano), na bazi obrade mišljenja eksperata dobijenih posebnim istraživanjima,
- virtualno (Internet rejtingi), koje koristi pokazatelje popularnosti univerzitetskih sajtova u Internet okruženju i
- mješovito (hibridno, nesamostalno), koje koristi miješanje prethodne tri metodologije.

Oni razlikuju dva osnovna oblika manipulisanja: od strane univerziteta koji se procjenjuju (svjesno i nesvjesno) i od procjenitelja (stranih stručnjaka). Na taj način, univerzitetsko rangiranje se mo-

že uslovno posmatrati kao proces dvaju suprotnih oblika manipulacija.

Moguće greške i manipulacije su povezane s nekoliko osnovnih nedostataka, od kojih je po svojem značaju na prvom mjestu *citiranje* kao pokazatelj popularnosti (kvaliteta, značaja). Mnogi autori opravdano ističu da je citiranost u veoma slaboj korelaciji s pojmovima kvaliteta, originalnosti, značaja istraživanja i naučnog progresa. S njim u tijesnoj vezi je prema narušavanju tačne uloge naučnih institucija pokazatelj konjunkturne aktivnosti publikacija i odgovarajuće citiranosti.

Prilika je da se istane jedan očigledan i prevarantski fenomen, koji je do skoro bio nezabilježen u akademskoj praksi. Osim tragikomičnosti i eventualnih opasnih posljedica koji taj fenomen može izazvati po sredinu u kojoj je nastao (da li i po njegove nosioce?!), on ni po čemu drugom ne zaslužuje pažnju. Naravno, on najviše govori o osobama koji su ga proizvele, koje izgleda ne shvataju da može uticati na valorizaciju svih ostalih njihovih “naučnih” rezultata. Ukratko, odjednom se na Internetu pojavila povećana grupa profesora i asistenata, koja je do 2017. imala zanemarljivu citiranost, u 2017. ogromnu citiranost, a u prva dva-tri mjeseca 2018. veću citiranost nego cijele 2017!

Podaci za Ginisa! Kakvi li su to tek “naučni doprinosi” za državu u kojoj dotični djeluju!

Kad su to vidjeli, mnogi nastavnici sa zavidnim naučnim referencama (od kojih su neki držali decenijama predavanja u više država) su odmah izbrisali svoj profil citiranosti! U znak protesta, ali i zbog činjenice da konkurisanje takvim “naučnim veličinama” – nema nikakvog smisla!

Koliko će od navedenog fenomena profitirati akademska zajednica i da li će uopšte reagovati – ostaje da se vidi... Ili će, kao i do sada biti: Iko išta?... Niko ništa!

Ostale slabosti su povezane s nedostacima sistema recenziranja, relativnošću impakt faktora, neujednačenim mjerilima u raznim državama, potcjenjivanjem nekih veoma kvalitetnih nacionalnih publikacija (ne samo časopisa, nego čak i naučnih monografija) i dr.

Zbog svega toga, prihvatanje brzometnih i nekonzistentnih reformi, čiji su autori ponekad naučno i stručno nekompetentni za njihovo formulisanje i sprovođenje je veoma diskutabilno i rizično. Posebno u slučajevima kada se ignorišu četiri poznata kriterijuma elitnog naučnog razvoja (A. A. Selmi):

- visoka koncentracija talenata među nastavnicima i studentima,
- obilje resursa (finansiranje i infrastruktura),
- fleksibilno upravljanje (realne inovacione odluke i odsustvo birokratskih barijera), a ne centralizacija i
- sposobnost kombinovanja navedenih uslova.

Elementarni finansijski problemi se mogu sagledati preko sljedećih komparativnih indikatora u 2006:

- ogromna je razlika između privučenog kapitala na vodećim univerzitetima (Harvard – 29 mlrd USA \$, Stenford – 14 mlrd USA\$ itd.) i skromih budžeta univerziteta u okruženju (reda veličina cca 10-20 miliona USA\$),
- slično je i sa godišnjom platom profesora na odgovarajućim univerzitetima (na Harvardu 185.000 USA\$, na Stenfordu 173.000 USA\$) i na regionalnim univerzitetima (10-30.000€) i
- nesrazmjerne su mogućnosti dodatne zarade od projekata, koje su značajno u korist većih univerzitetskih centara.

Visoko obrazovanje u državama tranzicije je u velikoj krizi. Ogroman broj osoba ima diplomu, a mnogi od njih nedovoljno znaju pravopis, da ne govorimo o metodološkoj nepismenosti ili složeni-jim oblicima znanja.

Masovnost visokog obrazovanja nije usklađena s politikom zapošljavanja, ni s adekvatnom razvojnom strategijom i orijentacijom poslodavaca.

Reforme i „strategije“ ne smiju biti nagle, rigorozne, nerealne, demotivacione, vođene od naučno nereferentnih osoba, po mjeri ambicija rukovodstva i bez značajnih ulaganja.

U uslovima niskog nivoa znanja i nauke i vrlo malih ulaganja u nju, naglo preuzimanje najviših svjetskih kriterijuma je pogibelj-

no. Ono može biti korisno samo u segmentu razlikovanja naučnika od predavača.

Za bavljenje naukom su potrebni, pored solidnih ulaganja, naučne infrastrukture, brige o istinskim kadrovima, formiranje naučnih instituta, adekvatna motivacija naučnih radnika i mnogi drugi uslovi, po uzoru na razvijene države.

U uslovima visoke (masovne) zainteresovanosti (tražnje) za diplome bez pokrića (odozdo) i zanemarljive zainteresovanosti za reformama (ponuda) visokog obrazovanja (odozgo) – kvalitetno rješenje nije moguće.

ZAKLJUČAK

*Tamo gdje nema intelektualaca,
vrijednosti su ugrožene,
devalvirane i osporene.*

Ratko BOŽOVIĆ

Istorija je učiteljica života, ali i niz stepenica. Razvoj ne može biti skokovit, niti se može ostvarivati bez konzistentnih društvenih, ekonomskih i političkih institucija, strategija i odgovornosti.

U svim istorijskim periodima društva postojala je razvojna paradigma s odgovarajućim kriterijumima i sistemima vrijednosti. Razvoj je uvijek imao protivurječan karakter, jer poredak i kaos nikad nijesu postojali u čistom obliku, nego u raznim kombinacijama, u kojima je dominirao jedan ili drugi oblik. Oni su bili međusobno uslovljeni i zavisni u svom preplitanju. Nivo dominacije poretka ili haosa u društvu determiniše stepen krize uopšte i u pojedinim oblastima, a posljedično i stope razvoja. Navedeni nivo uvijek je bio determinisam stepenom razvijenosti institucija.

Novi istorijski prelazni period traži paradigmatičnu promjenu načina razmišljanja i ponašanja. Ona se svodi, pored ostalog, na institucionalno prilagođavanje civilizacijskim normama, dos-tignućima (uzornim modelima) i izazovima. Svi oblici kvazi-institucionalnog monizma (npr. neoliberalizam), imaju dogmatski, totalitarni i anti-razvojni karakter. Realna i pluralistička institucionalizacija je jedina razumna alternativa u kreiranju zdrave ekonomske politike i privrednog razvoja. Ona je sadržana u uzornim modelima razvijenih država.

Jedna od najznačajnijih i najjačih pokretačkih poluga savremene civilizacije predstavlja institucionalni pluralizam kao uzajamna povezanost, uslovljenost i zavisnost tržišnog privređivanja (koje u osnovi sadrži privatno preduzetništvo), tehnološkog progresa i institucionalno razvijenog i fleksibilnog državnog regulisanja. Taj razvojni kriterijum djeluje u pojedinačnim „svjetovima“ (državama, privredama i sl.) i u globalnom „svijetu svjetova“, kao kombinaciji raznih privreda, politika, kultura, naroda, prostora i civilizacija.

Novo vrijeme rađa nove paradokse. Nasuprot globalizaciji ekonomije i društva, zapaža se individualizacija ličnosti. Globalizacija oslobađa prostor za ljudsku kreativnost. Ona skida lance, koji su vjekovima sputavali čovjeka: formacijske, ideološke, političke, nacionalne, organizacione, institucionalne, upravljačke i sl. Pa ipak, institucija građanskog društva kao idealni instrumenat zaštite ljudi od vlasti ne djeluje globalno. Negiraju je razne nacionalne, korporativne i neformalne grupne strukture, koje pritiskaju individue mnogo više od toliko kritikovane države (kontrolišu, redukuju slobode, potcjenjuju, prinuđuju, ucjenjuju, determinišu...).

Brzometno su se reprodukovale promjene i razvojne antinomije, integracioni i dezintegracioni procesi. Oni su zakonomjerno narušavali demokratiju i slobode i gradili nove temelje autoritarizma, totalitarizma i hijerarhijske strukture društvenih odnosa. Reforme moraju uvijek biti praćene jačanjem institucija, demokratije i obrazovanja, kompetentnih i posvećenih kadrova, eliminiranjem političkog monopola i negativne selekcije, smanjenjem oportunističkog ponašanja, emancipacijom vlasti, smanjenjem nasilja i relativiziranjem kolektivističkih matrica.

To je opšta formula razvoja. Loše institucije su uvijek rezultat loše politike (njegov negativnog odnosa prema njima) i nečijih interesa.

Demokratija mora postojati kao uzorna meta-institucija i dio sociokulturnog kapitala, tj. kao skup određenih etičkih, kulturnih i civilizacijskih vrijednosti, pomoću kojih se u društvu realizuje određeni poredak kao društveni konsenzus.

Narodi postsocijalističkih država su povjerovali obećanjima i slomili sve čemu su se decenijama klanjali. Sad se nostalgично klanjaju nad onim što su imali. Nije moguće na brzinu, teleološkom zamjenom ciljeva i sredstava („šok terapijom“) srušiti stare i izgraditi nove i efikasne institucije. Raskorak između propagirane institucionalizacije i forsiranog jednostranog individualizma (rijetkih, povlašćenih i netržišno obogaćenih pojedinaca) pokazao se višestruko i dugoročno pogubnim za državu i društvo. „Novi reformatori“ su se pretvorili u „nove elite“ preko grabeške metodologije (gravitacije svojih interesa) i neoliberalne mitologije. Na taj način, neuspješni socijalistički eksperiment je zamijenjen još neuspješnijim tranzicijskim eksperimentom!

Tranzicijski društveni i privredni “razvoj” posljednje tri decenije dominantno je obilježen kvazi-neoliberalizmom, kao oblikom kvazi-institucionalizma, kako god ga neko shvatao i tumačio. Radi se o metafori, koja označava i koncepcijski generiše jedan konglomeratski složen i protivrječan kontekst, koji ima svoj doktrinarni, terminološki, institucionalni, razvojni, kognitivni, strateški, interesni, redistributivni, svojinski, civilizacijski, geopolitički, geoekonomska i ideološki smisao.

Navedeni kontekst su obilježile brojne praktične kvazi-manifestacije (paradoksi, protivrječnosti, problemi, pljačke, prevare, mitovi, obuzdavanje i kontrolisanje promjena i sloboda, pohlepno, neograničeno i netržišno bogaćenje i jačanje moći), koje su orkestrirano praćene teorijskom apologetikom. Imajući prednje u vidu, neoliberalna metafora liči na programiranu “meta-foru”, na amorfno, monotono, anti-državno, anti-narodno, anti-razvojno i anti-civilizacijsko foliranje, koje je ukorijenjeno zahvaljujući pokroviteljstvu države prema privilegovanim pojedincima, koji je nezajmljivo i dugoročno zloupotrebljavaju.

Ekonomija je uvijek vodila dvostruki život (u teoriji i praksi). Ona se posljednjih decenija sve više formalizuje, instrumentalizuje i ideologizuje. Sve manje pažnje poklanja pojedinim praktičnim pitanjima i problemima iz tranzicijskog privrednog okruženja (koji su mnogo više interesovali političku ekonomiju i institucionalizam).

Terminu ekonomija se može dodati riječ “kvazi” (u kontekstu rezonovanja K. Poppera), zbog formalnih apsolutizacija (M. Blaug), brojnih zloupotreba i falsifikacije (T. Hutchison) i konceptualnog primitivizma tzv. “matematičkih formi u ekonomskom kontekstu” (G. Debreu),

Koliko god bili nerazumni i neprihvatljivi, razumljivi su motivi zapadnih obrazaca kreiranja savremene ekonomije. Uzroke distanciranja od političke ekonomije i neoinstitucionalnih ekonomskih teorija, kritičke misli, složenih i nagomilanih društvenih problema ne treba tražiti u kultu matematike i statistike, nego u nečijim krupnim interesima. Neprihvatljivi su motivi lokalnih i nekompetentnih “reformatora” visokog obrazovanja, koji neargumentovano, neselektivno, nekritički i bezrezervno prihvataju (kopiraju i primjenjuju) tuđe obrasce (koje sami ne primjenjuju, nego služe is-

ključivo za tuđu upotrebu). Potreban je odgovor na glavno pitanje: ko je i zbog čega sve to dozvolio i prihvatio?

U “izdavanju dozvole” učestvovali su i mnogi kvazi-ekonomisti. Primjena teorije u praksi je poželjna, ali je njena zamjena formalizacijom - opasna!

Budućnost pripada rastu, koji se može ostvarivati samo na bazi rada, znanja i inovacija (a ne na rastu u „inovacionim granama“). Društva koja ignorišu rad, znanje, inovacije, njihovu proizvodnju i proizvodnju uopšte zasnivaju se na anti-razvojnim strategijama. Ona su osuđena na produbljivanje i reprodukovanje kriza. Brojna istraživanja su dokazala pozitivnu korelaciju između institucija, razvoja i znanja. Obrazovanje i nauka moraju biti uzvišeni ideal, a ne menadžerstvo. Partijski principi izbora, organizacije, lobiranja i glasanja ne smiju se primjenjivati na univerzitetima.

Oblikovanje novih ideja i pomjeranje granica znanja je veoma težak, složen i dugoročan posao, posebno u uslovima polarizacija, kriza i otežane kreativne naučne komunikacije. Pa ipak, pisanje i objavljivanje je čak i u takvim (otežanim) uslovima vjerovatno dobar putokaz za afirmaciju ekonomskog i drugog znanja, stvaralaštva i razvoja, kao i za prevazilaženje jaza između diferencirane ekonomske nauke i personificirane ekonomske politike, tj. između krizne pozitivne ekonomije i zloupotrijebljene normativne ekonomije.

Kritički tekstovi uvijek izazivaju otpore od kritikovanih: zaočilaženje, potcjenjivanje, ogovaranje, kočenje i zanemarivanje. Pravi naučnici i profesori se moraju izdići iznad tih vještačkih, monopolskih i mediokritetskih barijera. Oni moraju razlikovati uzaludnost i besmislenost procesa od argumentovanih rezultata. I vjerovati samo u rezultate.

Kritika radi kritike nikad nema smisla, ako u njoj nema poruke i predloga za rješenje problema. Zbog toga su u ovoj knjizi upućene neke jasne i nedvosmislene poruke (čak i u naslovu), koje makar provociraju predloge za iznalaženje rješenja. Na čitaocima je da ocijene da li su i u kojoj mjeri one ispravne, korisne i upotrebive.

UMJESTO POGOVORA

Euforična svirka bezumnika. I krici
dominiraju u novoj izgubljenoj noći.

Dok se nezalnice skrivaju u vici
zadugo bolji život neće doći.

Ništa nije slučajno. Nema sudbine
jer demoni krađe režiraju usud.

U lažnoj nadi život svakom mine,
nezadovoljan nije - samo ko je lud.

Sve se kupuje, namješta i laže,
caruju neznanje, prevare i fore,
više nikakva pravila ne važe,
umjesto ideala poroci zbore.

Mijenjaju mjesta izdaje i borbe,
primitivizam je nesrećno nasleđe,
iz kazana će se opet jesti čorbe
ali će biti sve gore i rjeđe...

U tužnoj noći tragičnog poraza
svima je, ipak, jedna stvar jasna:
nastavlja se agonija bez izlaza,
vremena su nam ružna i opasna.

O AUTORU

Veselin DRAŠKOVIĆ je rođen u Nikšiću 1954. gdje je završio Gimnaziju (prirodno-matematički smjer). Završio je 1977. Ekonomski fakultet u Podgorici, na kojem je magistrirao 1983. i doktorirao 1992. Redovni je profesor Univerziteta Crne Gore. Viziting je profesor na Ekonomskom fakultetu (Škola magistrov) MGU „M. V. Lomonosov“, Državnom univerzitetu Tjumen, Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Ekonomskom fakultetu Internacionalnog univerziteta Travnik i dr. Zaposlen je na Pomorskom fakultetu Kotor. Drži predavanja iz predmeta Ekonomija za menadžere, Strategijski menadžment i Međunarodni menadžment (*osnovne studije*), Ekonomija znanja i preduzetništvo i Projekt menadžment (*specijalističke studije*), Menadžment pomorskog prometa (*magistarske studije*), Ekonomska efikasnost i racionalnost i Institucionalna ekonomija (*doktorske studije*). Bio je mentor je na pet doktorskih disertacija i 25 magistarskih radova.

Bio je član strukovnog vijeća Univerziteta Crne Gore. Bio je Vanredni član NDEJ. Redovni je član Akademije filozofije privrede na MGU „M. V. Lomonosov“, Moskva, Rusija, kao i Filozofsko-ekonomskog naučnog društva (Centar društvenih nauka – MGU “M. V. Lomonosov”, Moskva). Redovni je član CIRU, Hrvatska. Na Fakultetu za pomorstvo Kotor je od 1997-2002. bio šef Katedre za ekonomiju i organizaciju, od 2001-2009. rukovodilac poslijediplomskih studija, od 2002. šef Katedre za ekonomiju i menadžment, od 2002-2018. glavni i odgovorni urednik Zbornika FZP, od 2010. rukovodilac magistarskih studija i od 2012. rukovodilac doktorskih studija. Od 2004. je predsjednik Vladine Komisije za kontrolu i ocjenu dinamike investicija i ekspert Ministarstva turizma Vlade Crne Gore za ocjenu biznis planova i investicionih programa. Od 2011. je ekspert Ministarstva prosvjete Vlade Crne Gore za akreditaciju studijskih programa.

Autor je 12 naučnih monografija, 17 udžbenika, 24 priručnika i skripti, preko 180 naučnih radova (od toga preko 120 u međunarodnim časopisima) i 50 prikaza, uvodnika, priloga i intervju. Koautor je 12 naučnih monografije, 6 udžbenika, 15 priručnika i skripti i preko 50 naučnih radova. Autor je udžbenika Osnove ekonomije za srednje stručne škole u Crnoj Gori, mnogih projekata i investicionih programa. Osnovne oblasti naučnog interesovanja: makroekonomija, mikroekonomija, međunarodna ekonomija, neoinstitucionalna ekonomija, ekonomija znanja, strategijski menadžment i privredni sistem.

Glavni je i odgovorni urednik međunarodnog naučnog časopisa *Montenegrin Journal of Economics*, koji se nalazi u ESCI (od 2015), Scopus (od 2017), Cabells' (od 2012) i još 12 referentnih međun. naučnih baza. Član je redakcije međun. naučnih časopisa: *Amfiteatru Economics, Rumunija (SSCI), Journal of International Studies, Poljska (Scopus), Journal of Competitive-*

ness, Czech Republic (**ESCI, Scopus**), *Filosofija hozjajstva*, Rusija, *Ekonomičeskaja nauka sovremennoj Rosii*, Rusija, *Vestnik Tjumenskogo gosudarstvennogo universiteta*, Rusija, *Ekonomija / Economics*, Hrvatska, *Montenegrin Journal of Economics*, Crna Gora (**ESCI, Scopus**), *Economics & Economy*, Crna Gora, *Montenegrin Journal of Ecology*, Crna Gora, *Ekonomске teme*, Srbija, *Sibirskij trgovno-ekonomičeskij žurnal*, Rusija, *European Journal of Economics and Management*, Bosna i Hercegovina, *The Journal of Logistics & Sustainable Transport*, Slovenija, *Ekonomске ideje i praksa*, Srbija, *Medijski dijalozi*, Crna Gora, *Ekonomски eseji*, Crna Gora i *Financing*, Bosna i Hercegovina.

Učestvovao je na preko 100 međunarodnih i domaćih naučnih skupova. Bio je organizator i naučni rukovodilac međunarodnih naučnih skupova “*Economic Institutions as a Condition for Social and Economic Development of Transitional Countries*”, Kotor, 5–6.10. 2012 i “*New Trends and Best Practices In Socioeconomic Research*”, Igalo, 26-28.04.2018.

Objavio je naučne radove u časopisima: *Ekonomска misao*, *Ekonomски anali*, *Ekonomika*, *Ekonomist*, *Strategijski menadžment*, *Kikinski dijalozi*, *Zbornik CANU*, *Marksističke teme*, *Marksistička misao*, *Socijalizam u svetu*, *Teme*, *Ekonomika preduzetništva*, *Medijski dijalozi*, *Mirovaja ekonomika i međunarodnije otkošenija*, *Problemi teoriji i praktiki upravljenja*, *Filosofija hozjajstva*, *Ekonomičeskaja nauka sovremennoj Rosii*, *Žurnal ekonomičeskoj teoriji*, *Montenegrin Journal of Economics (ESCI, Scopus)*, *Žurnal ekonomičeskoj teoriji*, *Economics & Economy*, *Ekonomске ideje i praksa*, *Actual Problems of Economics (SSSI; Scopus)*, *Amfiteatru Economics (SSCI, Scopus)*, *Transformations in Business & Economics (SSCI, Scopus)*, *Economy of Region (Scopus)*, *Socis (SSCI; Scopus)*, *Sociology and Economics (ESCI, Scopus)*, *Journal of Security and Sustainability Issue (Scopus)*, *Proceedings International University of Travnik*, *Tehnologija*, *kultura i razvoj* i dr.

Recenzent je više naučnih monografija i knjiga sljedećih autora: T. Bandin (Subotica), O. Roy (Omsk), D. Stojanov (Rijeka), R. Jovović (Podgorica), S. Bauk (Kotor), Z. Todorović (Banja Luka), O. Suharev (Moskva), S. Meteljev (Omsk), M. Popović (Podgorica), T. Domazet (Zagreb), Ž. Marić (Mostar), M. Drašković (Kotor), M. Marković (Nikšić), M. Grdinić (Kotor), S. Lukić (Banja Luka), J. Žugić (Podgorica), S. Čuzović (Niš) i dr.

Radio je u privredi od 1978-1980. kao šef računov. i fin. dir. RO „Kole“ Nikšić, od 1980-1990. u Željezari Nikšić kao samost. ref. izvoza, od 1990-1995. u Moskvi kao dir. predstavništva firmi „Euroferro“ Milano i „DKD“ London i 2006. kao savjetnik gen. dir. „Rusinvest Group“ Moskva. Direktor je NVU ELIT – Ekonomска laboratorija za istraživanje tranzicije Podgorica.

Autor je naučnih monografija

- *Razvoj sovjetske ekonomске misli*, Ekonomika, Beograd, 1994.
- *Tranzicija i mješovita ekonomija*, Ekonomika, Beograd, 2002.
- *Neoinstitucionalne ekonomске teorije: prava svojine, firme i društvenog izbora*, Ekonomika, Beograd, 2002.

- *Kontrasti globalizacije*, Ekonomika, Beograd, 2002.
- *Svojina i privatizacija*, Fakultet za pomorstvo, Kotor, 2005.
- *Neoliberalna metafora*, ELIT, Podgorica, 2014.
- *Neoliberal metaphor - Quasi-economic paradigm*, Elit i Rifin, Podgorica i Zagreb, 2014.
- *Neoliberal metaphor - as a quasi-economic paradigm in function of vulgarized institutional monism and an experiment of interest*, SPH Scientific Publishing Hub, Celje, Osijek, Chestochowa, Kotor, 2014.
- *Institucionalni aspekti sovjetske ekonomske misli: dostignuća, dogme, dileme i zablude – prilog za istoriju diržižističkog institucionalnog monizma*, Elit: Podgorica, 2015.
- *Institucionalni aspekti sovjetske ekonomske misli: dostignuća, dogme, dileme i zablude – prilog za istoriju diržižističkog institucionalnog monizma*, 2. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Elit, Podgorica, 2015.
- *Klokotrizacija tranzicije*, Elit, Podgorica, 2017 i 2018.
- *Clockotrization of transition*, SPH Scientific Publishing Hub, Celje, Osijek, Chestochowa, Kotor, 2018.

Koautor je naučnih monografija:

- *Globalizacija u ogledalu razvoja, krize i medija*, ELIT, Podgorica, 2010.
- *Facing the Futute of South East Europe*, Croatian Institute of Finance and Accounting, Zagreb, 2010.
- *Institucije, poredak, tranzicija*, ELIT, Podgorica, 2013.
- *Paradigmatičnost znanja*, ELIT, Podgorica i Fakultet za pomorstvo, Kotor, 2013.
- *Znanie v sovremennoj ekonomike: teorija i prakтика*, Izdatel'stvo Omskogo gosudarstvennogo universiteta, Omsk, Russia, 2014.
- *Makroekonomske teorije i politike u globalnoj ekonomiji – dometi, izazovi i perspektive*, ELIT, Podgorica, 2014.
- *Ekonomski način mišljenja*, ELIT, Podgorica, 2014.
- *Makroekonomske teorije i politike u globalnoj i tranzicijskoj privredi: A. Smith, K. Marx, J. M. Keynes,...?*, Elit, Podgorica, 2015.
- *Ekonomske ideje između lokalnog i globalnog, preduzetničkog i predodređenog, individualnog i masovnog, monističkog i pluralističkog*, Internacionalni univerzitet Travnik, Travnik, 2016.
- *Management and Logistics - Selected Topics*, SPH Scientific Publishing Hub, Celje, Osijek, Chestochowa, Kotor, 2016.
- *Sustainable development: crisis of regulation? /Održivi razvoj: kriza ili regulacija?*, ELIT Podgorica,, SPH Scientific Publishing Pub Celje, Czestochowa, Kotor, Osijek i Žilina, CSR Centre of Sociological Research Szczecin, 2017.
- *Život medija: ekonomski aspekti ubijanja dosade*, ELIT, Podgorica, 2017.

IZ RECENZIJA I KOMENTARA ČITALACA

Dragi Veso, ubacio si misaone kamenčiće u baruštinu koja zaudara na trulež i raspadanje. Čestitam! Sjajno si obrazložio literarnu kovanicu, koja kreće od velikog pjesnika Aca Sekulića... Ti reče *meta-fora*, a moglo se reći i *metak-fora*... U pravu si kad poentiraš: „*Klokotrizam je provjereni metod masovne debilizacije*“. Ostavljam da te čitam pažljivo u tišini dokolice. Sad si me dovoljno pomamio svojom kritičkom lucidnošću i istinski obradovao. Nikšićani su, ipak – najbolji! Najtopliji pozdrav iz zamrznutog Beograda.

Ratko BOŽOVIĆ, Profesor

Dragi prijatelju, napisao si mnoga kapitalna i trajna ekonomska djela. Ali, ova tvoja knjiga je - mrak!!! Oduševljen sam! To je kaleidoskop vrhunskih eseja vrhunskog ekonomiste!

Dragoljub STOJANOV, Profesor

Dragi Veso, uspio si monografski da uobličiš mnoge tvoje genijalne, originalne i ispravne ideje i predloge, s kojima si nas decenijama upoznavao i oduševljavao na mnogim naučnim skupovima. Tvoj realizam, misaonost, hrabrost i literalnost su impresivno pretvorili teške i bolne tranzicijske teme u briljantnu i jasnu seriju kratkih i poučnih eseja, koji slave znanje i pluralističke institucije i nose poštene i upozoravajuće poruke! Ovaj tekst plijeni i nadahnjuje! Natjerao si me da ga više puta čitam i tako ponavljam Vaš divni jezik. Moramo stvaralačkom naukom pobijediti „*neuku nauku*“!

Bagrat YERZNKYAN, Profesor

Nema većeg zadovoljstva od otkrivanja novih autora, novih misli, novog teksta i nove knjige. Posebno kad se radi o velikim autorima kao što je Profesor Veselin Drašković. Od prije 3.000 godina mišljenje je motor napretka svijeta, a ono se prenosi kroz taj dragocjeni nomadski objekat koje se zove knjiga. A danas, više nego ikad, pisati i stvarati knjige je suštinsko pitanje u našoj civilizaciji nestrpljenja i terora novca i trenutnog uspjeha. To su razlozi zbog kojih V. Drašković proučava, podučava i hrabro piše, sabira znanje za sadašnju akciju i buduće generacije. Njegove knjige, pa i ova najnovija, stvaraju refleksije dubokih i aktivnih misli, motivaciju za kreativnost i mogućnost kritike. On poručuje da bez razmišljanja i kritičkog odnosa prema stvarnosti i zapisanom znanju nema inovacija ni progressa nijednog društva. Veso nije nikad štedio energiju ni vrijeme da promoviše nauku i znanje. Ova knjiga je sinteza njegovog proučavanja više društvenih naučnih oblasti. On sa njom dopunjuje svoj raskošni i monumentalni naučni opus, potreban svima, svakako neophodan mladima da nađu put u kompleksnom savremenom svijetu, da steknu pouzdanje, pripreme se za budućnost i izbjegnu zamke „*krive svijesti*“,

koju im, na žalost, servira instant uspjeh - sve ostvariti sada i odmah. Brilljantna analiza „iskrivljene stvarnosti“ u ovoj knjizi je opomena svim društvima koja zanemaruju knjigu, čitanje, stvaranje i znanje i zaboravljaju da im je najveća obaveza da nešto ostave i budućim generacijama.

Radislav JOVOVIĆ, Profesor

Draškovićeve „Klokotrizacija tranzicije“ je svjedočenje o velikom životnom iskustvu i vrhunskim multidisciplinarnim znanjima njegova autora. Iako je on po svojoj temeljnoj naobrazbi ekonomista, to mu nije bila smetnja da čitateljskoj, znanstvenoj i stručnoj publici ponudi izuzetno djelo u kojem se politekonomizam vrlo snažno prepliće sa elementima psihološkoga, sociopsihološkoga, sociološkoga i kulturnoga. Sve to ovu knjigu dodatno preporuča, a o njegovu autoru, barem što se prostora bivše Jugoslavije tiče, svjedoči kao osobi rijetkih intelektualnih mogućnosti i postignuća. U vezi s tim, siguran sam, kad pročitaju ovu knjigu, neće biti problem postići konsenzus svima koji su s njom imali priliku družiti. I stoga autoru iskrene čestitke, a svima ostalima preporuka – pročitajte Draškovićeve „Klokotrizaciju tranzicije“ i sami se uvjerite u knjigu nesvakidašnjih i trajnih vrijednosti.

Akademik *Slavo KUKIĆ*, Profesor

Istina je: (skoro) nitko ne čita ništa, na žalost! A onda kažu „akademska zajednica šuti“! Dragi Veso, knjiga ti je bolna tranzicijska istina! Zanimljiva je i bogata dubokim idejama, terminologijom i analizama! Kao da te slušam kad ju čitam! Iskreno se radujem ovom tvom velikom djelu!

Profesor *Nada ZGRABLJIĆ*

Šta god da kažem za ovo veliko djelo – bit će malo!

Guste SANTINI, Profesor

Produhovljen prikaz globalne svakodnevice, pozorišne predstave u kojoj zbilju zamjenjuju metafore i koja će trajati - ne znamo do kada.

Anđelko LOJPUR, Profesor

Dugo se nismo čuli ni vidjeli, ali redovno čitam tvoje izvanredne knjige i radove. Ovaj put je to tvoj briljantan i inspirativan tekst o klokotrizmu.

Ivan KOVAČ, Profesor

Bravo, Veso! Ovo je izuzetno aktualno i jako dobro! Nitko ne voli čuti loše o sebi, ali čuti loše je dobro, jer onda imamo mogućnost za promjenu na bolje. Isto je i sa „klokotrizacijom tranzicije“, koju kolega Drašković ističe. Tranzicija se najprije mora dogoditi u našim glavama, a ona se treba sučeliti sa „ne znamo gdje smo, ne znamo što radimo, ne znamo kako treba raditi, ne znamo kako treba misliti, ne znamo...“. Pa ako savladamo taj nivo tranzicije,

onda možemo krenuti k savladavanju klockotrizma, te početi učiti i mijenjati svijet u kojem živimo. No jesmo li spremni za to, mi kao stara generacija, ili se pak uljuljukujemo u naša lažna znanja iz „onoga vremena“, kojeg više nema, pa tapšamo jedan drugoga u predrasudama našeg (ne)veleumnog znanja? Zato pročitajte ovu knjigu i shvatit ćete sve... Sretno...

Akademik *Tihomir LUKOVIĆ*, Profesor

Ovo se čita kao bestseller! Srećni smo što te poznajemo, jer nam svojim blistavim mislima osvjetljavaš teški i nezahvalni naučni put!

Drago PUPAVAC, Profesor

Poštovani i dragi Veso! Iskrene čestitke od srca na dragocjenoj knjizi, koja je istinski dar svima. Napisao si da je naše “*samo ono što smo drugima dali*”. Hvala što prekrasnim djelima obogaćuješ i uljepšavaš živote ne samo svojih prijatelja, nego i budućih naraštaja. Hvala što nas ovako snažno trgneš... Gdje ti je kraj?!

Tatjana STANIVUK, Profesor

Knjiga na jezgrovit i originalan način objašnjava paletu tranzicijskih paradoksa, problema i antinomija. Dovoljno je kao briljantan primjer autorovog pronicanja u suštinu problematike, uzeti njegov izraz – “*neuka nauka*”. Riječ je o izvanrednoj i rijetkoj kritici skupa partikularnih ograničenosti i nastranosti, koje uspijevaju integralno da dominiraju nad svim nivoima društvene realnosti, pa i svijesti, koje su zaglavljene u kočionoj tranzicionoj petlji.

Sanja BAUK, Profesor

Samo najveći autori mogu da u malom tekstu napišu mnogo. Dragi Veseline, kolega i prijatelju, uspio si da sve tranzicijske miševе strpaš u mišolovku! Iskreno se radujem ovom velikom izdanju! On će i za nas ovdje biti poučan “manifest”. Čestitam i podržavam!

Akademik *Jurij OSIPOV*, Profesor

Dragi kolega Veseline! Davne 1994. sam ti odao priznanje da si svojom kritikom sovjetske ekonomske misli prevazišao sve nas Ruse! Ovom novom i smjelom ekonomsko-filozofsko-sociološkom kritikom tranzicije nadmašio si sve tranzicijske ekonomiste! “*Černogorci, čto takoe...*”?! Iskrene čestitke!

Aleksandar Saša HUDOKORMOV, Profesor

Ove izvanredne eseje sam pročitao odmah, „iz duška“, i često ću im se vraćati. Ovoliko misli, poruka, preporuka, kritika i hrabrih zaključaka – sve na jednom mjestu! Sjajno, uredniče SPH!

Borut JEREB, Profesor

Odabirom naziva knjige “Klokotrizacija...”, s osloncem na naučno-utemeljene paradigme trajno važećih ekonomskih promišljanja, Prof. Drašković nas, na njemu svojstven način, uvodi u tajne “klotrizma” da bi lakše prepoznali i shvatili svet u kojem živimo. Za razliku od ostale naučne „elite“, koja se bavi promišljanjem sadašnjice i projektovanjem budućnosti na neoliberalnoj paradigmi, Veso gorštački (crnogorski, nikšićki) hrabro skreće pažnju čitalače publike, da je na sceni svojevrсни performans klokotrista i klovnova. On ih je davno prepoznao, pa ih opisuje metaforično, slikovito, nadahnuto i argumentovano... Razapinje ih na stub srama i nudi im da se prepoznaju. Znalčki, majstorski, virtuožno! Preuzima odgovornost i vođstvo u ime svih nas koji isto mislimo i osećamo. Može on to, jer je dokazana intelektualna i naučna gromada, sa stvaralačkim opusom kojem se dive mnogo veće naučne sredine nego što je naš region! Proslavio je svuda gdje je radio svoju rodnu Crnu Goru, digao je svojim naučnim rezultatima u ekonomska nebesa, bez interesa i nagrada. Zbog toga je imao pravo i moralno-intelektualnu obavezu da napiše ovo veliko kritičko djelo, koje podseća i opominje sve građane (tranzicione gubitnike) da tek sledi spašavanje, koje će potrajati, sve dok se ne “osvestimo”, odstranimo žito od kukolja, prepoznamo stvarne vrednosti od kvazi-vrednosti. V. Drašković je svojevrstan univerzitetski profesor - “arhitekta”, koji promišlja duboko ekonomski i dominantno patriotski, zagledan u budućnost, bez dodvoravanja vladajućoj „eliti”, borac za istinu, koju će svi dobronamerni razumeti i podržati. Zalažući se za znanje, on ne traži priznanje, nego se kolokotristima ruga na jedan fini način. I upozorava da pretila opasnost od negativno selektovanih globalnih „prosvetitelja” i lokalnih „kvazi-naučnika”. Na sceni je svojevrсна i primitivna kvazi-berza visoo obrazovanih kadrova i najviših akademskih titula.

Sreten ČUZOVIĆ, Profesor

Istorija čovjeka, pored ostalog, je istorija *traganja za istinom* kao vječnim izazovom. Ono je uvijek bilo kritički orijentisano prema ogromnoj čovjekovoj potrebi da *vjeruje*, koja je stvarala prostor za manipulaciju, uz prateće „dokaze“ - bezuslovne, monističke, dogmatske, klokotrističke i druge. Intelektualci su vjekovima prepoznavali tu neminovnu i konfliktnu *granicu* između istine i vjere, koja je bila ogrnuta apsolutističkom, isključivom, mitološkom i ideološkom mantrom. U ovoj rijetkoj knjizi univerzalnog karaktera, V. Drašković nam preko zagovaranja institucionalnog i svakog drugog pluralizma (uslovno: “*višeglasja*”) i metafore klokotrizacije, koristeći ubjedljivu kritičku argumentaciju nudi širok spektar slika iskrivljene tranzicijske stvarnosti. Svi njegovi dokazi su opipljivi i jednostavni: nalaze se u pluralističkim sistemima vrijednosti razvijenih država. Izdižući predmet istraživanja iznad lokalnog na tranzicijski nivo, manirom iskusnog naučnika i profesionalca, on nam opravdano, naučno neutralno, kritički i patriotski nudi razvojnu alternativu: pluralizam (dijalog) umjesto monizma (monologa). Ovo djelo će po mnogim vrijednostima, a posebno po afirmaciji naučne, kritičke i slobodne misli značajno uzdići na viši nivo crnogorsko stvaralaštvo u regionu i šire.

Željko RUTOVIĆ, kulturolog i publicista

Veso, prijatelju moj! Čitajući ovu knjigu nadahnutih eseja, prisjetih se izreke Henriha Hajnea: „*Kad nestane heroja, klovnovi dolaze na scenu*“. Posljednjih decenija birajući i veličajući klovnove, mi živimo u tranzicijskom cir-kusu. Klovnovi ne mogu uplašiti takvog stamenog i energičnog čovjeka kakav je moj prijatelj Profesor Veselin Drašković, koji nam ovim rukopisom pomaže da ih vratimo tamo odakle dolaze – u izbu istorije!

Radovan STOJANOVIĆ, Profesor

Čitao sam u jednoj davnoj Vesovoj recenziji da se “*sve dogme, apsolutizacije, totalitarizmi, diktature i imperijalizmi temelje na monizmima*”. Pravilno piše Slavoj Žižek da je „*brak između demokracije i kapitalizma završen*“. Ova knjiga majstorski napisanih eseja samo potvrđuje činjenicu koju dijele svi pravi intelektualci, da se kako Veso piše “*povijest ponavlja u svojim najmračnijim monističkim porocima, koje forsiraju nekontrolirani centri moći za ostvarenje (svojih) apsolutističkih interesa*”.

Ivo SPERANDA, Profesor

Ova knjiga me istinski oduševila i obradovala. Ona analizira klototri-zacije kao savremeni oblik korumpirane vladavine i raznim oblastima. Je-dinstvena je i originalna. Na genijalan način prikazuje pljačkašku tranziciju, svojstven Vesovom nadahnutom peru i kritičkom naučnom duhu. Znalački su odslikani glavni društveni i ekonomski problemi i procesi u prošlosti i sadaš-njosti i najavljena nimalo svijetla budućnost. Pošteno je prikazan korumpirani sistem visokog obrazovanja, koji je dosegao najveći stepen degradacije, ili ka-ko autor reče - „*debilizacije*“. Malo je reći: teško nama! Svaka čast za ovo ve-liko i rijetko djelo kratke forme!

mr Neško UŠĆUMLIĆ

U ovim kratkim esejima autor vraća dušu ekonomskoj nauci i pokazuje da ekonomska logika mora imati svoj razvojni kulturni, društveni i politički kontekst, koje spaja crvena nit koja se zove kritička misao. Ukazujući na ne-opravedanu tranzicijsku marginalizaciju nauke uopšte, autor nam predlaže plu-ralistički trag, koji bi trebalo da vodi do progressa, po uzoru na razvijene dr-žave.

Marija JANKOVIĆ, Docent

Ovo izuzetno djelo predstavlja paradigmu za ozbiljno bavljenje društve-nim pitanjima. Autor u skladu sa svojim kritičkim duhom vrsnog intelektual-ca, odslikava negativne tendencije u reprodukovanom kriznom ambijentu tranzicijskih društava i nastoji da iz raznih uglova osvjetli uzroke trancicijske krize i njene kočione faktore. Posebno brine njegov zaključak „*Dogme prošlosti se klototristički ponavljaju*“. Veličina autorove kritike je, pored ostalog, u tome što nema ideološke ili političke, već isključivo naučne motive.

Radenko ŠČEKIĆ, Docent

Ovi eseji kritički, poetski i revolucionarno vraćaju zloupotrijebljenu (ekonomsku i drugu) teoriju na pravi kolosijek. Dok debili i klockotristi igraju mračno i lažno "reformsko" kolo, istina ih ignoriše i priprema poredak u kojem će, ipak", biti marginalizovani.

Vlasta ZUPANC, Profesor

Ovom knjigom moj školski drug i prijatelj Veso nastavlja da dosljedno potvrđuje svoju britku i opravdanu kritiku društvenih zatajivanja, deformacija i promašaja, kojoj je bio vjeran još od gimnazijskih dana. Njegove riječi kao da dolaze iz tog "našeg" vremena nade i entuzijazma, jer odliježu i odišu iskrenošću, kao da naši veliki gimnazijski profesori pjevaju u nama. Počastvovan sam što kao korektor teksta učestvujem u ovom velikom projektu lokalnog, regionalnog i šireg tranzicijskog značaja!

Dragoljub Njako NIKČEVIĆ

Veso je na jednostavan način (što je najteže!) pokazao kako otuđeni centri moći i "svemogućí" globalni pokrovitelji zbog svojih uskih interesa (bogaćenja, porobljavanja i zavisnosti), preko programiranog ludila, dogmi i tranzicijskih imitacija s neograničenim rokom trajanja nalaze lakomislene i neznavene saučesnike, koji bezočno iznevjeravaju slobodoumlje, uništavaju znanje i ostvaruju pokorno jednoumlje. Samo hrabre, velike, dobronamjerne i visoko intelektualne patriote kao što je moj kum i školski drug Veso pišu o bezgraničnoj pohlepi navodnih "reformatora" i lažnih „naučnika“.

Veselin ĐUROVIĆ

Ja sam prva dobila i pročitala ovu knjigu eseja, koji su aktualni, s jasnim porukama i visokog kvaliteta. Svaka čast! Čestitam! Samo napred i bravo! Znanjem i stvaralaštvom ćemo pobijediti klockotriste!

Borjana BULAJIĆ

Prava knjiga za otrežnjenje! Napisao si negde: "Inovacije ne traže ovacije". Ova kritika kvazi-klockotrista otvara oči, miče iz njih prašinu kojom su nas „majstori“ zasuli. I, bogami – traži ovacije... Bravo kume! Što se tiče nekadašnjih pravih (izvornih) klockotrista: "Mi smo išli putem // put je bio dug // opazismo kasno // da smo išli u krug" (Aca Sekulić). A sada, kume: *Sad idemo stranputicom // siromasi svi smo isti // slomiše nas kao vicom // budalasti klockotristi.*

Vladan JOVOVIĆ - Konto, izvorni klockotrista

Ovo je očekivani i pravi intelektualni, kritički i naučni odgovor na stalnu vulgarizaciju (nekadašnjeg, pozitivnog i ingenioznog) klockotrizma i njegovo pretvaranje u debilizam i prijetnju!

Milojko PUŠICA, Profesor

Već godinama poznajem profesora Veselina Draškovića kao kreativnog i nesebičnog naučnika, čiji su članci, monografije i cjelokupno istraživanje izuzetno značajni zbog svoje izuzetne objektivnosti, dubokih i sveobuhvatnih naučnih objašnjenja i stavova. Ovo se potpuno odnosi i na ovu knjigu, u kojoj nam autor otkriva ključne razvojne probleme i prijetnje tranzicije i predlaže konkretna i realna (moguća) rješenja.

Oleksandr DOROKHOV, Profesor

Pridružujući se mislima Profesora Draškovića, samo ću ga parafrazirati: *“Praznici postoje da bi se slavili. Publikovanje ove vrijedne naučne knjige trajnog značaja je praznik za crnogorsko izdavaštvo”*.

Dragan RADOVIĆ, doktorant

S novinarskim iskustvom od preko četiri decenije, uvijek sam slijedio pravilo da u pisanju i obraćanju budem jasan, tačan, kratak, aktualan i istinit. Bio sam u prilici da s tobom drugujem i pratim tvoj rad i naučnu karijeru. Iz života sam ponio nauku da bez dobrog domaćina nema sigurne porodice. U tvom naučnom radu našao sam potvrdu da temelj u društvenim kretanjima i ukupnom životu daju institucije. Taj postulat je odrednica života na našoj planeti i put svim drugim odnosima u društvu. Knjiga “Klokotrizacija tranzicije” potvrdila mi je da nametnute tranzicione stranputice ne obezbjeđuju sigurnost u ekonomskim i društvenim odnosima. Obradovao si me, jer si u sažetoj, kratkoj, jasnoj i argumentovanoj formi, svojstvenoj tebi, naučno i ljudski jasno i časno poručio da u eri beznađa, ipak, *postoji siguran put* za privredu i društvo. Shvatio sam da je to *institucionalni pluralizam* kao jedini razvojni imperativ, koji može prekinuti pogubnu dominaciju politike nad ekonomijom i sve prateće dogme, nasilja i tiranije. U nadi da će naučnici, i ne samo oni, slijediti kritičke i analitičke poruke iz ove tvoje vrhunske knjige, čestitam ti!

Zoran GRGUREVIĆ, novinar i publicista

Ova Vesova knjiga je kao vino – u njoj je istina! Ali, klokotristi ne shvataju istine koje Veso pominje, a posebno onu *“da je naše samo ono što za života potrošimo”*! “Odapeće” tranzicijski debili, monstrumi i demoni, ali neće uspjeti da potroše sve ono što su zgnuli... Čestitke Profesoru Draškoviću iz hladne, zaleđene i hedonističke Moskve, uz priložene stihove (na početku ove knjige, kao moto).

Milan Cvrle KRIVOKAPIĆ, student

Danas je vrlo teško biti originalan u bilo kojoj oblasti. U naučnim radovima pogotovo. Ali, kako u zaključku ove knjige kaže njen autor Profesor Veselin Drašković, jedan od vrhunskih crnogorskih intelektualaca (ali ne onih koji se na sva zvona samoreklamiraju) - *„novo vrijeme rađa nove paradok-*

se“. On je uspio da se izidgne iznad klišea i stereotipnih analiza problematike koju obrađuje u ovoj knjizi, o čemu na slikovit način svjedoče i maštoviti naslovi tema. Pročitajte sadržaj u uživajte. I da se opet poslužim jednim autorovim stavom: „*Nasuprot globalizaciji ekonomije i društva, zapaža se individualizacija ličnosti. Globalizacija oslobađa prostor za ljudsku kreativnost. Ona skida lance, koji su vjekovima sputavali čovjeka: formacijske, ideološke, političke, nacionalne, organizacione, upravljačke i slično*“. Zar profesor Drašković nije živi primjer da je sve to moguće?

Veseljko KOPRIVICA, novinar i sociolog

Možda neko misli da je kritika maliciozna, ali u nihilističkom vremenu je neophodna! Ova knjiga kroz korektnu kritiku ističe prave i tradicionalne vrijednosti i vraća ih na kolosijek istine. Svaka rečenica nas tjera da se zapitamo da li smo na tom putu?! Vapaji istinoljubljivih Crnogoraca su uslišeni, ovo nas vodi progresu!

Miloš KRIVOKAPIC, doktorant

Srećan sam što se mogu pridružiti ovoj bespoštednoj i rijetkoj kritici bezgranične i bezosjećajne tranzicijske prevare, koja je, na žalost, kao korov zahvatila i visoko obrazovanje.

Uglješa GRGUREVIĆ, Docent

Ovo je impresivna zbirka eseja koji objašnjavaju kako je tranzicija svjesnom primjenom metoda neoliberalne klototricizacije (p)ostala neuspješni eksperiment i korupcionaška tajkunizacija. Njeni “kreatori” su paradoksalno zanemarili osnovni postulat liberalne ekonomije – postojanje perfektnog tržišta, lišenog monopolističkih pozicija privilegovanih igrača. Upravo su afirmisali tržišnu suprotnost – „*netržišni igrači*“ s dobrim pozicijama i vezama su na manipulativan način postali novokomponovana društvena „elita“. To ne bilo toliko tragično da navedeni metastazni proces nije zahvatio i svetu oblast visokog obrazovanja.

Mimo DRAŠKOVIĆ, Profesor

Ovi eseji svojim snažnim porukama i nesvakidašnjim kvalitetom dovoljno govore sami za sebe. Uobičajeno i očekivano od mojeg velikog Profesora i mentora, prepoznatljivog kritičara i autora velikog broja naučnih knjiga i članaka, urednika koji je uspio da požrvovanim radom, znanjem, međunarodnim naučnim uticajem i visokim rejtingom uvrsti crnogorski ekonomski časopis u vodeće svjetske naučne baze. Uvijek je autorativno i filozofski dvosmisleno govorio: „*Ne mogu siromašni konkurisati bogatima*“. Ko god ga poznaje, jasno mu je: stvarno ne mogu, pogotovo ne u nauci! Veliko poštovanje za sva dosadašnja djela i ove nove, impresivne esejske kritike, pouke i poruke!

Nikša GRGUREVIĆ, Docent

Ova knjiga je kao dvostruko ogledalo: za prepoznavanje opisanih debila i novih klototrista i za prihvatanje istine za kojom čezne Vesova (i ne samo njegova) naučna i profesorska duša! Istina je, ipak, vječna i ona je najbolje i jedino pravo ogledalo.

Milica DELIBAŠIĆ, Docent

Čitajući ovo štivo Profesora V. Draškovića i povlačeći paralelu sa svakodnevicom, moram primijetiti da je danas, nažalost, kolokotrizacija uzela maha i u sportskoj „nauci“ i struci.

Jovica PETKOVIĆ, Docent

Ni kraćih tekstova, ni upečatljivijih poruka i pouka. Autor je želio ne samo da kritikuje, nego i da čitaocima otvoreno i metaforično otkrije razliku između prividnog i stvarnog, tu maglovitu granicu, koja često leži ispod naslaga pogrešnih i/ili sračunatih interpretacija, zabluda, dogmi, neznanja, apologetike, lažnih obećanja i parola, svega onoga što Profesor Veso naziva „*ekonomskim klototrizmom*“. On uvijek inspiriše na stalno učenje i povećanje znanja. I uvijek uspjeva u tome kod svih protivnika klototrizma!

Vladimir Dado PEROVIĆ, magistrant

Ti si kralj! Samo pravi i veliki znalac i čist čovjek može ovako da piše!

Branko Banja KALUĐEROVIĆ